

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УДК 336.7:351.863(477)(043.5)

ЧОРНА СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА

**ОЦІНКА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ
СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий
ринок
(07 «Управління та адміністрування»)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших

авторів мають посилання на відповідне джерело _____ С.В. ЧОРНА

Науковий керівник –
Рекуненко Ігор Іванович,
Доктор економічних наук, професор

Суми – 2023

АНОТАЦІЯ

Чорна С.В. Оцінка рівня фінансової безпеки держави в контексті стабілізації соціально-економічного розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (07 «Управління та адміністрування») – Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, Суми, 2023.

Дисертаційна робота присвячена вирішенню наукової проблеми розвитку теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення науково-методичних підходів оцінки фінансової безпеки держави в контексті стабілізації соціально-економічного розвитку.

У дисертаційній роботі узагальнено існуючі наукові напрацювання щодо визначення економічної сутності поняття «фінансова безпека держави», у результаті чого запропоновано власне авторське трактування, що розкриває фінансову безпеку держави як стан фінансових секторів держави щодо зменшення вразливості до економічних загроз як з внутрішніх, так і з зовнішніх джерел, який досягається за рахунок сприятливого інвестиційного середовища, в умовах законодавчої спроможності влади та функціонуючої судової системи, забезпечуючи захищеність інтересів суб'єктів фінансових відносин та ефективне використання фінансових ресурсів. Крім того, з'ясовано, що значна кількість науковців приділяє значну увагу дослідженню ефективних методів оцінки рівня фінансової безпеки.

Розвинуто концептуальні основи системи забезпечення фінансової безпеки та визначено її мету, об'єкти, суб'єкти у відповідності до рівнів впливу та середовища функціонування. Враховуючи захищеність фінансових інтересів всіх учасників ринку, узагальнено систему фінансової безпеки відповідно до різних рівнів управління для боротьби із зовнішніми та внутрішніми загрозами, охоплюючи макро-, мезо-, і мікроекономічні рівні. У роботі обґрунтовано, що фінансова безпека є невід'ємною частиною

економічної безпеки держави. З цією метою розроблено структурно-логічну схему, у якій відображено місце та роль фінансової безпеки та її складових в системі економічної безпеки держави, яка передбачає виокремлення відповідних підсистем, елементів, принципів, об'єктів і суб'єктів, у результаті чого запропоновано механізм забезпечення фінансової безпеки держави з властивими елементами, принципами та заходами щодо попередження та виявлення загроз. В основі даного механізму виділено оцінку рівня як ключового інструменту системи забезпечення фінансової безпеки держави в поєднанні з постійним моніторингом стану основних складових фінансової безпеки та діагностикою наявних і потенційних загроз.

Бібліометричний аналіз наукових публікацій із питань фінансової безпеки, реалізований за допомогою інструментарію VOSviewer v. 1.6.14, Scopus Citation Overview tool, Web of Science Results Analysis Tool дозволив виокремити взаємозв'язки між пов'язаними категоріями наукових досліджень, що підтвердило актуальність дисертаційної роботи. Визначено поширеність використання ключових слів у публікаціях, ідентифіковано країни-партнери та основні напрями у суміжних галузях. Публікаційна діяльність щодо фінансової безпеки активізувалася на початку ХХ століття з розвитком технологій та глобалізаційних процесів. Результати бібліометричного аналізу засвідчили наявність 8 кластерів із даних бази Scopus та 11 кластерів за WoS. Так, центром уваги серед науковців виступають сфери соціальних наук, економіки, економетрики, електронної комерції, інформаційної безпеки, управління ризиками, соціальної захищеності, фінансів бізнесу, здоров'я. На основі аналізу спільного цитування та візуалізацій SciVal створено «колесо науки» засвідчивши, що найбільш високу динаміку досліджень з питань фінансової безпеки є галузь бізнесу, менеджменту та бухгалтерського обліку.

У роботі обґрунтовано, що транспарентність управління фінансової безпеки відображається через роботу державних органів влади. Прозорість сприяє системному підходу до забезпечення стійкості та ефективності фінансової системи країни. Бюро економічної безпеки (БЕБ), що є

центральним органом влади та створений для боротьби з економічними злочинами, за результатами своєї діяльності не показує належне управління та контроль за фінансово-економічною безпекою держави. Як індикатор ефективності роботи БЕБ та інших державних органів, які займаються боротьбою з фінансовими порушеннями та злочинністю у фінансовій сфері, запропоновано використання загального рівня тіньової економіки – якщо діяльність БЕБ допомагає зменшити розміри тіньової економіки, це може свідчити про покращення фінансової дисципліни та підвищення довіри до складових фінансової систем.

Визначення стану фінансової безпеки держави реалізовано на основі розрахунку її рівня за двома методиками – оцінка фінансової безпеки держави від Міністерства економіки України та альтернативна методика мультиплікативної моделі нелінійної згортки найбільш релевантних показників.

Внаслідок секторної (банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектора, боргова, бюджетна, валютна, грошово-кредитна безпека) оцінки фінансової безпеки, проведеної згідно з «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» Міністерства економіки, виявлено, що наявні серйозні проблеми в деяких сегментах фінансової безпеки. Найменш захищеним сектором є боргова безпека, яка страждає від навантаження з боку боргових зобов'язань та незадовільної структури державного та гарантованого державою боргу. Небезпечний рівень має сегмент небанківського фінансового ринку, який характеризується низьким рівнем проникнення страхування та розвитком фондового ринку. Зафіксовано зниження бюджетної безпеки, що показує невідповідність балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів. Більшою стабільністю відзначаються сегменти банківської системи та грошово-кредитної безпеки, проте в середньому безпека знаходиться на рівні $\approx 50\%$. Встановлено, що економіка України на половину, а в деяких періодах лише на

третину, захищена від фінансових загроз, забезпечується лише мінімальний рівень безпеки фінансового сектору економіки.

З метою визначення об'єктивного стану фінансової безпеки в Україні проведено порівняння на відповідність розрахованого рівня з міжнародними економічними індексами. Моніторинг позицій країни в рейтингах підтвердив незадовільний рівень та високі ризики у сфері фінансової безпеки. Проведено інтерпретацію результатів та присвоєно відповідні аналоги рейтингування.

Під час аналізу стану фінансової безпеки держави виявлено, що українська методика оцінки економічної безпеки та її складової – фінансової безпеки держави має ряд недоліків та потребує оновлення. Зокрема, встановлено, що методика не проходить процедуру перегляду вхідних показників вже десять років. У ході проведення розрахунків спостереження показало, що офіційна статистична звітність коригується з року в рік, відповідно ускладнюється оцінка рівнів безпеки. Особливістю методики є орієнтація, як правило, на проведення ретроспективного аналізу при цьому перспективний фінансовий прогноз відсутній. Обрані на сьогоднішній день критерії оцінки фінансової безпеки не характеризують економіку з різних боків, показники не враховують потенційні загрози та не включають зовнішні чинники. Недоліки механізму оцінки призводять до зниження практичної цінності отриманих результатів.

Дослідження показало, що в Україні немає альтернативних підходів до визначення фінансової безпеки, було запропоновано науково-методологічний інструментарій оцінки фінансової безпеки держави на основі побудови мультиплікативної моделі нелінійної згортки релевантних індикаторів прямого та опосередкованого впливу, яка базується на поєднанні ступеневої функції та методу Харрінгтона з врахуванням пріоритетності й коригуванням по співвідношенню можливості та ризику. Запропонована структурно-логічна модель оцінки інтегрального показника фінансової безпеки держави має унікальність у визначенні найбільших релевантних предикторів (можлива варіація як їх доповнення так і заміни) із бази даних Світового Банку, який

визнається всесвітньо об'єктивним аналітичним центром. Так, сформовано базу вхідних індикаторів та проведено оцінку фінансової безпеки на основі модельного інструментарію. Доведено, що інтегральний показник фінансової безпеки відображає найбільші коливання тоді, коли з'являються потенційні загрози в системі. Результати розрахунків, дають підстави стверджувати, що оперативне, якісне визначення реального рівня фінансової безпеки держави на основі мультиплікативної моделі релевантних показників цілком достатньо, щоб просигналізувати про критичність ситуації та своєчасно відреагування на потенційні загрози.

Здійснено порівняння результатів індексу фінансової безпеки держави за урядовою методикою та запропонованою моделлю, що дало змогу співставити отримані результати. В загальному у відповідних періодах рівень безпеки за першою методикою може характеризуватися як незадовільний та небезпечний, за другою моделлю – низький, середній, дуже високий. Підтверджено, що запробована нова модель краще описує рівень фінансової безпеки та відображає більш дійсну ситуацію в країні, що є важливим в контексті прийняття управлінських рішень. Запропоновано доповнити Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України в частині показників фінансової безпеки, які представлені як вхідні дані для структурно-логічної моделі нелінійної згортки, що допоможе покращити якість оцінки.

Здійснено перспективний фінансовий прогноз рівня фінансової безпеки держави методом експоненціального згладжування, що проводиться з врахуванням впливу сезонної компоненти часового ряду та дозволяє визначити динаміку фінансової безпеки України на декілька майбутніх періодів. В результаті прогнозується зниження загального показника фінансової безпеки в найближчі п'ять років.

У роботі розроблено методологічні засади оцінювання взаємозв'язку основних причинних детермінант фінансової безпеки держави на основі визначення синергетичного ефекту впливу на рівень фінансової безпеки

держави. За результатами канонічного аналізу, встановлено, що розвиток фінансової безпеки держави на 63,99% обумовлений зміною ринкових фінансових показників, коливання значень яких спричинено військовими ризиками, а саме: військові витрати на оборону, непрацюючі банківські кредити, обмінний курс, зовнішній борг та резерви країни.

Так, виявлено прямопропорційний вплив на рівень фінансової безпеки зростання військових видатків на утримання Збройних Сил України та інших державних інституцій (0,41%), а також зміни офіційного валютного курсу (2,82%); обернений зв'язок, який спричиняє зниження рівня фінансової безпеки держави, наявний для зростання непрацюючих кредитів банків (0,49%), обсягу зовнішнього боргу (1,16%) та загальних резервів країни (2,20%). Виявлені зміни можуть становити загрозу стабільності фінансового сектору, що підтверджує необхідність ефективного управління ринковими фінансовими індикаторами та ретельного моніторингу їх змін в умовах глобальних фінансових потрясінь.

Запропоновано рекомендації з підвищення якості контролю та керування управлінськими рішеннями щодо удосконалення оцінки фінансової безпеки держави в контексті повоєнного відновлення України. Уряд має приділяти особливу увагу зміцненню фінансової безпеки держави, реалізуючи запропоновані напрямки та приймаючи відповідні заходи для захисту фінансових інтересів країни та забезпечення стабільності соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: фінанси, безпека, індикатори, оцінка фінансової безпеки, моніторинг фінансової безпеки, банківська безпека, безпека фондового та страхового ринку, валютний ринок, бюджетна сфера, боргова безпека, монетарна політика, прогнозування фінансової безпеки, модельний інструментарій, економічний розвиток.

SUMMARY

Chorna S.V. Assessment the level of financial security of the state in the context of stabilization of socio-economic development. – Manuscript.

Dissertation for for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 072 «Finance, Banking, Insurance and Stock Market» (07 «Management and Administration») – Sumy State University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Sumy, 2023.

The dissertation is devoted to solving the scientific problem of developing theoretical foundations and practical recommendations for improving scientific and methodological approaches to assessing the state's financial security in the context of stabilizing socio-economic development.

The thesis summarises the existing scientific developments on defining the economic essence of the concept of «financial security of the state», as a result of which the author's interpretation is proposed, which reveals the financial security of the State as the State of the financial sectors of the State to reduce vulnerability to economic threats from both internal and external sources, which is achieved through a favorable investment environment, in the context of the legislative capacity of the authorities and a functioning judicial system, ensuring the protection of interests of subjects of financial relations and the efficient use of financial resources. In addition, it is found that a significant number of scholars pay considerable attention to the study of effective methods for assessing the level of financial security.

The conceptual foundations of the financial security system are developed, and its purpose, objects, and subjects are defined following the levels of influence and the functioning environment. Considering the protection of the financial interests of all market participants, the financial security system is generalized by different levels of management to combat external and internal threats, covering macro-, meso-, and microeconomic levels. The paper proves that financial security is an integral part of the economic security of the State. To this end, a structural and logical the scheme is defined, which reflects the place and role of financial security

and its components in the system of economic security of the State, which provides for the allocation of relevant subsystems, elements, principles, objects and subjects, resulting in the proposed mechanism for ensuring the financial security of the State with inherent elements, principles and measures to prevent and detect threats. The basis of this mechanism is the level assessment as a key instrument of the system of ensuring the state's financial security, with constant monitoring of the main components of market segments and diagnostics of existing and potential threats.

The bibliometric analysis of scientific publications on financial security, implemented using the VOSviewer v. 1.6.14, Scopus Citation Overview tool, and Web of Science Results Analysis Tool, allowed to identify the relationships between related categories of scientific research, which confirmed the relevance of the dissertation. The prevalence of using keywords in publications was determined, and partner countries and the main directions in related fields were identified. Publication activity on financial security intensified in the early twentieth century with the development of technology and globalization processes. The results of the bibliometric analysis showed the presence of 8 clusters from the Scopus database and 11 clusters from the WoS. Thus, the focus of attention among scientists is on the fields of social sciences, economics, econometrics, e-commerce, information security, risk management, social security, business finance, and health. Based on the analysis of joint citations and SciVal visualizations, a «wheel of science» was created, showing that the highest dynamics of research on financial security are in business, management and accounting.

The paper substantiates that transparency of financial security management is reflected in the work of public authorities. Transparency promotes a systematic approach to ensuring the sustainability and efficiency of the country's financial system. The Bureau of Economic Security, a central government agency established to combat economic crimes, must demonstrate proper management and control over the financial and economic security of the state. As an indicator of the effectiveness of the BES and other government agencies involved in combating financial irregularities and financial crime, it is proposed to use the overall level of the shadow

economy. If the BES's activities help to reduce the size of the shadow economy, this may indicate an improvement in financial discipline and increased confidence in financial systems. This indicator should be combined with other methods of assessing financial security and effective public administration measures.

The assessment of the state financial security is based on the calculation of its level by two methods: the assessment of the state financial security follow the Ministry of Economy of Ukraine and the alternative method of the multiplicative model of nonlinear convolution of the most relevant indicators.

As a result of the sectoral (banking security, non-banking financial sector security, debt, budget, currency, monetary and credit security) assessment of financial security conducted following the «Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine» of the Ministry of Economy, revealed that there are serious problems in some segments of financial security. The least protected sector is debt security, which suffers from the burden of debt obligations and the unsatisfactory structure of public and publicly guaranteed debt. The non-banking financial market segment, characterized by low insurance penetration and underdevelopment of the stock market, is at a dangerous level. Budget security has declined, which show a mismatch between the balance of revenues and expenditures of the state and local budgets. The banking system and monetary security segments are more stable, but security is at 50% on average. It was found that Ukraine's economy is only half, and in some periods only one-third, protected from financial threats, and only a minimal level of security is ensured for the economy's financial sector.

To determine the objective state of financial security in Ukraine, a comparison was made to determine whether the calculated level compares with international economic indices. Monitoring the country's positions in the rankings confirmed the unsatisfactory level and high risks in financial security. The results were interpreted, and appropriate rating analogs were assigned.

The analysis of the state of financial security revealed that the Ukrainian methodology for assessing economic security and, within it, the financial security of

the state has some shortcomings and needs to be updated. In particular, it was found that the methodology has not been revised for ten years. In the course of the calculations, the observation showed that official statistical reporting is adjusted from year to year, which makes it difficult to assess security levels. The methodology is characterized by a focus, as a rule, on retrospective analysis with no forward-looking financial forecast. The currently selected criteria for assessing financial security do not characterize the economy from different angles. The indicators do not take into account potential threats and do not include external factors. The assessment mechanism needs to be revised to improve the practical value of the results obtained.

Since it has been studied that there are no alternative approaches to determining financial security in Ukraine, the scientific and methodological tools for assessing the financial security of the State are proposed based on building a multiplicative model of nonlinear convolution of relevant indicators of direct and indirect impact, based on a combination of the power function and the Harrington method, taking into account the priority and adjusting for the ratio of opportunity and risk. The proposed structural and logical model for assessing the integral indicator of financial security of the State is unique in identifying the most relevant predictors (it is possible to vary both their addition and replacement) from the World Bank database, which is recognized as a globally objective think tank. Thus, a base of input indicators is formed, and an assessment of financial security is carried out based on model tools. It is proved that the integral indicator of financial security reflects the greatest fluctuations when potential threats appear in the system. The results of the calculations give grounds to assert that an operational, qualitative determination of the real level of financial security of the State based on a multiplicative model of relevant indicators is sufficient to signal the criticality of the situation and timely response to potential threats.

The results of the financial security index of the State according to the government methodology and the proposed model are compared, which made it possible to compare the results obtained. In general, in the relevant periods, the level

of security according to the first methodology is characterized as unsatisfactory and dangerous, and according to the second model – low, medium, and very high. It is confirmed that the tested new model better describes the level of financial security and reflects a more realistic situation in the country, which is important in making managerial decisions. It is proposed to supplement the «Methodical Recommendations for calculating Ukraine's economic security» level in terms of financial security indicators, which are presented as input data for the structural-logic model of nonlinear convolution, which will help improve the quality of the assessment.

A long-term financial forecast of the level of financial security is made using the exponential smoothing method, which considers the influence of the seasonal component of the time series and allows determining the dynamics of Ukraine's financial security for several future periods. As a result, the overall financial security indicator is projected to decline over the next five years.

The paper develops a methodological framework for assessing the interconnection of the main causal determinants of the state's financial security based on determining the synergistic effect of influence on the state's financial security level. Based on the results of the canonical analysis, it is found that the development of the financial security of the state is 63.99% due to changes in market financial indicators, the fluctuations of which are caused by military risks, namely, military defense spending, non-performing bank loans, exchange rate, external debt and reserves of the country.

The multiple regression analysis determined the direction of influence of a separate independent factor on the overall financial security indicator. The multiple regression analysis determined the direction of influence of a separate independent factor on the overall financial security indicator. Thus, the impact of the growth of military spending on the Armed Forces of Ukraine and other state institutions (0.41%), as well as changes in the official exchange rate (2.82%), on the level of financial security is found to be directly proportional to the level of financial security; the inverse relationship, which causes a decrease in the level of financial

security of the state, is present for the growth of non-performing loans of banks (0.49%), the volume of external debt (1.16%) and the country's total reserves (2.20%). The identified changes may pose a threat to the stability of the financial sector, which confirms the need for effective management of market financial indicators and close monitoring of their changes in times of global financial turmoil.

Recommendations are proposed to improve the quality of control and management of management decisions to improve the assessment of the state's financial security in the context of the post-war recovery of Ukraine. The government should pay special attention to strengthening the state's financial security by implementing the proposed directions and taking appropriate measures to protect the country's financial interests and ensure the stability of socio-economic development.

Keywords: finance, security, indicators, financial security assessment, financial security monitoring, banking security, stock and insurance market security, foreign exchange market, budgetary sphere, debt security, monetary policy, financial security forecasting, model tools, economic development.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Чорна С. В. Фінансова безпека банківської системи України. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів: монографія за заг. ред. д-ра екон. наук Л. Л. Гриценко. Суми: Сумський державний університет, 2021. 387 с. (0,92 друк. арк.) *Особистий внесок: проведено комплексний теоретичний аналіз щодо трактування сутності поняття фінансової безпеки банківського сегменту та здійснено оцінку безпеки банківської системи України (0,92 друк. арк.).*

Публікації в наукових фахових виданнях України

2. Чорна С.В. Аналіз векторів досліджень фінансової безпеки: бібліометричний аналіз та візуалізація. Світ фінансів, 2023. № 2-23, 125-139. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2023.02.125>. (0,99 друк. арк.) *Особистий внесок: проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій та визначено вектори наукових досліджень із питань фінансової безпеки (0,99 друк. арк.).*

3. Чорна С.В. Оцінка фінансової безпеки України: секторальний розріз та загальний рівень. Економіка і прогнозування, 2022. №4, 125-150. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.04.125>. (1,58 друк. арк.) *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід щодо визначення рівня основних складових та загального стану фінансової безпеки України, розроблено рекомендації стосовно поліпшення існуючої методики розрахунку фінансової безпеки держави (1,58 друк. арк.).*

4. Chorna, S. (2022). Ukrainian cross-border migration under martial law: a challenge and threat to the financial security of the state. Mechanism of Economic Regulation, 1-2(95-96), 114-120. (0,6 друк. арк.) URL: <http://mer-journal.sumy.ua/index.php/journal/article/view/87>. *Особистий внесок: досліджено транскордонні міграційні процеси України, що активно розпочалися внаслідок війни та проаналізовано взаємозв'язки зумовлених викликів та загроз на фінансову безпеку (0,6 друк. арк.).*

5. Васильєва Т. А., Гончаренко Т. П., Чорна С. В. Трансформаційна бізнес-модель формулювання та реалізації стратегії банку. Вісник СумДУ, 2022. №2, 166-174. URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/2_2022/20.pdf DOI: 10.21272/1817-9215.2022.2-20/. (0,78 друк. арк.) *Особистий внесок: досліджено та узагальнено теоретико-методологічних засади формування і реалізації стратегії банку (0,2 друк. арк.).*

6. Чорна С. В., Татарко А. В. Показники оцінки ймовірності участі фінансових посередників у тіньових операціях. Ефективна економіка. 2020. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.206>. (0,71 друк. арк.) *Особистий внесок: виявлено та систематизовано найбільш релевантні показники, що можуть застосовуватись для оцінки ймовірності участі фінансових посередників у тіньових операціях на основі опрацювання основних міжнародних та вітчизняних баз даних економічного спрямування (0,6 друк. арк.).*

7. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Особливості інвестиційної діяльності страхових компаній. Економіка і суспільство, 2017. № 8. С. 666-672. (0,53 друк. арк.) *Особистий внесок: визначено специфіку формування структури активів та резервів страхових компаній як важливого чинника інвестиційної діяльності страхового ринку (0,4 друк. арк.).*

Публікації в зарубіжних виданнях

8. Ihor Rekunenکو, Fedir Zhuravka, Natalia Nebaba, Oksana Levkovych and Svitlana Chorna (2022). Assessment and forecasting of Ukraine's financial security: Choice of alternatives. Problems and Perspectives in Management, 20(2), 117-134. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20\(2\).2022.11](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20(2).2022.11). (**Scopus**) (1,48 друк. арк.) *Особистий внесок: розроблено метод оцінки фінансової безпеки державі на основі мультиплікативної моделі нелінійної згортки індикаторів прямого та опосередкованого впливу з урахуванням можливості та ризику обраних показників (1,2 друк. арк.).*

9. Jozef Antoni Haber, Alina Bukhtiarova, Svitlana Chorna, Olesia Iastremska and Tetiana Bolgar (2018). Forecasting the level of financial security of the country

(on the example of Ukraine). *Investment Management and Financial Innovations*, 15(3), 304-317. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15\(3\).2018.25](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15(3).2018.25). (**Scopus**) (1,28 друк. арк.) *Особистий внесок: здійснено прогнозування рівня фінансової безпеки України (1,15 друк. арк.)*.

Тези доповідей на наукових конференціях

10. Chorna S. Basics of behavioral economics – influencing economic decisions. International Scientific and Practical OnlineConference «Business Ethics and Leadership» (November 29-30, 2021), Sumy State University, Lovely Professional University, 2021. (0,1 друк. арк.)

11. Chorna S. Ensuring financial security of the banking sector of ukraine. International Scientific and Practical Conference «Problems and Prospects for the Development of the Financial and Credit System» (November 22-24, 2021), – Sumy State University (Ukraine), Vilnius University (Lithuania), Metropolitan University Prague (Czech Republic), Norwegian University of Science and Technology (Norway), Lebanese International University (Lebanon), 2021. (0,11 друк. арк.)

12. Chorna S. Financial solvency of insurers as a basis for insurance development. International Scientific and Practical Online-Conference «Financial Markets, Institutions and Risks» (November 20-22, 2021), Sumy State University, Lovely Professional University, 2021. (0,18 друк. арк.)

13. Chorna S. Strategy of Economic security of Ukraine. International Scientific and Practical Online-Conference «Socio-Economic Challenges» (March 22-23, 2021), Sumy State University, Riga Technical University, Washington State University, The London Academy of Science and Business, 2021. Scientific topics «Economic security and the fight against corruption». (0,06 друк. арк.)

14. Чорна С. В. Фінансові розслідування та регулювання економічної безпеки в Україні. I Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України» (15 березня 2021 р.), AGGR University, Міжнародна асоціація трансферу технологій, 2021. Напрямок «Право (Боротьба з економічними злочинами)». (0,11 друк. арк.)

15. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Вплив інноваційного розвитку на фінансову безпеку національної економіки. IV Міжнародна науковопрактична конференція «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційноінвестиційних процесів в Україні» (12 березня 2021 р.), м. Вінниця, 2021. Секція № 2 «Інноваційні процеси та їх вплив на конкурентоспроможність національної економіки». (0,28 друк. арк.)

16. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Фінансова безпека України як підґрунтя національної економіки держави. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки, обліку, менеджменту та права» (16 вересня 2020 р.), Центр фінансово-економічних наукових досліджень, м. Полтава, Секція № 3 «Економіка та управління національною економікою», 2020. С. 11-14. (0,13 друк. арк.)

17. Chorna S. Financial security in the system of national economy of Ukraine. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: VIII Всеукраїнська наукова конференція (16-17 квітня 2020 р.), Суми: Сумський державний університет, 2020. С. 192-196. Секція №4 «Іноземна мова як засіб професійного спілкування». (0,21 друк. арк.)

18. Гриценко Л. Л., Чорна С. В. Підходи до визначення сутності фінансової безпеки держави. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я (MicroCAD-2019): Тези доповідей XXVII Міжнародної науково-практичної конференції (15-17 травня 2019 р.), Х: НТУ«ХП», 2019. С. 135. Секція № 14 «Економіка, менеджмент та міжнародний бізнес». (0,07 друк. арк.)

19. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Основні загрози фінансової безпеки держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. Сучасні тенденції розвитку світової економіки: Тези доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2018 р.), – Х: ХНАДУ, 2018. С. 59-60. Серія «Управління міжнародною фінансовою та банківською діяльністю». (0,21 друк. арк.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	30
1.1 Економічна сутність фінансової безпеки: розвиток категоріально-понятійного апарату та еволюція наукових підходів.....	30
1.2 Система забезпечення фінансової безпеки держави.....	47
1.3 Бібліометричний аналіз векторів наукових досліджень у сфері фінансової безпеки.....	64
Висновки до розділу 1.....	85
РОЗДІЛ 2 СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	88
2.1 Дослідження прозорості державного управління у сфері фінансової безпеки як пріоритетної складової економічної безпеки	88
2.2 Секторна діагностика фінансової безпеки держави за урядовою методикою.....	103
2.3 Компаративний аналіз загального стану фінансової безпеки України з міжнародними позиціями економічного середовища	138
Висновки до розділу 2.....	148
РОЗДІЛ 3 МЕТОДОЛОГІЧНЕ УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	150
3.1 Модельний інструментарій визначення фінансової безпеки національної економіки.....	150
3.2 Оцінювання та прогнозування рівня фінансової безпеки України..	159
3.3 Виявлення синергетичного ефекту впливу детермінант на політику зміцнення фінансової безпеки держави.....	177
Висновки до розділу 3.....	187
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	218

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ ТА СКОРОЧЕННЯ

- МВФ – Міжнародний Валютний Фонд;
- ООН – Організація Об'єднаних Націй;
- ЄЦБ – Європейський Центральний Банк;
- ESG – Екологічне, соціальне та корпоративне управління;
- БЕБ – Бюро економічної безпеки;
- НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Нацкомфінпослуг – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;
- ФБУ – фінансова безпека України;
- СБУ – Служба безпеки України;
- НБУ – Національний банк України;
- ПДФО – податок на доходи фізичних осіб.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах глобалізаційних процесів фінансова безпека стала передумовою для ефективного функціонування галузей державної політики, включаючи економічний розвиток, соціальну справедливість, національну оборону та забезпечення соціального добробуту громадян. Швидкі зміни у фінансовій системі супроводжуються зростанням зовнішніх і внутрішніх загроз, що негативно впливають рівень фінансової безпеки. Складність підтримки стабільності держави посилюється фінансовими кризами, геополітичними обставинами, зменшення припливу іноземного капіталу разом із загостренням дефіциту фінансових ресурсів та тенденцією до відмивання брудних грошей. Крім того, підвищення частки тіньового сектору в Україні, що становить третину економіки (32% від ВВП у 2021 році), є серйозною проблемою та небезпекою для держави, яка вимагає заходів для мінімізації ризиків та посилення стабільних умов функціонування в економічному середовищі. У зв'язку з цим адекватна, якісна оцінка фінансової безпеки держави необхідна для виявлення потенційних загроз, передбачення можливих кризових явищ, вчасного реагування та вжиття запобіжних заходів для стабілізації соціально-економічного розвитку.

Вивчення та розуміння фінансової безпеки держави є предметом дослідження для багатьох економістів, аналітиків та вчених. Теоретичними аспектами фінансової безпеки та методологічними засадами її оцінки займалися такі вітчизняні науковці як О. Барановський, А. Бойко, З. Варналій та О. Панасюк, В. Геєць, С. Гордієнко та Г. Калач, М. Єрмошенко та К. Горячева, О. Івашко, М. Карлін, О. Колодізєв та А. Середіна, О. Кузенко, В. Михайлюк, В. Мунтіян, Н. Наконечна, І. Рекуненко, О. Савицька, А. Семенов, С. Ткаленко.

Фундаментальні основи щодо сфери фінансової безпеки держави закладено відомими зарубіжними науковцями та практиками, а саме: П.

Абрамсон, Ф. Аллен, Дж. Атак, Д. Гейл, А. Деміргук-Кунт, Р. Джарроу, К. Еванс, Р. Едвардс, Р. Інглхарт, Е. Карлетті, Д. Льюїс, Л. Ніл, Дж. Півоварський, Дж. Тіроль, М. Трінор, Дж. Хакер, К. Хартлі та іншими.

Наукові праці зазначених вчених використано як підґрунтя для проведених досліджень щодо фінансової безпеки держави, визначення її рівня в багаторівневій системі фінансових відносин. Незважаючи на значні наукові досягнення, відкритими залишаються теоретичні та практичні питання, пов'язані, насамперед, із пошуком нових методів створення ефективної системи оцінювання фінансової безпеки держави. Сучасні підходи потребують критичного аналізу з урахуванням особливостей розвитку національної економіки. Як наслідок, необхідність розробки науково-методичних засад оцінки фінансової безпеки в контексті стабілізації соціально-економічного розвитку зумовило визначити спрямованість дослідження, мету, завдання та зміст роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана у відповідності до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11.08.2021 року №347/2021) прийнятої в рамках Стратегії національної безпеки «Безпека людини – безпека країни» Ради національної безпеки і оборони України (Указ Президента України від 14.09.2020 року №392/2020). Досліджені у роботі питання стосуються реформування фінансових сфер висвітлених у Плані відновлення України розробленого Національною радою з відновлення України від наслідків війни та представленого на Міжнародній конференції «Ukraine Recovery Conference» – 2022 в Лугано, а саме Матеріалів робочих груп «Відновлення та розвиток економіки», «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток».

Основні положення дисертаційного дослідження узгоджуються з пріоритетними напрямками науково-дослідних робіт Сумського державного університету. Зокрема, в рамках держбюджетної науково-дослідної роботи «Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як

передумова боротьби з корупцією в Україні» (номер д/р 0118U003585) було досліджено закономірності та ризики фінансової безпеки складових фінансової системи України. У рамках науково-дослідної роботи «Цифровізація та транспарентність публічних, корпоративних та особистих фінансів: вплив на інноваційний розвиток та національну безпеку» (номер д/р 0122U000774) досліджено вплив інноваційного розвитку на фінансову безпеку національної економіки. В межах науково-дослідної роботи «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників» (номер д/р 0120U100473) проведено аналіз та систематизацію показників, що можуть застосовуватись для оцінки ймовірності участі фінансових посередників у тіньових операціях на основі опрацювання основних міжнародних та вітчизняних баз даних економічного спрямування, в результаті чого відібрано найбільш релевантні показники для економіко-математичного моделювання оцінки фінансової безпеки держави. В межах науково-дослідної роботи «Трансформація фінансової системи та стратегічні пріоритети її розвитку» (номер д/р 0121U114477) авторкою здійснено оцінювання та прогнозування рівня фінансової безпеки держави на прикладі України.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в удосконаленні існуючих та формуванні нових теоретико-методичних засад, розробці науково-методологічних та практичних рекомендацій щодо оцінки фінансової безпеки держави в контексті стабілізації соціально-економічного розвитку.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

- уточнити економічну сутність та дослідити еволюцію наукових підходів до категорії «фінансова безпека»;
- узагальнити та обґрунтувати систему забезпечення фінансової безпеки держави;
- визначити та охарактеризувати вектори наукових досліджень у сфері фінансової безпеки;

- дослідити прозорість державного управління у сфері фінансової безпеки;
- оцінити фінансову безпеку основних секторів за урядовою методикою та здійснити діагностику їх рівнів;
- визначити загальний стан фінансової безпеки України та провести порівняльний аналіз з міжнародними позиціями економічного середовища;
- обґрунтувати застосування модельного інструментарію визначення фінансової безпеки національної економіки;
- розробити пропозиції щодо удосконалення методології оцінювання фінансової безпеки держави;
- удосконалити науково-методичні засади щодо прогнозування рівня фінансової безпеки України за допомогою експоненціального згладжування;
- розробити науково-методологічний підхід до виявлення синергетичного ефекту впливу детермінант на політику зміцнення фінансової безпеки держави.

Об’єктом дослідження виступають економічні відносини, що виникають у процесі забезпечення фінансової безпеки держави.

Предметом дослідження є науково-методичне забезпечення та практичний інструментарій щодо оцінювання фінансової безпеки держави національної економіки.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи складають фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансів, державних фінансів, прогнозування соціально-економічних процесів, економіко-математичного моделювання, а також наукові праці в сфері фінансової безпеки держави та методів її оцінки.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс методів дослідження. Зокрема загальнонаукові методи дослідження, а саме: методи аналізу, синтезу, формалізації, історико-логічний метод – для дослідження еволюції теоретичних поглядів фінансової безпеки та аналізу

наукової літератури; структурно-декомпозиційний аналіз – для визначення сутності поняття «фінансова безпека держави», статистичний аналіз – під час дослідження динаміки показників фінансової безпеки, економіко-математичний – для оцінки рівня фінансової безпеки та основних її складових; системного підходу – для обґрунтування висновків і пропозицій щодо вдосконалення методу оцінювання та моніторингу фінансової безпеки.

Специфічні методи наукового пізнання використано для окремих аспектів дослідження: компаративний аналіз – для співставлення інтегрального рівня фінансової безпеки з позиціями міжнародних рейтингів; метод Харрінгтона – для побудови мультиплікативної моделі нелінійної згортки оцінки фінансової безпеки держави; нечітко-логічний підхід – для зваження ступеню характеристики з точки зору можливості та ризику кожного показника; аналіз відповідності – для проведення переходу до бінарних величин; метод головних компонентів – для визначення пріоритетності індикаторів фінансової безпеки в результаті чого отримано вагові коефіцієнти для кожного показника розрахункової моделі; метод відносної нормалізації з корекцією від'ємних значень – для нормування значень предикторів прямого та опосередкованого типу; метод експоненціального згладжування на основі попередніх значень часового ряду з врахуванням впливу сезонної компоненти – для прогнозування розрахованого рівня фінансової безпеки держави; метод ранжування – для визначення шкали відповідної градації з метою інтерпретації результатів оцінки та представлення якісного вимірювання результатів; метод канонічного аналізу – для оцінювання силу взаємозв'язку між ринковими фінансовими показниками та ступенем розвитку фінансової безпеки держави; синергетичний метод дозволив виявити груповий ефект (спільну дію) військових ризиків, що представлені ринковими фінансовими показниками на розвиток фінансової безпеки держави; множинний регресійний аналіз – для визначення впливу окремого незалежного фактора на зміну рівня фінансової безпеки.

Практичні розрахунки та моделювання в роботі здійснено з використанням VOSviewer v. 1.6.14, Scopus Citation Overview tool, Web of Science Results Analysis Tool, SciVal, статистичного пакету STATISTICA 10 та MS Excel.

Інформаційну базу дослідження склали: закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, аналітичні та звітні дані Національного банку України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки, Державної служби статистики, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародних агенцій таких як Company of Allianz, Cofase for trade, The Heritage Foundation, The Economist Intelligence Unit, Social Progress Imperative, Institute for Economics and Peace, Transparency International, інформаційно-аналітичних установ та інших організацій з питань фінансової безпеки, результати наукових досліджень у сфері фінансової безпеки держави.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку існуючих та розробленні нових науково-методичних підходів щодо оцінки фінансової безпеки держави в контексті стабілізації соціально-економічного розвитку.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є:

вперше:

– розроблено науково-методичний підхід щодо оцінювання взаємозв'язку основних детермінант фінансової безпеки держави, які спричинені військовими ризиками, шляхом визначення спільного ефекту впливу між ринковими фінансовими показниками та ступенем розвитку фінансової безпеки держави;

удосконалено:

– науково-методичне підґрунтя щодо інтерпритації результатів розрахованого за урядовою секторною методикою загального значення фінансової безпеки держави, з метою якісного вимірювання рівня фінансової безпеки України у відповідності до позицій рейтингових аналогів, що забезпечує приведення результатів та наближення української практики

оцінювання фінансової безпеки держави до міжнародних стандартів економічного середовища;

– методологічний інструментарій оцінки фінансової безпеки держави на основі розрахунку інтегрального показника, який на відміну від існуючих, базується на побудові мультиплікативної моделі нелінійної згортки релевантних показників прямого та опосередкованого впливу з врахуванням їх пріоритетності й коригуванням з точки зору можливостей і ризику, що дозволило у відповідності до негативного і позитивного ефектів оцінити рівень фінансової безпеки;

– наукові засади моніторингу фінансової безпеки держави шляхом надання рекомендацій щодо підвищення якості оцінювання, контролю та керування управлінськими рішеннями, реформування в контексті повоєнного відновлення, що є відмінною концепцією від наявних положень завдяки врахуванню результативності детермінант, спричинених зміною військових ризиків, а також напрямком їх впливу на фінансову безпеку.

набули подальшого розвитку:

– трактування змістовної сутності поняття «фінансова безпека держави», яку пропонується розглядати як стан складових фінансових секторів держави щодо зменшення їх вразливості до економічних загроз як з внутрішніх, так і зовнішніх джерел, який досягається за рахунок сприятливого інвестиційного середовища, в умовах законодавчої спроможності влади та функціонуючої судової системи з одночасним захистом інтересів суб'єктів фінансових відносин та ефективним використанням фінансових ресурсів держави;

– визначення змісту, місця та ролі фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави, яка передбачає виокремлення відповідних підсистем, елементів, принципів, об'єктів і суб'єктів, у результаті чого запропоновано механізм забезпечення фінансової безпеки держави в основі якого лежить оцінка рівня фінансової безпеки в поєднанні з постійним моніторингом стану основних складових фінансової безпеки та діагностикою наявних і потенційних загроз;

– наукові засади транспарентності діяльності державних органів управління у сфері фінансової безпеки держави як пріоритетної складової економічної безпеки, що на відміну від сьогоднішньої передбачає застосування рівня тіньової економіки як індикатора ефективності роботи БЕБ та інших державних органів управління, які займаються боротьбою з фінансовими порушеннями та злочинністю у фінансовій сфері, використання якого слід комбінувати з методами оцінки фінансової безпеки та ефективними заходами державного управління.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані Міністерством економіки – під час перегляду Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України; Кабінету міністрів України, Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки – для розроблення програмних документів, які визначають стратегічні напрями забезпечення фінансової безпеки; Департаментом монетарної політики та економічного аналізу НБУ, Рахунковою палатою, Міністерством фінансів та його підзвітними службами – в контексті визначення безпеки основних сфер фінансової системи, зокрема при обчисленні прогностичних значень та визначенні залежності їх взаємодії.

Наукові результати використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін: «Публічні фінанси» та «Фінансова безпека держави» (акт про впровадження результатів дисертаційної роботи від 29.08.2023 р.).

Пропозиції щодо вдосконалення модельного інструментарію оцінки фінансової безпеки держави можуть бути застосовані на практиці для визначення рівня безпеки інших сфер держави, зокрема для оцінювання загальної економічної безпеки, її окремих складових, таких як виробнича, енергетична, демографічна, соціальна, зовнішньоекономічна безпека, й навіть національної безпеки, що допоможе вирішити проблему обґрунтованої оцінки,

мінімізувати ризики, усунути суб'єктивізм, підвищити ефективність і якість оцінювання безпеки держави.

Особистий внесок здобувачки. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею, в якій запропоновано науково-методичний підхід щодо удосконалення оцінки фінансової безпеки держави в контексті стабілізації соціально-економічного розвитку. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані авторкою самостійно. Результати, опубліковані у співавторстві, використані в дисертаційній роботі лише в межах особистого внеску, що зазначено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації оприлюднені та одержали позитивну оцінку на 9 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: Міжнародна науково-практична онлайн конференція «Ділова етика та лідерство» (Україна, Індія, 2021), Міжнародна науково-практична онлайн конференція «Проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи» (Україна, Литва, Чеська Республіка, Норвегія, Ліван, 2021), Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Соціально-економічні виклики» (Суми, Рига, Вашингтон, Лондон, 2021), I Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України» (AGGR University, Міжнародна асоціація трансферу технологій, 2021), IV Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційноінвестиційних процесів в Україні» (Вінниця, 2021), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки, обліку, менеджменту та права» (Полтава, 2020), VIII Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (Суми, 2020), XXVII Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я (MicroCAD-2019)» (Харків, 2019), X Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (Харків, 2018).

Публікації. Основні наукові положення, результати і висновки дисертаційної роботи опубліковано в 19 наукових працях, загальним обсягом 10,31 друк. арк., із яких особисто автору належить 9,1 друк арк., зокрема 1 підрозділ у колективній монографії, 6 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті в зарубіжних періодичних виданнях, що індексуються міжнародною наукометричною базою Scopus, 10 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох основних розділів, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 246 сторінки, зокрема обсяг основного тексту – 176 сторінок, робота містить 35 таблиць, 42 рисунків, 6 додатків, список використаних джерел включає 205 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1 Економічна сутність фінансової безпеки: розвиток категоріально-понятійного апарату та еволюція наукових підходів

Поняття «фінансова безпека держави» виникло в результаті соціально-політичних, економічних і технологічних змін. В ході історичного розвитку та в процесі появи глобалізаційних процесів вчені почали визнавати необхідність у надійному доступі до коштів для забезпечення фіскальної стабільності та добробуту держави. Перші ідеї були зосереджені на індивідуальному фінансовому захисті, національній та інституційній безпеці.

Генезис безпеки першочергово походить від біологічної природи людини та лише потім від становлення держави та формування національних інтересів. У давні часи люди приховували свої цінності для збереження, демонструючи базове розуміння необхідності фінансової безпеки. Саме поняття «безпека» почали вживати з 1190 року у Західній Європі, відображаючи «спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки».

Безпека охоплює безліч ідей і практик, які мають вирішальне значення для благополуччя та захисту. На рис. 1.1 надано основні значення «безпеки». Так, вона характеризується як стан існування, властивість, притаманність системі, здатність, якою володіє об'єкт, гарантія та необхідна умова.

Під безпекою, за визначенням у спеціальній літературі, розуміється умова забезпечення надійної захищеності будь-якого суб'єкта від згубного впливу факторів. У всебічному науковому контексті безпека охоплює захист різноманітних речей необхідних для існування та розвитку окремих людей і суспільств. Ці аспекти охоплюють природно-фізіологічні, соціально-економічні, ідеально-духовні та ситуаційні потреби, охоплюючи ресурси,

технології, інформацію та моральні ідеали, вирішальні для процвітання та прогресу народу.

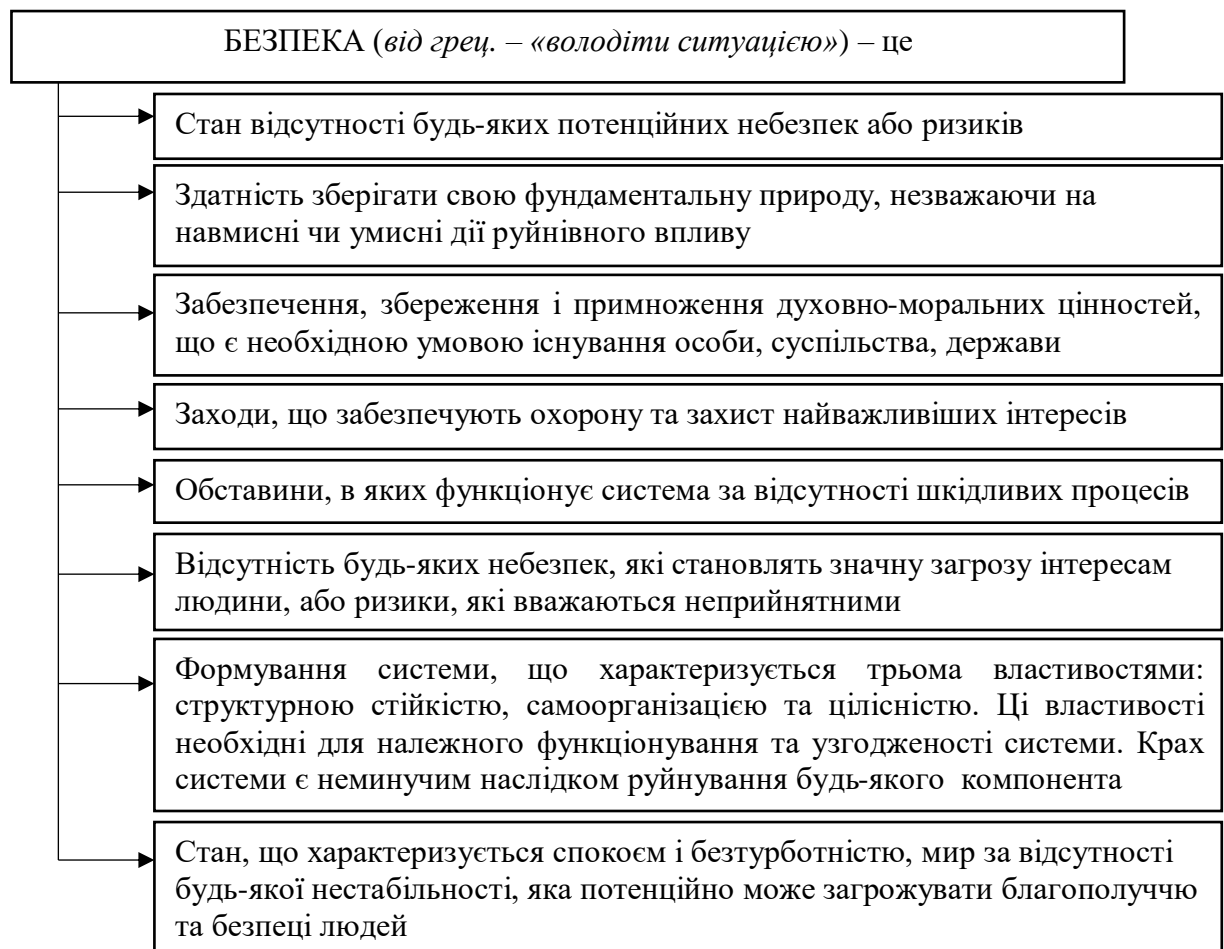

Рисунок 1.1 – Інтерпритація сутності «безпеки»

Джерело: сформовано авторкою на основі [86, 139, 152]

Перші згадки про фінансову ж безпеку можна знайти в контексті військових дій і фінансових забезпечень державних потреб. Історичний розвиток у різних країнах і регіонах показує зміни уявлень з часом. У стародавніх цивілізаціях у фінансова безпека часто асоціювалася з землею та продуктивністю сільського господарства. Володіння родючою землею було постійним джерелом доходу та засобів до існування. Прикладом можна навести Месопотамію, де Кодекс Хаммурапі (приблизно 1754 р. до н. е.) встановив закони для захисту прав власності та погашення боргів [3].

У середні віки Європа перебувала під пануванням феодалізму, і фінансова безпека була тісно пов'язана зі статусом феодальної ієрархії. Лорди і дворяни отримували земельні наділи, які забезпечували їм дохід і захист, тоді кріпаки та селяни обробляли землю в обмін на захист і частку врожаю.

Епоха Відродження та подальше зростання меркантилізму призвели до зміни економічного напрямку. Накопичення багатства через торгівлю та дослідження за кордоном стало засобом досягнення фінансової безпеки. Такі європейські держави, як Іспанія, Португалія та Нідерланди, прагнули заснувати колонії та контролювати торговельні шляхи для забезпечення своїх економічних інтересів.

Промислова революція XVIII-XIX століття трансформувала суспільство шляхом механізації та урбанізації. З розвитком фабрик і найманої праці фінансова безпека була пов'язана зі стабільною роботою та можливістю отримувати дохід. Виникає робітничий рух, що виступає за права робітників і систему соціального захисту [3].

Однак визначення фінансової безпеки, як явище, стало більш поширеним та інституціоналізованим пізніше. У середині XIX столітті фінансова безпека вже використовувалася для позначення здатності держави забезпечувати фінансові ресурси для оборони та збереження свого суверенітету. Саме тоді було сформовано поняття «національної безпеки». На думку одного з її перших авторів – 26 президента США Теодора Рузвельта, вона визначається як сукупність умов для надійного забезпечення національного суверенітету, стратегічних інтересів і всебічного суспільного розвитку.

Сучасна концепція фінансової безпеки з'явилася у XX столітті з розвитком складних фінансових систем та інститутів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки. Велика депресія 1930-х років змусила багато країн запровадити програми соціального забезпечення та збільшити участь уряду в економіці.

У контексті міжнародних відносин ідея фінансової безпеки виникла під час створення Бреттон-Вудської системи у 1944 році, коли була встановлена система фінансових відносин між країнами для стабілізації міжнародних фінансових операцій і сприяння економічному зростанню [83]. Це призвело до визнання, що фінансова стабільність має вирішальне значення як на індивідуальному, так і на державному рівнях. Фінансова безпека стосується здатності окремих осіб, установ і держав управляти фінансовими ризиками та підтримувати стабільність під час економічних проблем.

В економічній історії періоди фінансової вразливості та незахищеності, наприклад, під час економічних депресій, війн, криз, підкреслюють важливість фінансової безпеки та необхідність ефективних заходів для зменшення фінансових ризиків [8]. Історичні передумови для появи концепції фінансової безпеки включають зростання фінансових систем та посилення взаємозв'язку глобальних економік. В останні десятиліття глобалізація сформувала інший характер фінансової безпеки. Розширення фінансових ринків, розвиток механізмів інвестування та технологічний прогрес надають більше можливостей для фінансового майбутнього.

Варто зазначити, що конкретні форми та механізми фінансової безпеки змінювалися з часом і в різних регіонах під впливом культурних, соціальних та економічних факторів. Поряд з розвитком історичних змін, фінансова безпека розглядалася й з різних аспектів сприйняття. З психологічної точки зору фінансова безпека пояснюється як стан розуму, який характеризується відчуттям контролю над своїм фінансовим становищем, здатністю справлятися з фінансовим стресом і впевненістю приймати фінансові рішення. Психологи вважають, що відсутність фінансової безпеки може призвести до тривоги, депресії та інших проблем із психічним здоров'ям. Тому важливим є знання фінансових основ та надання психологічної підтримки особам, які борються з фінансовою незахищеністю.

Із соціологічної точки зору фінансова безпека визначається як соціальна структура, яка формується культурними та суспільними нормами. Фінансова

безпека визначається не лише індивідуальним фінансовим станом, але й ширшими соціальними та економічними факторами, такими як нерівність доходів, гарантія роботи та доступ до фінансових ресурсів. Соціологи наголошують на важливості вирішення системних проблем, які сприяють фінансовій незахищеності, таких як бідність і дискримінація, для сприяння фінансової безпеки для всіх членів суспільства.

Зростання індустріалізації створило нові економічні виклики та можливості, що, у свою чергу, призвело до появи нових фінансових інститутів і практик, які були розроблені для підтримки економічного зростання та забезпечення фінансової безпеки. У результаті концепція фінансової безпеки набувала все більшого значення в контексті економічного розвитку [83].

Щоб зрозуміти основні тенденції та фокуси досліджень безпеки, важливо знати про фундаментальні парадигми безпеки, що розглядається як сукупність необхідних теоретико-методологічних умов, що спрямовують конкретний хід систему понять та уявлень, що існують на конкретному етапі розвитку. Парадигма є основою для вибору наукових досліджень, а також прототипом і прикладом для вирішення проблем дослідження.

Зокрема, безпека післявоєнного періоду (1945-1954 рр.) в основному обмежувалася військовою безпекою, під час біполярного світу (1954-1991 рр.) вона була переважно оборонною, під час постбіполярного світу (1991-2001 рр.) характеризувалася передусім розширенням поняття безпеки, яке включало інформаційну, екологічну, економічну та соціальну складові [152].

У міру розвитку економічних моделей змінювалося розуміння фінансової безпеки, концепції відповідним чином адаптувалися під нові виклики. Світова фінансова економічна криза або Велика рецесія 2008 року запровадила нову парадигму для багатьох інвесторів, підкресливши небезпеку складних фінансових інструментів, таких як іпотечні цінні папери без надійних базових активів [25]. Ця зміна підкреслила важливість врахування факторів навколишнього середовища, соціальної сфери та управління (ESG) під час інвестування. Однак деякі акції можуть зазнавати раптового сплеску

спекулятивного попиту, що призведе до стрімкого зростання ціни, а потім знову знижується до початкової або нижчої вартості [37]. Так сталося з багатьма компаніями, що зазнали краху від «бульбашок нерхомості» під час дефолту ринку іпотечного кредитування, що підкреслює важливість розуміння змін історичних моделей з точки зору фінансової безпеки [94].

Концепція фінансової безпеки з часом еволюціонувала, і зараз невід'ємним компонентом змін є поява та розвиток фінансових технологій (FinTech). Усунення фінансової нерівності та індивідуальних поведінкових упереджень, які впливають на довгострокові заощадження, є важливими темами для досягнення фінансової безпеки [97]. Оскільки світ змінюється, змінюються і фактори, що впливають на фінансову безпеку. Так, FinTech рішення зробили революцію в банківській індустрії та полегшили керування фінансами.

За останні роки значно змінилося уявлення про функціонування фінансової безпеки. Індустрія фінансових послуг перейняла цифрові технології та активи. Було розроблено доктринальну модель управління фінансовою безпекою держави, яка враховує контекст глобалізаційних процесів і виявилася ефективною для модифікації підходів до управління фінансовою безпекою. Тим часом використання моделей штучного інтелекту (AI) і машинного навчання (ML) у ринкових операціях стало більш поширеним. Моделі AI/ML використовуються для автоматичного зчитування та маршрутизації запитів клієнтів, а також для обробки транзакцій і розрахунків у торговельних відносинах [97].

На сучасному етапі стрімкого розвитку інформаційних технологій та комунікаційних процесів основи фінансової безпеки мають системний характер. В першу чергу це пов'язано з тим, що безпека зараз є найважливішим аспектом людини та її середовища, або іншими словами, необхідність для подальшого існування, соціально-культурного середовища.

У розвинених країнах світу фінансова безпека забезпечується на високому рівні, оскільки конкурентоспроможні країни створюють належні

економічні умови для виживання суб'єктів господарювання та населення. Рональд Інглехард та Пол Р. Абрамсон [59] провели опитування щодо економічної безпеки та зміни цінностей, а також встановили зв'язок між постматеріалістичними цінностями та віковими факторами. Результати опитувань громадської думки показують, що молоде, забезпечене населення в західних демократіях дедалі менше хвилюється питаннями чистого матеріального доходу, а більше – питаннями громадянських свобод і безпеки.

В економічній літературі фінансова безпека розглядається як складне явище, на яке впливає багато факторів. Дж. Хакер, Ф. Рем та М. Шлезінгер, визначають, що фінансова безпека є невід'ємною частиною національної економіки, національної безпеки та безпеки кожного громадянина [52].

Глобальна світова фінансова трансформація впливає на фінансову безпеку держави [10]. Існує певна кореляція між світовими та регіональними фінансовими тенденціями, які сформували фінансову безпеку країн Європи.

Дослідження А. Якубовської та З. Горватової [61], базується на даних, наявних на рівні NUTS, підтверджує наявність залежності між рівнем економічного розвитку національної економіки та здоров'ям окремих економічних одиниць. Цей зв'язок описує стан громадського здоров'я в окремих державах і територіях та безпосередньо пов'язаний з економічною безпекою нації.

Льюїс Д. Соломон [71] вважає, що доки фізичні та юридичні особи мають достатні фінансові ресурси для задоволення своїх потреб, наскільки це можливо, учасники фінансового ринку можуть з упевненістю досягти стану фінансової безпеки, щоб фінансова система країни була не лише стабільною протягом цього періоду, а й швидко розвивалася у довгостроковій перспективі. Поряд з цим, науковці Аллен В., Вуд Г. [2] визначають фінансову безпеку через стабільність фінансової системи саме на макроекономічному рівні.

За Ф. Алленом, Е. Карлетті та Д. Гейлом [1] фінансова безпека полягає в аналізі фінансової стабільності країн, включаючи оцінку їх фінансових

систем, управління державним боргом, стабільність фінансового сектора та ризик фінансової кризи. Жан Тіроль у своїй книзі «Фінансова криза, ліквідність і міжнародна валютна система» [103] визначає стратегії та інструменти управління ризиками для забезпечення стабільності фінансової системи. Зокрема, робить акцент на антикризовому управлінні в основі якого лежить аналіз ризиків, що впливають на національну фінансову безпеку – фінансові кризи, зовнішні шоки, зміни валютного курсу.

Найбільш важливою характеристикою фінансової системи держави на думку О. В. Стащук [189] є її стійкість, тобто здатність фінансової системи підтримувати фінансову стабільність в умовах динамічних змін зовнішнього та внутрішнього фінансово-економічного середовища, а також адаптуватися до цих змін з мінімальними втратами ресурсів.

М. М. Єрмошенко [135] зазначає, що фінансова безпека є ґрунтовною складовою економічної безпеки держави, оскільки на фінансах ґрунтується будь-яка економіка. О. Цапова [105] стверджує, що національна фінансова безпека є найбільш ефективною, коли система стратегічного управління національною економікою формує комплекс прогнозування, проектування, програмування та планування.

Можемо простежити, що питання фінансової безпеки широко досліджуються та висвітлено в працях різних науковців й економістів. Еволюція підходів явно простежується із зміною глобалізаційних процесів та перебудови фінансів із ролі посередника обміну благами до основ фінансових відносин. Проте серед наукової спільноти існують усталені підходи до визначення фінансової безпеки держави. Так, визнаними поняттями є терміни, що зустрічаються найбільше у науковій літературі – табл. 1.1.

Іноземні науковці зосереджують свою увагу на забезпеченні фінансових функцій та виконанні завдань пов'язаних з управлінням фінансових процесів у державі. Нестандартними є наведені визначення від провідних міжнародних організацій, таких як Світовий Банк, МВФ, ООН, ЄЦБ, Рада з фінансової стабільності. Узагальнюючи, фінансову безпеку вони

розкривають через можливість держави створювати надійні умови для функціонування суб'єктів фінансових відносин та системи в цілому.

Українські вчені розкривають зміст поняття через основні характеристики. На основі проведеного аналізу було виділено три групи підходів, які розглядають фінансову безпеку як: захищеність та забезпеченість фінансовими ресурсами; збалансованість, стійкість до загроз; цілісність та єдність фінансової системи.

Таблиця 1.1 – Науково-методичні підходи до визначення сутності поняття «фінансова безпека держави»

Автор, джерело	Визначення терміну
Іноземні науковці	
Хартлі К. [53]	Здатність держави ефективно виконувати функції фінансового сектору та забезпечувати стійкість фінансово-економічної системи.
Лавен Л., Валенсія Ф. [67]	Забезпечення стійкості фінансових ринків та фінансових інституцій, управління ризиками та попередження кризових ситуацій.
Мішкін Ф. С. [77]	Забезпечення сталості платіжного балансу, контролю за державним боргом та стабільності валютного курсу
Міжнародні організації	
Світовий Банк [111]	Забезпечення достатнього рівня фінансових ресурсів та їх ефективного використання для забезпечення потреб економіки та соціального розвитку.
Міжнародний Валютний Фонд [56]	Здатність держави контролювати ризики та уникати фінансових зрушень, які можуть спричинити негативні наслідки для економіки та громадян. Захист від зовнішніх загроз, зокрема фінансових атак, тероризму та легалізації доходів злочинної діяльності.
Організація Об'єднаних Націй [108]	Забезпечення доступу до фінансових послуг та фінансової інклюзії для всіх верств населення.
Європейський Центральний Банк [36]	Системний підхід до управління ризиками та забезпечення стійкості фінансової системи в цілому.
Рада з фінансової стабільності [39]	Комплексний підхід, що включає фінансову стабільність, захист прав споживачів фінансових послуг, ефективне функціонування ринків капіталу та фінансову систему.
Українські вчені-економісти	
Захищеність та забезпеченість фінансовими ресурсами	
Барановський О. І. [115]	Ступінь захисту економічних інтересів, рівень безпеки суб'єктів управління фінансовими ресурсами всіх рівнів, стан складових фінансового ринку, якість фінансових інструментів і послуг, стан фінансових потоків в економіці, що робить її одним із найважливіших системних елементів економічної безпеки держави.

Продовження табл. 1.1

Автор, джерело	Визначення терміну
Василик О., Мочерний С. [120]	Надійна захищеність фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз
Сухоруков А. І. [192203]	Захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, тобто стан бюджетної, податкової та грошової систем, які гарантують здатність держави раціонально використовувати фінансові ресурси.
Юрій С. І., Федосов В. М. [204]	Захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізаційних факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи.
Дмитренко Е. В. [130]	Стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у фінансовій сфері.
Варналій З. С., Панасюк О. В. [119]	Захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань.
Власюк О. [123]	Основний економічний гарант стабільності, що забезпечує виробничий базис інфраструктурними інститутами розподілу фінансових та інвестиційних ресурсів.
Гордієнко С., Калач Г. [125]	Специфічний вид суспільно-економічних відносин, які виникають між державою та суб'єктами соціально-економічних відносин щодо забезпечення оптимального стану фінансової системи держави та захисту її національних інтересів в умовах функціонування глобальної фінансової системи.
Збалансованість, стійкість до загроз	
Шлемко В., Бінько І. [203]	Стан фінансової, грошово-кредитної, грошової, банківської, бюджетної, податкової системи, що характеризується її збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.
Мунтіян В. І. [157]	Стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Продовження табл. 1.1

Автор, джерело	Визначення терміну
Семенов А. Ю. [95]	Невід’ємна складова національної економічної безпеки, що виявляється як певний стан фінансових потоків у межах фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетно-податкової, розрахункової, інвестиційної та фондової систем, що характеризуються збалансованістю, захищеністю, стійкістю до та зовнішніх негативних впливів, можливість уникнути зовнішньої фінансової експансії, забезпечення фінансової стабільності, ефективного функціонування економічної системи країни та загального економічного зростання.
Миколайчук А. Б. [80]	Сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечує стійкість цього фінансового стану до зовнішніх загроз і ризиків за умови раціонального використання фінансових ресурсів.
Єрмошенко М. М., Горячева К. С. [134]	Стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю та якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб’єктів господарювання та населення в цілому.
Смирнов С. М. [182]	Стан фінансово-кредитної сфери, що характеризується збалансованістю та якістю системн і сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до зовнішніх і внутрішніх впливів, здатністю захищати національні фінансові інтереси.
Губський Б. В. [127]	Стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової системи, який характеризується спроможністю держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи, її структурну збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів.
Цілісність та єдність фінансової системи	
Кравчук Н. Я. [146]	Здійснення цілеспрямованого комплексу заходів щодо фіскальної і монетарної політик з метою досягнення стабільності фінансової системи і створення сприятливого інвестиційного клімату.
Кульпінський С. [150]	Цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату
Геєць В. М. [124]	Нормальне функціонування економічної системи взагалі, можливість нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісне включення її до світової економічної системи.
Савицька О. [181]	Складова багаторівнева система, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і характер розвитку. Система фінансової безпеки держави включає бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеки, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку.

До першої групи вітчизняних авторів відносяться: О. І. Барановський, О. Василик та С. Мочерний, А. І. Сухоруков, С. І. Юрій та В. М. Федосов, Е. В. Дмитренко, З. С. Варналій та О. В. Панасюк, О. Власюк, С. Гордієнко та Г. Калач. Науковці під фінансовою безпекою країни розуміють стан захищеності її складових систем та можливість забезпечення фінансовими ресурсами. Серед них відомий український експерт з фінансової безпеки, доктор економічних наук, професор О. І. Барановський вважає, що вона відображає ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин. Саме він запропонував виділяти такі поняття фінансової безпеки як фінансова безпека громадянина, фінансова безпека сім'ї, фінансова безпека підприємств і установ, фінансова безпека галузі, фінансова безпека регіону та національна фінансова безпека [115].

Представниками другого підходу є: В. Шлемко та І. Бінько, В. І. Мунтіян, А. Ю. Семенов, А. Б. Миколайчук, М. М. Єрмошенко та К. С. Горячева, С. М. Смирнов, Б. В. Губський. Ці науковці пояснюють фінансову безпеку держави як стан, що характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних впливів. В основі більшості підходів лежить акцент на загрозах, що існують на зовнішньому та внутрішньому середовищі безпеки держави та впливають на стан основних сегментів фінансової безпеки.

Третя група представлена авторами: Н. Я. Кравчук, С. Кульпінський, В. М. Геєць, О. Савицька. цілісність та єдність фінансової системи. Вони розглядають сутність фінансової безпеки як цілісність та єдність фінансової системи, що сприяє ефективному функціонуванню національної економічної системи та потенціалу економічного зростання.

Поряд з цим, в підходи включають й визначення складових частин фінансової безпеки держави. Основними складовими фінансової безпеки в державі, що виокремлюють більшість вчених, є бюджетна, боргова, податкова, грошово-кредитна, валютна, інфляційна, інвестиційна безпека та безпека фінансового (фондового та страхового) ринку. Такі визначення вважаються

найбільш повними, оскільки в них висвітлюють основні компоненти фінансової безпеки.

Проаналізувавши найбільш значимі в економічній літературі підходи до визначення та основні світові дослідження з питань фінансової безпеки держави, варто запропонувати поняття, що по'єднує в собі симбіоз-трактування та розкриває фінансову безпеку держави як – стан складових фінансових секторів держави щодо зменшення вразливості до економічних загроз як з внутрішніх, так і з зовнішніх джерел, який досягається за рахунок сприятливого інвестиційного середовища, в умовах законодавчої спроможності влади та функціонуючої судової системи, забезпечуючи захищеність інтересів суб'єктів фінансових відносин та ефективне використання фінансових ресурсів.

На рисунку 1.1 зображено схему сутності поняття фінансової безпеки держави, що можна пояснити складністю процесів, які відображаються в цій категорії.

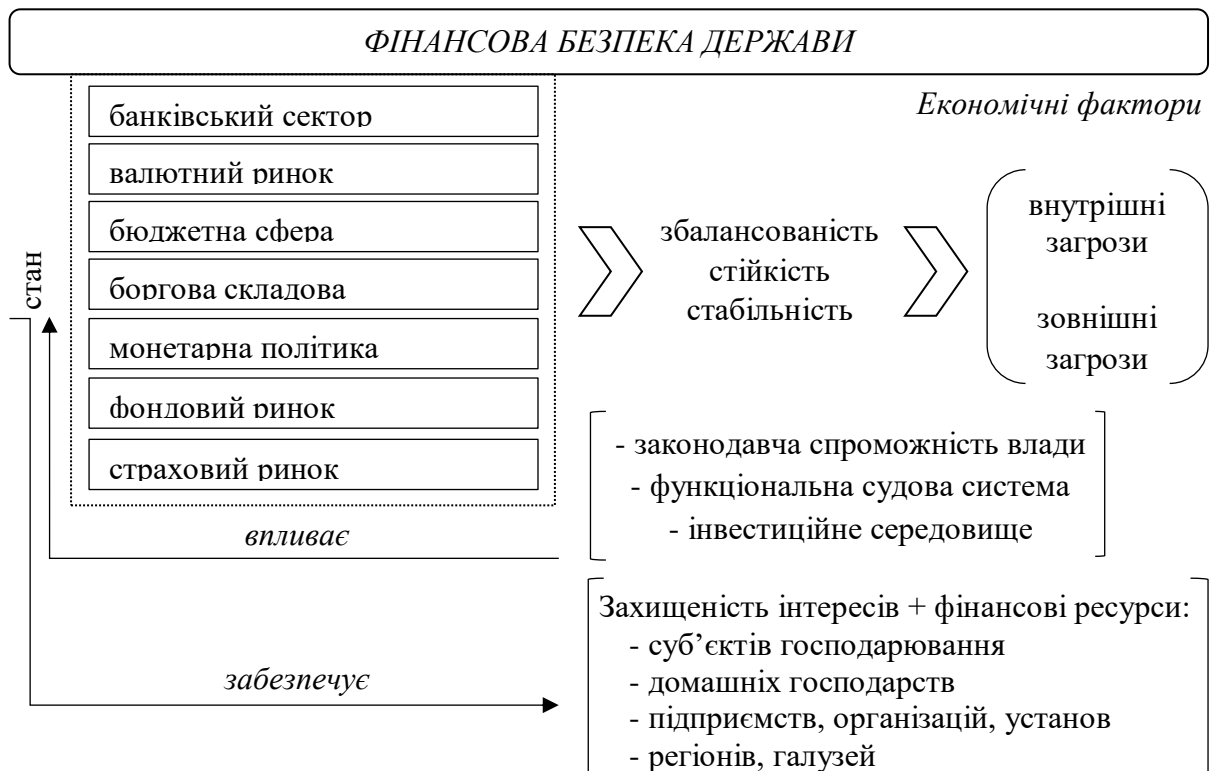

Рисунок 1.1 – Сутнісні складові поняття «фінансова безпека держави»

Джерело: власна розробка авторки

Основну поняття становить стан складових фінансової безпеки держави, що представлено основними фінансовими секторами, а саме: банківський, валютний, бюджетний, борговий, монетарний, фондовий та страховий сегменти ринку. Вони відображають здатність фінансової системи зберігати збалансованість, стійкість та стабільність до внутрішніх загроз всередині країни та зовнішніх економічних факторів на міжнародному світовому ринку.

На стан складових фінансової безпеки, для ефективного їх функціонування, насамперед впливає інвестиційне середовище, законодавча спроможність влади, що розкривається через верховенство права в країні, а також функціональне правосуддя, що контролює справедливість відносин.

В свою чергу стан складових фінансової безпеки держави надає захист фінансових інтересів суб'єктів господарювання, домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей та забезпечує фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їхніх потреб і виконання зобов'язань. Без індивідуальної фінансової безпеки компаній і галузей фінансова безпека країни буде під загрозою.

Значна частина науковців займається питанням визначення ефективних інструментів оцінки рівня безпеки. Професор Маріке де Гуд [49] вказує на важливість інфраструктури фінансової безпеки, тобто умови доступності та безпеки мережі, в яких знаходяться фінансові ринки.

Ще одним аспектом забезпечення високого рівня фінансової безпеки є технології захисту даних. Ш. Пан, Ц. Вей та Ш. Ху [85] у своєму дослідженні запропонували алгоритм динамічного шифрування для безпеки фінансової інформації та захисту конфіденційності на основі спеціальних методів. Однак дослідження більше зосереджуються на технічних механізмах без урахування якісних аспектів.

У зарубіжній практиці сформульовано ефективні керівні принципи управління розроблені на основі комплексного аналізу забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки (Canons of safety). М. Сихака, С. Муноз, Тер Шарифуддін, К. Тінчева [21]; А. Демиргук-Кунта, Е. Детрагіча, Т.

Треселя [28]; Р. Едвардс [34] окрім питання фінансової нестабільності, виокремили роль міжнародних організацій у розробці індикаторів національної фінансової безпеки, які можуть бути використані на практиці України.

Досліджуючи оцінку фінансової безпеки Хабер та ін. [51] використовують підхід, що визначає найважливіші економічні детермінанти, які дозволяють запобігти існуючим загрозам та прогнозувати рівень фінансової безпеки країни.

Е. Леперс та Серрано А. С. [70] для оцінки фінансової безпеки запропонували підхід, що базується на індексі фінансової вразливості для економік, що розвиваються, згрупувавши 32 індикатори навколо чотирьох полюсів: оцінка ризику та апетиту, дисбаланс нефінансового сектора, вразливість фінансового сектора та глобальна вразливість. Цей підхід може визначити, звідки виник ризик, як він поширився на решту фінансової системи. Крім того, вивчається зв'язок індексу з бізнес-циклом і кредитним циклом. На думку авторів, економічні категорії фінансової стабільності та фінансової безпеки тісно пов'язані, оскільки в обох випадках оцінюється здатність фінансових систем країн поглинати зовнішні та внутрішні шоки.

Українські методики оцінки рівня фінансової безпеки базуються переважно на загальній інтегральній оцінці та застосуванні кількісних показників. Г. Блакита, О. Матусова, Г. Лановська, В. Адаменко [7] використовують також експертний метод, метод аналізу, обробки сценаріїв та методи оптимізації. Для моніторингу системи фінансової безпеки та діагностики її рівня доцільно використовувати інструментарій економіко-математичного моделювання. С. М. Фролов, О. В. Козьменко та А. О. Бойко [42] звертають увагу на те, що особливого значення в економічній практиці набувають моделі, які прогнозують значення основних параметрів економічної системи, дозволяють обґрунтувати управлінські рішення та забезпечити ефективний контроль за станом економічної системи.

На практиці застосовують комплексний характер оцінювання безпеки в основі якого лежить розрахунок інтегральних показників за кожною складовою фінансової безпеки. О. Івашко [60] досліджувала сутність фінансової безпеки та її основні елементи та запропонувала систему заходів щодо підвищення рівня фінансової безпеки в Україні. Н. В. Наконечна [81] зазначає необхідність урахування наявності загроз і ризиків для стану фінансової безпеки держави у процесі діагностики її рівня. Х. Д. Ейтутіс, Д. В. Попова [35] розробили комплексну оцінку економічної безпеки, на основі якої розраховано показники для кожної з її складових, особливо фінансової безпеки, та запропонували напрями коригування національної політики для покращення статус-кво.

Деякі науковці розкривають сутність фінансової безпеки через її складові елементи. Так, М. Курило [66] констатує, що сучасний банкінг активізує євроінтеграцію і водночас приваблює додаткові ризики в контексті безпеки в усіх сферах. С. Кульпінський [150] під фінансовою безпекою розуміє поєднання заходів фіскальної та монетарної політики, спрямованих на досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного середовища. Аналогічно, Н. Остап'юк [84] вказує, що фінансова безпека нерозривно пов'язана з інвестиційним процесом, що також потребує розробки методів, спрямованих на створення ефективних інструментів виявлення факторів ризику та моніторингу ефективності інвестиційних проектів.

О. Колодізів [64] визначив, що існують певні причини кризових тенденцій, що існують в країні, необхідним є впровадження найефективніших інструментів регулюючого впливу на параметри, наприклад банківської системи як складової фінансової безпеки держави. Так, О. Івашко вказує, що фінансова безпека передбачає систему заходів щодо зростання рівня основних її елементів [60].

Більшість сучасної літератури стосується питання сфер фінансової безпеки, а саме основних її складових. Проте, І. Д'яконова глибоко досліджує

також методологічні основи оцінки управління економічною безпекою підприємств у глобальному середовищі [32].

Державна підтримка малого бізнесу та його сталий розвиток впливає на фінансову безпеку в державі. С. Фролов [43] доводить, що на розвиток фінансового середовища впливають як економічні фактори, так і недостатнє державне фінансово-правове забезпечення. Це, в свою чергу, знижує фінансову безпеку держави.

В Україні Міністерством економіки (раніше Міністерство економічного розвитку і торгівлі) у 2013 році розроблено методику оцінки економічної безпеки, яка висвітлена в «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». Згідно даної методики, фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [171]. Методологія розрахунку рівня економічної безпеки України базується на якісному вивченні показників, що характеризують стан економічної безпеки держави, ідентифікації ризиків і загроз, що розраховуються на основі інтегрального індексу безпеки України. За Міністерством економіки фінансова безпека включає компоненти: банківської, небанківської, боргової, бюджетної, валютної та монетарної (грошово-кредитної) стабільності.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує факт достатньої кількості наукових праць, що присвячено питанню визначенню поняття фінансової безпеки держави. У багатьох роботах також розглядаються ефективні інструменти оцінювання рівня безпеки держави, методи визначення яких переважно будуються на моніторингу основних макроекономічних показників розвитку економіки.

1.2 Система забезпечення фінансової безпеки держави

Важливою умовою реалізації національної безпеки держави є забезпечення її фінансової безпеки, яка є одним із основних елементів економічної безпеки. Сутність і зміст фінансової безпеки є комплексними і є багаторівневим динамічним процесом, що складається з багатьох підсистем, кожна з яких має свою структуру та логіку розвитку.

Фінансова безпека держави має вирішальне значення для довгострокової економічної та соціальної стабільності країни. Для забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки необхідним є дотримання основних заходів. До них відносяться обґрунтовані пріоритети держави, а також розвиток незалежного аудиту для перевірки та підтримки економічних систем. Крім того, альтернативні методи захисту бізнесу повинні використовуватися разом зі стандартними методами діагностики [86]. Така практика дозволяє країнам краще підготуватися та реагувати на економічні кризи, які часто мають непередбачуваний характер, а також дає можливість зменшити ризик фінансових втрат та інших економічних наслідків. Тому фінансова безпека має важливе значення для того, щоб економіка країни залишалася міцною та стійкою не лише в звичайний час, а й під час кризи.

Основна мета фінансової безпеки держави полягає в забезпеченні стабільності, стійкості, ефективності та безперервної діяльності фінансової системи.

Н. Я. Кравчук, О. Я. Колісник та О. Ю. Мелих [147], аналізуючи місце фінансової безпеки в структурі економічної безпеки, виокремили такі основні компоненти досліджуваної категорії: об'єкт безпеки, суб'єкт безпеки, загрози безпеці, індикатори безпеки. І. О. Ревак [176] вважає, що основними елементами національної системи фінансової безпеки є об'єкти фінансової безпеки (фінансові ресурси, національна фінансова система, фінансові інтереси) та суб'єкти фінансової безпеки. Система забезпечення фінансової безпеки формується відповідно до мети, стратегії та завдань і має включати

керуючу (суб'єкт управління) та керовану (об'єкт управління) підсистеми з виконанням відповідних їм функцій [176].

Оскільки фінансова безпека є складовою економічної безпеки, яка, у свою чергу, відноситься до національної безпеки (рис. 1.2), вона має ті самі організаційні та принципи функціонування, що й національна, економічна безпека.

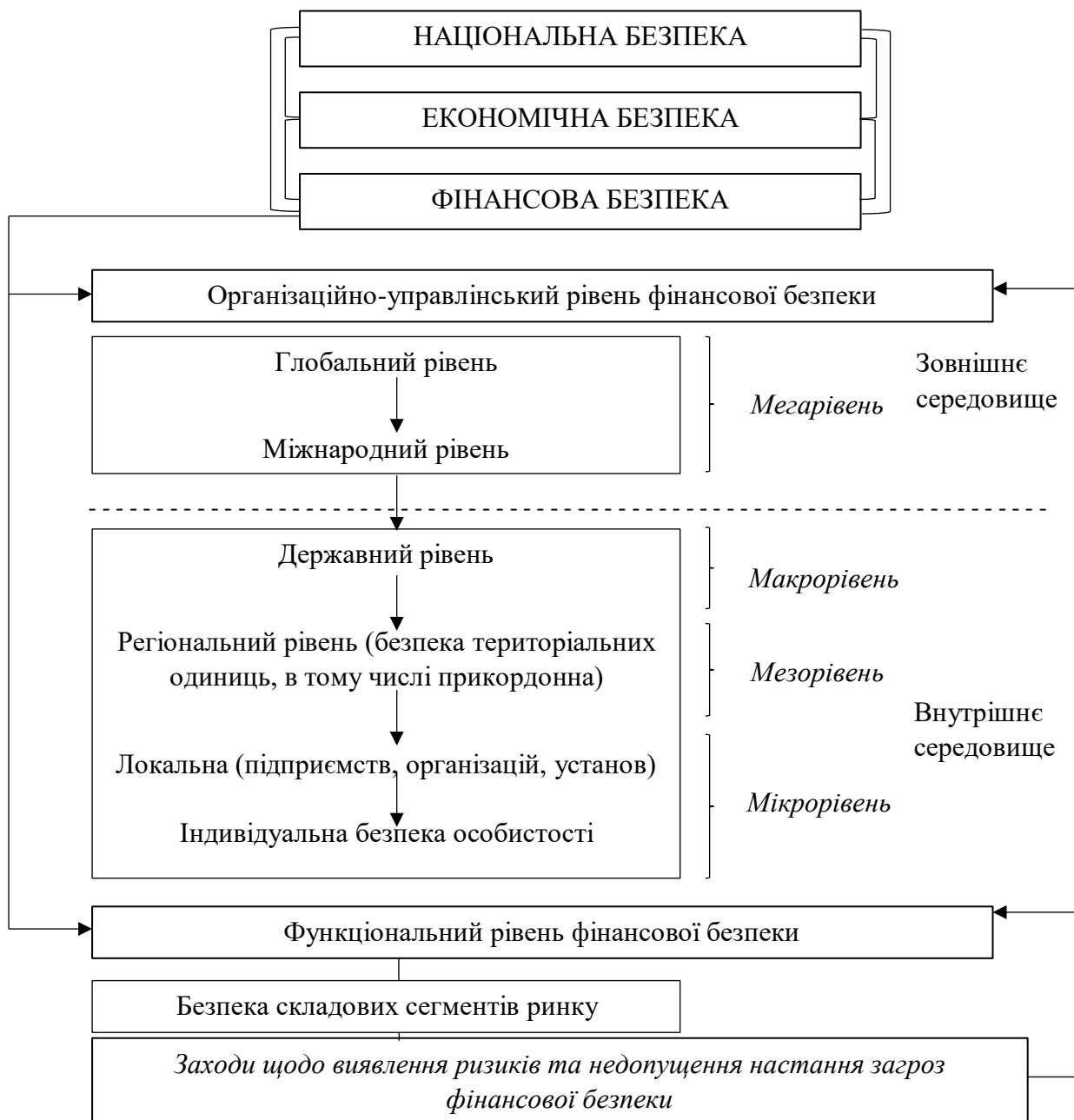

Рисунок 1.2 – Ієрархія системи фінансової безпеки відповідно до рівнів та в розрізі зовнішніх і внутрішніх складників

Джерело: сформовано авторкою на основі [144, 190]

Організаційно-управлінський рівень безпеки представлений основними ступенями ієрархії в системі у відповідності до зовнішніх та внутрішніх складників. Глобальна та міжнародна безпека відноситься до зовнішнього мегарівня. До внутрішнього сектора відноситься макро-, мезо- та мікро- рівні, що включають державну, регіональну, локальну та індивідуальну або особистісну безпеку. В загальному на функціонування фінансової системи сприяє підвищення концентрації фінансового та промислового капіталу, міжнародний характер фінансових ринків, глобалізація фінансових потоків.

Розглядаючи механізм, за допомогою якого держава забезпечує свою фінансову безпеку, необхідно врахувати кілька важливих елементів, що включають задіяні об'єкти та суб'єкти, а також складові системи, що представлені окремими сегментами ринку. Крім того, важливо враховувати як внутрішні, так і зовнішні загрози, а також встановлені процедури захисту від них.

Використовуючи комплексний науковий підхід, можна визначити фундаментальну природу фінансової безпеки. У зв'язку з цим стає очевидним, що фінансова система, охоплюючи всі її сфери і ланки, виступає об'єктом фінансової безпеки держави. Також об'єктом фінансової безпеки може виступати фінансовий механізм, фінансові ресурси та фінансові відносини.

Роль держави займає особливе місце, оскільки її широкі функції охоплюють управління, законодавство, державний нагляд та надання основних послуг. Держава несе відповідальність за підтримання правопорядку, забезпечення добробуту та безпеки своїх громадян, сприяння економічному зростанню та розвитку. Вона має повноваження впроваджувати політику, приймати рішення та виконувати закони, дії та політика безпосередньо впливають на добробут і розвиток громадян. Діяльність держави поширюється на всі сфери та відіграє ключову роль у формуванні загальної структури та функціонування суспільства.

Безпека об'єктів мікрорівня, а саме безпека окремого індивідуума (громадянина), є основоположною та являє собою захист статусу особистих інтересів в економічній сфері. В той же час вищий рівень безпеки є визначальним для нижчого сектора, оскільки забезпечує умови в яких перебуває нижча ланка. Функціональний рівень фінансової безпеки представляють основні складові – сегменти фінансової системи.

Комплекс заходів щодо виявлення ризиків та недопущення настання загроз фінансової безпеки, що охоплює організаційний та функціональний рівень, включає:

- захист від зовнішніх загроз: фінансова безпека держави має на меті забезпечити захист фінансової системи від зовнішніх шоків, таких як фінансові кризи, валютні турбуленції або геополітичні конфлікти;

- захист від внутрішніх загроз: фінансова безпека також спрямована на забезпечення захисту фінансової системи від внутрішніх загроз, таких як фінансові махінації, корупція, неплатоспроможність фінансових установ або кризи довіри;

- стабільність та стійкість фінансової системи: фінансова безпека держави спрямована на забезпечення стабільності та стійкості фінансової системи, щоб вона могла ефективно функціонувати, підтримувати довіру учасників ринку та виконувати свої функції у фінансовому посередництві;

- ефективне управління фінансовими ризиками: включає розробку та впровадження ефективних механізмів управління фінансовою системою в країні.

Фінансова безпека є досить багатограним явищем в економічному контексті та надзвичайно актуальним у політичному, оскільки є результатом практичних заходів законодавчої та виконавчої влади у фінансовій сфері. Тому суб'єктами фінансової безпеки є держава в особі законодавчої, виконавчої та судової влади, фінансові інститути, регіони, населення, міждержавні утворення, світові спільноти, діяльність яких спрямована на забезпечення фінансової безпеки.

З урахування багаторівневості фінансової безпеки, суб'єкти системи, що захищають фінансові інтереси, аналогічно як і об'єкти, визначаються на всіх рівнях управління: мікро, мезо та макроекономічний. Структура рівнів економічних інтересів кожного суб'єкта фінансової безпеки зображено на рис. 1.3.

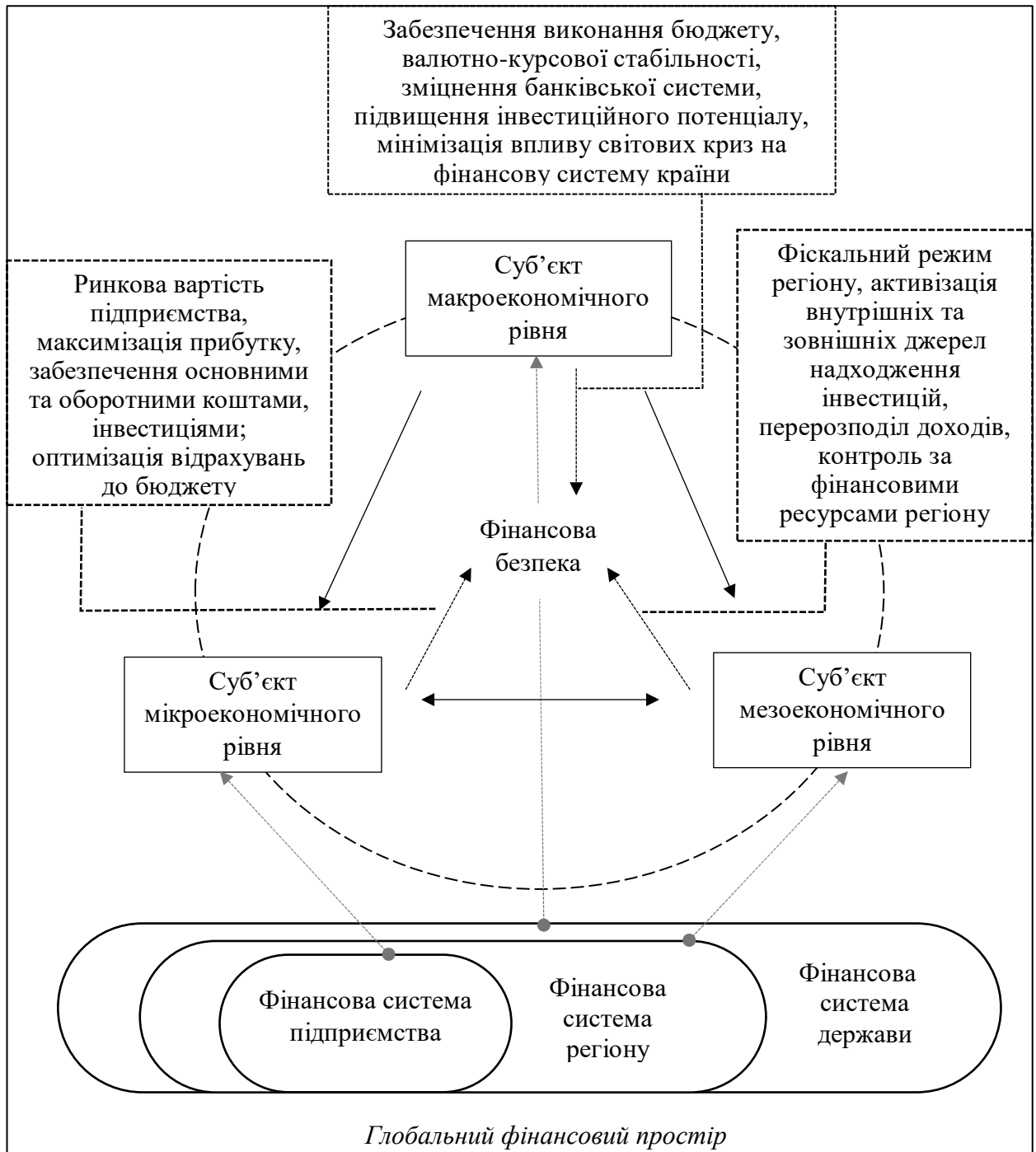

Рисунок 1.3 – Структура рівнів суб'єктів фінансової безпеки в залежності від економічних інтересів

Джерело: сформовано авторкою на основі [147, 149, 205]

Структура механізму фінансової безпеки на всіх рівнях фінансових відносин значною мірою залежить від стану фінансового простору. Сьогодні фінансовий простір виражається у комплексі відносин між учасниками господарської діяльності на певній території, ці відносини характеризуються фінансовими цілями, а діяльність учасників спрямована на фінансовий перерозподіл та управління витратами з метою досягнення ефективності процесів [160]. Фінансовий простір слугує для виконання двох найважливіших фінансових функцій: інтеграції та адаптації. Ці функції служать проявом економічних інтересів кожної нації, яка бере участь у міжнародних відносинах, і визначають адаптивні та інтегративні характеристики відповідних фінансових сфер.

Враховуючи, що фінансовий простір складається з ряду явищ, зв'язків, елементів і відносин між економічними суб'єктами, які пов'язані фінансовими інтересами, серед усіх типів економічних просторів фінансова сфера є найменш географічно визначеною як з точки зору організації, так і впливу.

Фінансовий простір все частіше розглядається в термінах глобального розподілу, усуваючи можливість обмеження на національному, регіональному та місцевому рівнях. Однак деякі економісти стверджують, що на практиці не існує чіткої глобальної фінансової структури, а скоріше мережа фінансових відносин, яка розподілена в різних місцях по всьому світу, причому локальні та глобальні аспекти тісно переплетені всередині структури [165].

Становлення глобального фінансового простору характеризується дотриманням об'єктивних правил у сфері національних, регіональних і корпоративних фінансів. Крім того, неоднорідний характер фінансової сфери означає нерівномірний розподіл фінансових ресурсів, що призводить до різного ступеня фінансової участі кожного суб'єкта в різних сферах відображаючи функціональні взаємозв'язки між інституційними компонентами всередині фінансової системи [194**Error! Reference source not**

found.]. Тому, діяльність суб'єктів фінансової безпеки визначається саме в системі глобального фінансового простору.

В загальному суб'єктами фінансової безпеки є:

- фізичні особи (громадяни, що проживають в межах держави);
- корпорації, установи, асоціації;
- територія (включає різні частини, такі як адміністративно-територіальні одиниці);
- апарат державного управління (зокрема окремі структурні інституції до сфери управління яких відносяться економічні та фінансові інтереси).

У структурі рівнів суб'єктів фінансової безпеки фінансова система підприємства відображає суб'єкт мікроекономічного рівня, фінансова система регіону – суб'єкт мезоекономічного рівня, фінансова система держави – суб'єкт макроекономічного рівня. Водночас фінансова система держава включає систему регіону, яка в свою чергу містить фінансову систему підприємства. Таким чином відображається порядок фінансових відносин та рівні відповідальності кожного суб'єкта в залежності до якої системи він належить.

Фінансова сфера на регіональному рівні охоплює взаємопов'язані відносини між суб'єктами місцевої економіки. Ці відносини стосуються перерозподілу фінансових ресурсів від галузей і секторів із надлишковим капіталом до дефіцитних галузей. Цьому процесу сприяє місцева фінансова інфраструктура. На мезоекономічному рівні основним засобом мобілізації фінансових ресурсів є залучення до фінансових операцій тимчасово вільних коштів населення.

Здатність реалізувати регіональні інтереси у фінансовій сфері значною мірою залежить від розвитку регіональної фінансової інфраструктури та фінансових можливостей. Існування місцевих фінансових установ та організацій служить основою для сприяння фінансовим операціям у межах визначеної території, а також циркуляції капіталу між різними галузями

промисловості, секторами економіки, учасниками, тобто суб'єктами ринку [202].

До фінансових інтересів суб'єктів мікроекономічного рівня, що входять до фінансової системи підприємства відноситься зростання ринкової вартості підприємства; максимізація прибутку; забезпечення фіксованим капіталом; інвестування в підприємство; оптимізація податкових відрахувань до бюджету.

Суб'єкти мезоекономічного рівня представляють входять до сфери інтересів фінансової системи регіону та передбачають: підтримання фінансової спроможності регіону на належному рівні; заохочення надходжень від внутрішніх і зовнішніх інвестицій; забезпечення пропорційного розподілу доходів з метою вирівнювання соціально-економічного розвитку регіону; та ефективне використання фінансових ресурсів.

Суб'єкти макроекономічного (державного) рівня фінансової безпеки відображають інтереси фінансової системи держави, а саме: виконання бюджету; підтримання монетарної та валютної стабільності; зміцнення банківської системи; підвищення національного інвестиційного потенціалу; мінімізація впливу фінансових криз світової економіки на фінансову систему держави.

До суб'єктів забезпечення фінансової безпеки в Україні на рівні держави належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, Державна фіскальна служба України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, а також громадяни України та їх об'єднання.

На всіх рівнях діяльність суб'єктів фінансової безпеки включає заходи та методи щодо попередження та нейтралізації загроз, що існують на відповідному рівні управлінні. Загрози можливо розпізнати за допомогою

моніторингу фінансових систем, що входять до структури фінансової безпеки держави. В економічній сфері Міністерством економіки України виділено дев'ять складових економічної безпеки та шість секторів фінансової безпеки (рис. 1.4).

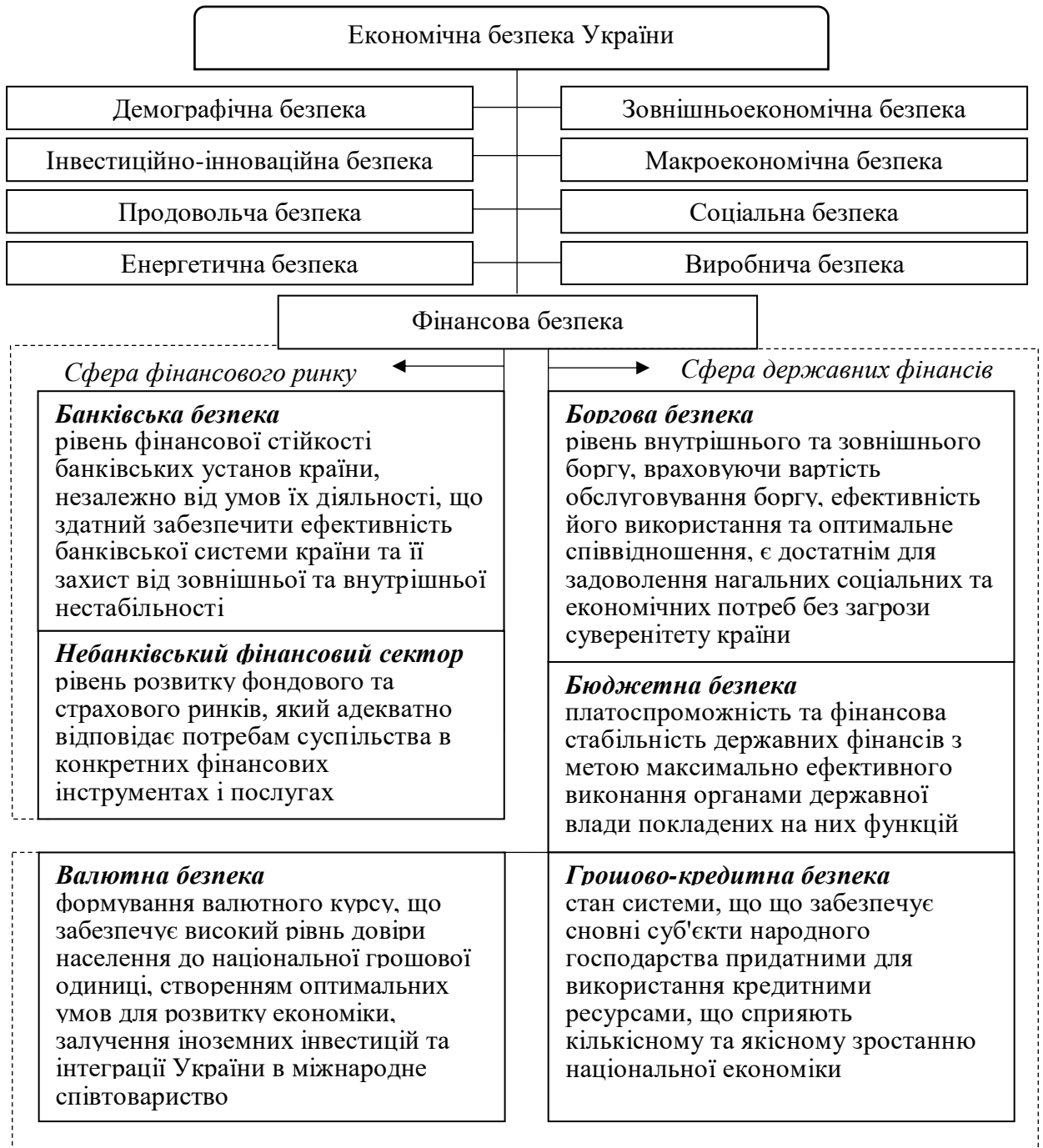

Рисунок 1.4 – Місце фінансової безпеки та її складових в системі економічної безпеки України

Джерело: складено авторкою на основі Міністерства економіки [171]

Складові фінансової безпеки поділено в розрізі сфери фінансового ринку та державних фінансів, оскільки формування цих сегментів ринку напряду залежить від фінансоутворюючого фактору.

До сфери впливу фінансового ринку відноситься банківська безпека та безпека небанківського фінансового сектору. Державні фінанси включають боргову, бюджетну, валютну та грошово-кредитну безпеку. Варто пояснити дані сфери більш детально з точки зору прямого зв'язку безпеки як явища та заходів, що мають місце у даному секторі.

Так, банківська безпека стосується протоколів, технологій і практик, які впроваджують фінансові установи для захисту рахунків, транзакцій і конфіденційної інформації своїх клієнтів. Передбачає такі заходи, як шифрування, автентифікація, безпечні мережі та системи виявлення шахрайства для захисту від несанкціонованого доступу, шахрайства та кіберзагроз.

Безпека фондового ринку забезпечує прозоре та ефективне функціонування фондових бірж. Включає заходи щодо запобігання торгівлі інсайдерською інформацією, маніпулюванню ринком і шахрайством. Спрямована на підтримку довіри інвесторів, сприяння цілісності ринку та захист інвесторів від недобросовісної практики. Безпека страхового ринку відноситься до нормативно-правової бази та заходів безпеки в страховій галузі. Включає ліцензійні вимоги для постачальників страхових послуг, правила платоспроможності для забезпечення фінансової стабільності, заходи захисту споживачів і методи управління ризиками. Безпека страхового ринку спрямована на захист страхувальників, забезпечення стабільності страхових компаній і підтримку загальної цілісності страхового ринку.

Бюджетна безпека пов'язана з надійним фінансовим управлінням державним бюджетом, що передбачає ретельне планування, розподіл і контроль державних коштів, щоб забезпечити ефективне використання державних доходів для задоволення суспільних потреб і зобов'язань. Бюджетна безпека спрямована на підтримку фіскальної дисципліни,

уникнення надмірного дефіциту та забезпечення довгострокової стійкості державних фінансів.

Боргова безпека передбачає заходи, вжиті урядом або організацією для управління та пом'якшення ризиків, пов'язаних із позичанням грошей. Включає стратегії забезпечення своєчасного погашення боргу, підтримки керованого боргового тягаря та мінімізації витрат на запозичення. Боргова безпека спрямована на підтримку довіри кредиторів, запобігання дефолту та сприяння фінансовій стабільності.

Валютна безпека стосується заходів, які вживаються для захисту національної валюти від підробки, шахрайства та незаконної діяльності. Передбачає використання вдосконалених функцій захисту банкнот та включає дотримання законів і правил для стримування підробки і забезпечення цілісності валюти.

Грошово-кредитна безпека держави охоплює політику та заходи, які впроваджує уряд або центральний банк для підтримки стабільності та вартості національної валюти. Включає в себе управління такими факторами, як інфляція, відсоткові ставки, грошова маса, обмінний курс для сприяння економічному зростанню та фінансовій стабільності. Монетарна безпека спрямована на забезпечення довіри підприємств, інвесторів та споживачів до національної валюти та економіки в цілому.

Своєчасна діагностика та моніторинг основних складових фінансової безпеки, а також своєчасне вжиття необхідних заходів для усунення ризиків, які існують на цих сегментах ринку, дозволяє підвищити рівень безпеки всієї країни.

Як видно з рисунку 1.5 в системі забезпечення фінансової безпеки держави вагоме місце відіграє оцінювання її рівня. Фінансову безпеку держави оцінюють для того, щоб виявити стан в якому знаходиться фінансова система, що в свою чергу дає можливість виявити наявні проблеми та потенційні загрози.

ФІНАСОВА БЕЗПЕКА

Суб'єкти ФБ:

- фізичні особи (громадяни);
- підприємства (корпорації, установи, асоціації);
- регіональні територіальні одиниці;
- держава в особі уповноважених органів (апарат державного управління у сфері економіки та фінансів)

Об'єкти ФБ:

- фінансова ситема;
- фінансовий механізм;
- фінансові ресурси;
- фінансові відносини

Механізм забезпечення фінансової безпеки держави

система організаційно-правових заходів, спрямованих на запобігання та зменшення загроз фінансових втрат для держави

елементи

Фінансові інтереси

Зовнішні та внутрішні загрози

Система захисту

Концепція

Стратегія

Політика

Оцінка рівня фінансової безпеки держави

+ моніторинг стану основних складових фінансової безпеки
+ діагностика наявних і потенційних загроз

Індикатори фінансової безпеки – основні показники, що відображають стан системи

Заходи та методи щодо попередження та мінімізації загроз

Заходи економічного характеру

Заходи організаційно-управлінського характеру

Заходи політико-правового характеру

Заходи соціально-психологічного характеру

Загальні принципи

- верховенство права;
- своєчасність та ефективність заходів фінансового захисту від реальних або потенційних небезпек;
- мирні засоби урегулювання спорів;
- розподіл повноважень метою сприяння економічному процвітання та фінансовій стабільності

Специфічні принципи

- захист прав власності та економічна свобода;
- ефективність розподілу фінансових ресурсів та капіталу, контроль їх використання;
- дотримання балансу між індивідуальними, корпоративними та державними інтересами;
- демократичне прийняття рішень у фінансовій сфері та їх ефективність;
- підтримання макроекономічної стабільності, зростання економіки та фінансової автономії

Рисунок 1.5 – Механізм забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: власна розробка авторки

Фінансова безпека дає відчуття стабільності та спокою, однак досягнення такого рівня безпеки є нелегким завданням. Існують різні фактори, які прямо чи опосередковано впливають на фінансову безпеку.

Економічні умови країни значною мірою впливають на рівень доходу, вартість життя та зайнятість. У часи економічної невизначеності безробіття, рівень інфляції та інші економічні показники також можуть впливати на вартість фінансових цінних паперів та інвестицій [196]. Розуміння економічних факторів і адаптація до них є вагомим для підтримки фінансової безпеки.

Соціальні фактори (або чинники) також відіграють роль у впливі на фінансову безпеку. Доступ до фінансових ресурсів і мереж соціального захисту впливають на здатність підтримувати фінансову стабільність. У суспільствах, де існують сильні системи соціального захисту, вони мають і кращу систему підтримки під час фінансових криз. Це може включати державні програми допомоги, ресурси громади та доступ до медичного обслуговування та освіти [75]. Сприяння сприятливому та інклюзивному соціальному середовищу має вплив на фінансову безпеку як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях.

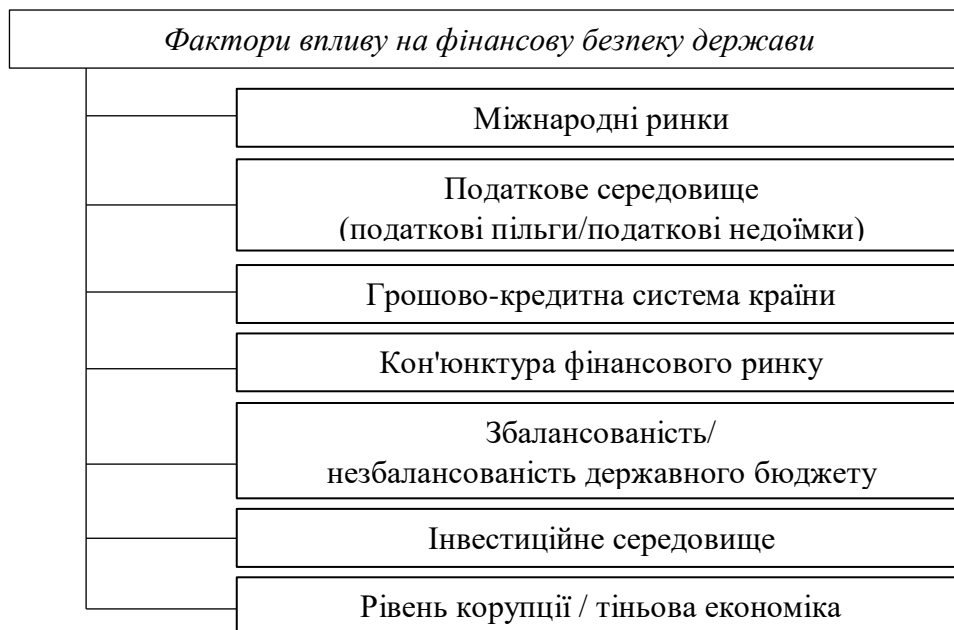

Рисунок 1.6 – Основні фактори впливу на фінансову безпеку держави

До найочевидніших факторів впливу (рис. 1.6) насамперед, відносять ті, які присутні в будь-якій економіці: міжнародний фінансовий ринок безпосередньо створює умови для фінансової безпеки в середині країни; інвестиційне середовище, тобто можливість створювати економічні умови для залучення іноземних інвестицій у розвиток бізнесу, галузей та ринків; податкова навантаженість – податкові пільги, податкова заборгованість; стан національної грошово-кредитної системи; кон'юнктура фінансового ринку, тобто коливання попиту та пропозиції; баланс (або дисбаланс) доходів і витрат національного бюджету, де важливу роль відіграє бюджетний дефіцит і державний борг; рівень корупції в країні та загальна тіньова економіка.

В країнах з перехідною економікою, де державні фінансові системи менш стабільні, простежуються загрози фінансової безпеки. Це стосується України, країн Балтії, Польщі та деяких інших постсоціалістичних країн, які побудували ринкову економіку. Основними причинами зростання занепокоєння щодо фінансової безпеки в цих та інших країнах в останні десятиліття є: масштабне ухилення від сплати податків, використання офшорних компаній для відмивання «брудних грошей», розвиток тіньової економіки, зростання споживання наркотиків і доходів від продажу по всьому світу, збільшення торгівлі зброєю [143]. Основними загрозами у тіньовому секторі є процеси пов'язані з корупцією. Згідно з підрахунками Bertelsmann Stiftung і Hertie Berlin School of Management, країни ЄС втрачають через корупцію 323 мільярди євро на рік.

Важливо визнати, що завдання забезпечення фінансової безпеки є обов'язком як уряду, так і всього суспільства. Ці спільні зусилля спрямовані на досягнення двох основних цілей. Перша – це забезпечення стабільної роботи фінансового сектору, захист національних цінностей та інтересів у фінансовому секторі. Другим напрямком є реалізація заходів, спрямованих на забезпечення та протидію порушенням прав і свобод людини. Це включає профілактичні заходи, спрямовані на запобігання, а також реагування на будь-які загрози, які можуть виникнути [148].

Основним завданням системи фінансової безпеки держави є оперативне виявлення та попередження як зовнішніх, так і внутрішніх ризиків і небезпек, що становлять загрозу фінансовим інтересам держави. Це робиться для збереження монетарної автономії систем, а також для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності всієї фінансової системи. Водночас система фінансової безпеки, як складовий елемент ширшої системи економічної безпеки, відповідає за постійний моніторинг потенційних загроз і швидко усунення будь-яких виявлених ризиків.

Загрозами для фінансової безпеки держави можуть бути:

– економічні спади – рецесії чи фінансові кризи мають суттєвий вплив на фінансову безпеку держави. Ці події можуть призвести до зниження економічної активності, високого рівня безробіття, зменшення податкових надходжень і збільшення державних витрат на програми соціального забезпечення та заходи економічного стимулювання;

– фіскальний дисбаланс – постійний бюджетний дефіцит і зростаючий державний борг можуть завдати шкоди фінансовій безпеці держави. Надмірні державні витрати, неефективні системи оподаткування та відсутність фіскальної дисципліни можуть призвести до неприйняттого рівня боргу, збільшення процентних платежів та потенційних ризиків дефолту;

– ризики кібербезпеки – зі збільшенням залежності від цифрової інфраструктури кіберзагрози становлять значний ризик для фінансової безпеки держав. Кібератаки, спрямовані на фінансові установи, державні системи чи критичну інфраструктуру, можуть порушити фінансові системи, скомпрометувати конфіденційну інформацію та призвести до фінансових втрат;

– тероризм і політична нестабільність – терористичні акти, громадянські заворушення або політична нестабільність можуть мати серйозні наслідки для фінансової безпеки держави. Ці події порушують економічну діяльність, стримують іноземні інвестиції, дестабілізують фінансові ринки та призводять до значних економічних втрат;

– глобальні економічні чинники – держави взаємопов’язані у світовій економіці, що робить їх вразливими до зовнішніх шоків і глобальних економічних тенденцій. Уповільнення економіки в основних торговельних партнерах, коливання валют, торговельні суперечки або збої в глобальних ланцюжках поставок можуть мати негативний вплив на фінансову безпеку держави;

– фінансові злочини – незаконні дії, такі як відмивання грошей, шахрайство, корупція та організована злочинність, можуть підірвати фінансову безпеку держави. Ці дії можуть підірвати суспільну довіру, спотворити економічні системи, перешкодити іноземним інвестиціям і послабити ефективність фінансового регулювання та правоохоронних органів;

– стихійні лиха – як землетруси, урагани або повені, можуть завдати значної шкоди інфраструктурі, порушити економічну діяльність і навантажити державні фінанси. Відновлювальні роботи та заходи з ліквідації наслідків стихійного лиха можуть лягти тягарем на фінансові ресурси держави.

Явища та фактори, які можуть сприяти виникненню загроз фінансовій безпеці в Україні викладено в офіційному дискурсі державного управління. Відповідно, Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [175] визначає чинники, які потенційно можуть спричинити зовнішні загрози національній безпеці у фінансовій сфері. Серед них:

- обмежений доступ до світових фінансових ринків;
- експортно-імпортна діяльність;
- погіршення стану міжнародної торгівлі, а саме збільшення дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунку поточних операцій;
- залежність від зовнішніх кредиторів та вплив світових економічних спадів на фінансову інфраструктуру країни.

До чинників, які можуть спричинити внутрішні загрози фінансовій безпеці України включають:

- правове регулювання фінансової сфери характеризується властивою йому нестабільністю та недосконалістю;
- незбалансований розподіл податкового навантаження між платниками податків призводить до випадків ухилення від сплати податків і переміщення капіталу за кордон;
- погіршення інвестиційного клімату, що призводить до значного відпливу капіталу за кордон;
- бюджетна система страждає від відсутності бюджетної дисципліни та незбалансованості її розподілу;
- значне зростання рівня державного боргу;
- тінізація економіки;
- неадекватний рівень золотовалютних резервів;
- значний ступінь доларизації;
- обмінний курс національної валюти зазнає помітних коливань, які не можна віднести до макроекономічних впливів;
- зростання фондового ринку відсутнє, слабкий захист прав інвесторів на фондовому ринку;
- капіталізація фінансової системи визнана недостатньою [79].

Подолання цих загроз потребує надійного управління ризиками, ефективного фінансового регулювання, проактивних заходів кібербезпеки, розумної фіскальної політики та планів готовності до надзвичайних ситуацій для забезпечення фінансової безпеки та стійкості фінансового сектору. Для виявлення несприятливих наслідків та завчасного уникнення процесів, які призводять до них, важливо створити надійну та економічно життєздатну структуру для захисту національних інтересів і підтримки фінансової безпеки.

1.3 Бібліометричний аналіз векторів наукових досліджень у сфері фінансової безпеки

Виявлення теоретико-методологічних засад фінансової безпеки ускладнюється потребою в комплексному аналізі та систематизації наукових джерел і публікацій. Бібліометричний аналіз дозволяє виявити ключові тенденції, пріоритетні напрямки досліджень, а також ідентифікувати авторитетних науковців та їх внесок у галузь.

Разом з цим дослідження взаємозв'язків фінансової безпеки сприятиме розвитку наукового підходу до проблематики, покращенню якості прийняття рішень у галузі фінансового управління та забезпеченню стабільності фінансової системи держави. Тому, бібліометричний аналіз приводиться з метою визначення трендів і векторів наукових досліджень з питань фінансової безпеки для виявлення основних напрямків пов'язаних сфер. Застосування аналізу публікацій, що стосуються фінансів, економіки та безпеки держави, дозволить ідентифікувати напрямки досліджень у цій галузі, що сприятиме розробці якісної політики, спрямованої на зміцнення безпеки країни.

Питання фінансової безпеки та її взаємозв'язку з різними сферами економіки є предметом вивчення в науковому середовищі. Зокрема, дослідження авторів Аллен Ф., Карлетті Е., Гейл Д. [1] спрямоване на аналіз фінансової стійкості держави, включаючи оцінку її фінансової системи, управління державним боргом, стабільність фінансового сектору та ризики фінансової кризи.

Жан Тироль [103] у своїй книзі «Financial Crises, Liquidity, and the International Monetary System» зосереджує свою увагу на антикризовому управлінні. Дослідження фокусується на аналізі ризиків, які впливають на фінансову безпеку держави, таких як фінансові кризи, зовнішні шоки, зміни валютного курсу. Визначаються стратегії та інструменти управління ризиками для забезпечення стійкості фінансової системи. А. Якубовська та З. Горватова у своїй роботі [61] підтверджує, що існує взаємозв'язок між рівнем

економічного розвитку національних економік і станом здоров'я окремих господарюючих одиниць. Цей зв'язок відображає стан здоров'я суспільства в окремих країнах та регіонах, що прямо пов'язаний з економічною безпекою країни.

Дослідження взаємозв'язку між фінансами, економікою та безпекою допомагають сприяти ефективному управлінню ризиками, створенню стабільної фінансової системи, підвищенню безпеки та загального добробуту.

Візуалізація отриманих результатів пошуку, які часто називають «science mapping» – «картографуванням науки», проведена за допомогою програмного забезпечення VOSviewer, що застосовує дистанційний підхід до візуалізації бібліометричних мереж. Інструменти VOSviewer дозволяють виділяти та візуалізувати мережу ключових слів, згаданих у статтях і співцитатах під час дослідження проблем фінансової безпеки, визначати напрямок із сильними зв'язками (за даними сайту Vosviewer, чим ближче ключові слова розташовані одне до одного, тим міцніший їхній зв'язок). Інструменти використовувалися для визначення пов'язаних сфер дослідження, приналежності до країни, журналу, цитування, кількості робіт, предметної галузі та цитувань.

Основною гіпотезою дослідження є пошук зростаючої тенденції щодо аналізу проблем фінансової безпеки науковцями. Так, для дослідження за аналогією використовувалася схема описана у роботі Т. Васильєвої [110]:

- виявлення кількісних тенденцій публікації статей, присвячених сфері фінансової безпеки.
- виділення основних тематичних напрямків публікацій.
- визначення найбільш цитованих публікацій та журналів, які містили дослідження з фінансової безпеки.
- кластеризація статей за основними напрямками для виявлення основних взаємозв'язків.

Пошуковими інструментами обрано дві найпопулярніші наукометричні бази Scopus корпорації Elsevier та Web of Science корпорації

Thomson Reuters. Для побудови запиту було сформовано комбінацію термінів для отримання максимально точних результатів : "financ* securit*", "financ* safety".

В результаті за наукометричною базою Scopus вибірка дослідження склала 1970 документів, Web of Science (WoS) 1936 публікацій (рис. 1.7). Перші згадки про фінансову безпеку у наукових базах були опубліковані у 1933 році в Scopus та у 1976 році в WoS. Тенденція зосередження питання щодо фінансової почала збільшуватися в 90-х роках. Крім того, протягом 2009-2011 рр. та пізніше з 2017 р. спостерігалось значне збільшення обсягів досліджень з фінансової безпеки. Це може бути пояснено поширення проблем, пов'язаними із наслідками світової фінансової кризи 2008-2009 рр. та необхідністю змін у фінансовій сфері, появою криптовалют, змін у банківському секторі.

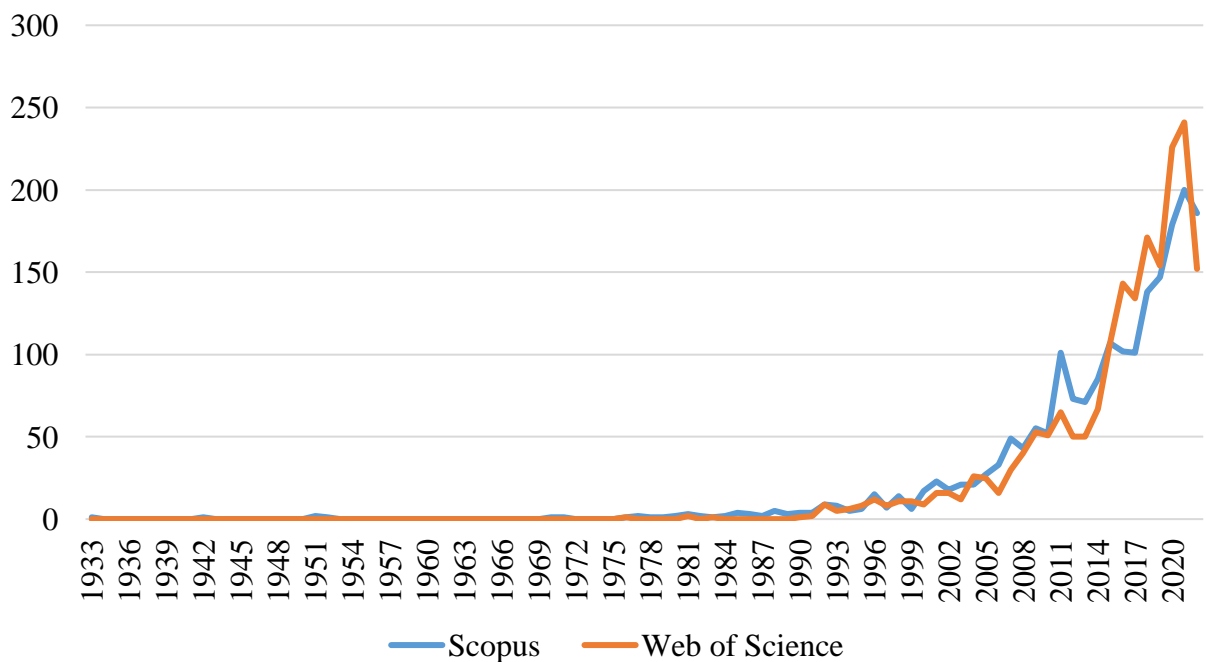

Рисунок 1.7 – Динаміка публікаційної активності у Scopus та WoS, що містять питання фінансової безпеки

Джерело: складено авторкою на основі баз даних Scopus та WoS

За весь період найбільше публікацій зафіксовано у 2021 році: у базі Scopus – 200 документів, у WoS – 241 документ. Більшість статей цього року стосуються дослідження пандемії COVID-19 та впливу який вона спричинила на глобальний фінансовий сектор та безпеку людей.

Інструментарій Web of Science Results Analysis Tool дає змогу отримати звіт про цитування за результатами пошуку (рис. 1.8). Так, за весь аналізований період Н-індекс склав 62, що показує високу цитованість з даної тематики. Всього з усієї кількості публікацій (1936 документів) процитовано 24137 рази, в середньому за рік кількість цитувань усіх документів складає 670,47.

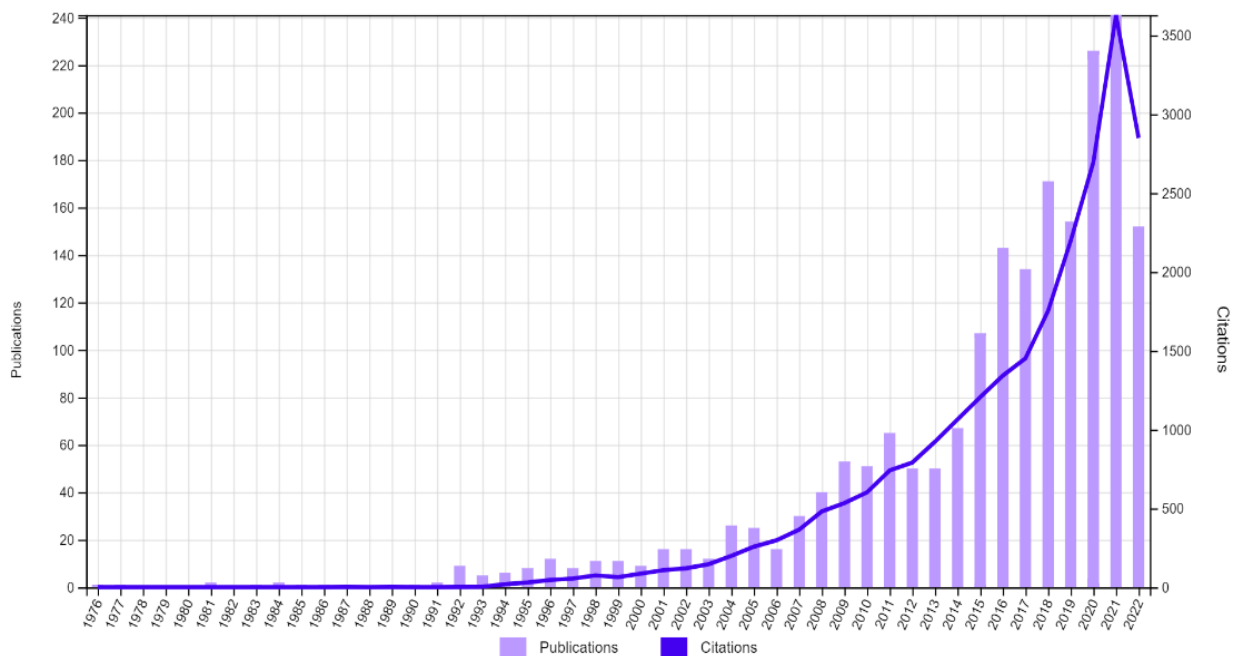

Рисунок 1.8 – Кількість цитувань і публікацій у WoS, що містять питання фінансової безпеки

Джерело: складено авторкою на основі баз даних Scopus та WoS

Отримані дані засвідчили, що фінансова безпека вивчається в різних предметних галузях (табл. 1.2). За базою даних Scopus: соціальні науки – 20% (711 документів); економіка, економетрика та фінанси – 17,2% (609 документів); бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік – 14,6% (520 документів); комп'ютерні науки – 9,1% (323 документи); інженерія – 8% (284

документки). За даними WoS у рамках предметної галузі фінансова безпека досліджується наступним чином: економіка – 20,66% (400 документів); фінанси бізнесу – 14,5% (281 документ); бізнес – 7,4% (144 документи); управління – 6,9 % (134 документи; суспільні міждисциплінарні науки – 4,2% (82 документи).

Таблиця 1.2 – Топ-5 предметних галузей в яких досліджується фінансова безпека за базами даних Scopus та WoS

База даних Scopus			База даних Web of Science		
галузь	к-сть документів	% від загальної к-сті публікацій (1970)	галузь	к-сть документів	% від загальної к-сті публікацій (1936)
Соціальні науки	711	20 %	Економіка	400	20,66%
Економіка, економетрика та фінанси	609	17,2 %	Фінанси бізнесу	281	14,5 %
Бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік	520	14,6 %	Бізнес	144	7,4 %
Комп'ютерні науки	323	9,1 %	Управління	134	6,9 %
Інженерія	284	8 %	Суспільні науки	82	4,2 %

Джерело: складено авторкою на основі баз даних Scopus та WoS

Аналіз за країнами показав, що в основному питання фінансової безпеки досліджують науковці із США, Великобританії та Китаю. Приналежність вчених до 10 найбільш популярних країн згідно з базою даних Scopus та WoS представлена на рис. 1.9.

Найбільшу кількість публікацій досліджують вчені із Сполучених Штатів, а саме 582 документи із Scopus та 529 документів із WoS. Україна також потрапила в топ-десятку країн з кількістю публікацій 89 у Scopus та 205 у WoS. Китай, Англія та Канада показують публікаційну активність у середньому більше 100 документів. Німеччина (70 документів Scopus, 68 – WoS) та Польща (57 та 66 документів для Scopus та WoS відповідно) дещо менше досліджують фінансову безпеку.

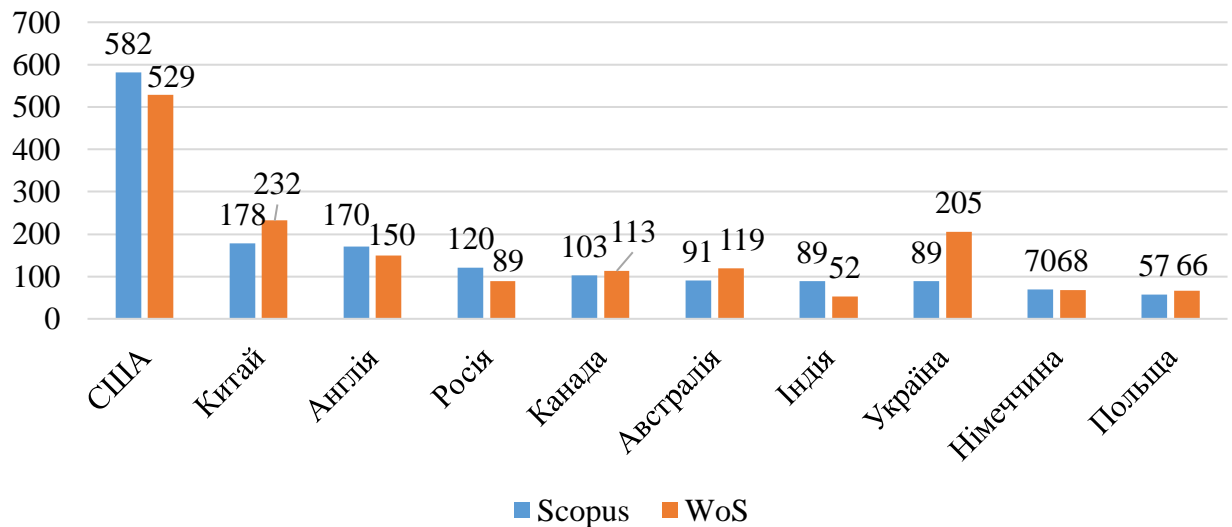

Рисунок 1.9 – Топ-10 країн за кількістю публікацій вчених, які досліджували питання фінансової безпеки

Джерело: складено авторкою з використанням даних WoS та Scopus

За типологізацією документів в яких згадується питання фінансової безпеки перевагу мають статті (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Типи документів в яких досліджується фінансова безпека за базами даних Scopus та WoS

База даних Scopus			База даних Web of Science		
тип документу	к-сть документів	% від загальної к-сті публікацій (1970)	тип документу	к-сть документів	% від загальної к-сті публікацій (1936)
Стаття	1308	66,4 %	Стаття	1503	72,5 %
Доповідь на конференції	279	14,2 %	Процедурний документ	343	16,6 %
Розділ книги	212	10,8 %	Оглядова стаття	59	3,1 %
Огляд	80	4,1 %	Попередній доступ	53	2,7 %
Книга	52	2,6 %	Розділи книги	40	2,1 %
Примітка	11	0,6 %	Редакційний матеріал	28	1,5 %
Короткий огляд	8	0,4 %	Анотація засідання	15	0,8 %
Редакція	7	0,4 %	Рецензія на книгу	14	0,7 %
Інше	13	0,5 %	Інше	11	0,2 %

Джерело: складено авторкою на основі баз даних Scopus та WoS

В наукометричній базі Scopus наявно 1308 документів типу Article, що складає 66,4% від всієї кількості публікацій. WoS містить 1503 статті, що становить 77,6% від всіх типів документів. Доповідь конференцій (Conference Paper) та процедурні документи (Proceeding Paper) займають друге місце серед типів публікацій у двох базах даних відповідно. Огладові статті, розділи книг, примітки, анатоції та інші типи документів мають досить незначну кількість публікацій.

Результати аналізу бази даних Scopus у 2021 році, показують, що журнали "Lecture Notes In Networks And Systems", "Actual Problems Of Economics", "Sustainability Switzerland" публікують найбільше статей з питань фінансової безпеки (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 – Топ-5 журналів зі Scopus, що публікували статті про фінансову безпеку

Назва журналу	Індексація в Scopus	CiteScore 2021	SJR 2021	SNIP 2021	К-сть статей	% від загальної к-сті публікацій (1970)
Lecture Notes In Networks And Systems	з 2011 р.	0,7	0,151	0,249	20	1,015%
Actual Problems Of Economics	з 2008 по 2016 рр.	0,1	0,133	0,314 (2019)	16	0,812%
Sustainability Switzerland	з 2009 р.	5	0,664	1,31	16	0,812%
Journal Of Family And Economic Issues	з 1992 р.	3,1	0,553	1,583	15	0,761%
Economic Annals-XXI	з 2013 по 2021 рр.	1,3	0,225	0,532	12	0,609%

Джерело: складено авторкою на основі бази даних Scopus

CiteScore вимірює середнє число цитувань на документ, опублікованих у журналі. SCImago Journal Rank (SJR) вимірює зважені цитування, отримані журналом, вага цитування залежить від тематики та престижності цитованого журналу. Показник SNIP – це нормалізований вплив джерела на статтю, що вимірює фактичні отримані цитати порівняно з очікуваними цитатами для тематичної області журналу. Із п'яти найкращих журналів, індексованих Scopus, які опублікували статті, присвячені фінансовій безпеці,

високорейтинговими журналами у яких найвищий CiteScore та SNIP >1 є "Sustainability Switzerland" та "Journal Of Family And Economic Issues".

За даними бази WoS (табл. 1.5) найбільшу кількість публікацій з питань фінансової безпеки має журнал публікацією "Financial And Credit Activity Problems Of Theory And Practice" – 79 статей. Найцитованішим журналом виявився "Sustainability" з кількістю статей щодо фінансової безпеки 19, що становить близько 1% з усіх публікацій.

Таблиця 1.5 – Топ-5 журналів із WoS, що публікували статті про фінансову безпеку

Назва журналу	Journal Citation Indicator (2021)	К-сть статей	% від загальної к-сті публікацій (1936)
Financial And Credit Activity Problems Of Theory And Practice	0,34	79	4,081 %
Baltic Journal Of Economic Studies	0,17	25	1,291 %
Actual Problems Of Economics	0,08	23	1,188 %
Sustainability	0,65	19	0,981 %
Ead Alta Journal Of Interdisciplinary Research	0,14	18	0,930 %

Джерело: складено авторкою на основі бази даних WoS

У таблицях 1.6, 1.7 представлено по топ-10 найбільш цитованих статей у базах даних Scopus та WoS. За Scopus найцитованіша стаття опублікована американським економістом Девідом Шиманським та Річардом Хайзом у журналі «Роздрібна торгівля» (*Journal of Retailing*) у 2000 році (Szymanski, D.M., Hise, R.T. 2000). Кількість публікацій статті про електронне задоволення («E-satisfaction: An initial examination»), де згадується поняття фінансова безпека становить 1185.

В базі даних WoS найцитованіша стаття про орієнтацію споживчих цінностей («A consumer values orientation for materialism and its measurement - scale development and validation») опублікована американцем М. Л. Річінсоном та австралійським науковцем С. Доусоном (Richins, M.L. and Dawson, S. 1992) в «Журналі споживчих досліджень» (*Journal of consumer research*) в 1992 році з кількістю цитувань 1621.

Наступним етапом дослідження є аналіз та візуалізація за допомогою програмного забезпечення VOSviewer, а саме бібліографічного зв'язку за спільним цитуванням по країнах та за спільним виникненням по ключових словах.

Таблиця 1.6 – Найбільш цитовані статті з фінансової безпеки 1933–2022 рр. за базою даних Scopus

Автори та назва	Рік	Джерело	К-сть цитувань
Szymanski, D.M., Hise, R.T. E-satisfaction: An initial examination [101]	2000	Journal of Retailing	1185
Jarrow, R.A., Turnbull, S.M. Pricing Derivatives on Financial Securities Subject to Credit Risk [62]	1995	The Journal of Finance	1009
Lee, M. C. Factors influencing the adoption of internet banking: An integration of TAM and TPB with perceived risk and perceived benefit [68]	2009	Electronic Commerce Research and Applications	1006
Berger, A.N., Demsetz, R.S., Strahan, P.E. The consolidation of the financial services industry: Causes, consequences, and implications for the future [6]	1999	Journal of Banking and Finance	648
Nicholson, N., Soane, E., Fenton-O'Creevy, M., Willman, P. Personality and domain-specific risk taking [82]	2005	Journal of Risk Research	530
Bordo, M., Eichengreen, B., Klingebiel, D., Martinez-Peria, M.S. Is the crisis problem growing more severe? [9]	2001	Economic Policy	511
Averting the old age crisis: policies to protect the old and promote growth (Article) [4]	1994	Averting the old age crisis: policies to protect the old and promote growth	469
Chen, H., De, P., Hu, Y., Hwang, B.-H. Wisdom of crowds: The value of stock opinions transmitted through social media [14]	2014	Review of Financial Studies	438
Lehman, A.F., Ward, N.C., Linn, L.S. Chronic mental patients: The quality of life issue [69]	1982	American Journal of Psychiatry	405
Van Gelderen, M., Brand, M., Van Praag, M., (...), Poutsma, E., Van Gils, A. Explaining entrepreneurial intentions by means of the theory of planned behaviour [109]	2008	Career Development International	390

Джерело: складено авторкою на основі бази даних Scopus

Важливим моментом у здійсненні бібліометричного дослідження є аналіз публікацій про країни, оскільки це дозволяє зрозуміти, для яких країни

обрана тематика дослідження є особливо актуальною. Побудова бібліографічної мережі зв'язку за спільним цитуванням (Co-citation) по країнах створюється для кожного цитованого посилання.

Таблиця 1.7 – Найбільш цитовані статті з фінансової безпеки 1976–2022 рр. за базою даних WoS

Автори та назва	Рік	Джерело	К-сть цитувань
Marsha, L., Richins, S. and Dawson, S. A consumer values orientation for materialism and its measurement - scale development and validation [73]	1992	Journal of Consumer Research	1621
Szymanski, D.M. and Hise, R.T. e-satisfaction: An initial examination [101]	2000	Journal of Retailing	877
Lee, M.C. Factors influencing the adoption of internet banking: An integration of TAM and TPB with perceived risk and perceived benefit [68]	2009	Electronic Commerce Research and Applications	764
Jarrow, R.A. and Turnbull, S.M. Pricing derivatives on financial securities subject to credit risk [62]	1995	Journal of Finance	763
Singh-Manoux, A.; Adler, N.E. and Marmot, M.G. Subjective social status: its determinants and its association with measures of ill-health in the Whitehall II study [96]	2003	Social Science & Medicine 5	639
Berger, A.N.; Demsetz, R.S. and Strahan, P.E. The consolidation of the financial services industry: Causes, consequences, and implications for the future [6]	1999	Journal of Banking & Finance	500
Nicholson, N. and ets. Personality and domain-specific risk taking [82]	2005	Journal of Risk Research	475
Chen, H.L.; De, P.; (...); Hwang, BH Wisdom of Crowds: The Value of Stock Opinions Transmitted Through Social Media [14]	2014	Review of Financial Studies	361
Heaton, J. and Lucas, D.J. Evaluating the effects of incomplete markets on risk sharing and asset pricing [54]	1996	Journal of Political Economy	319
McGorry, P.; Killackey, E.; (...); Hocking, B. Royal Australian and New Zealand College of Psychiatrists clinical practice guidelines for the treatment of schizophrenia and related disorders [74]	2005	Australian and New Zealand Journal Of Psychiatry	305

Джерело: складено авторкою на основі бази даних WoS

Кількість бібліографічних зв'язків між двома документами дорівнює кількості пар цитованих посилань у двох документах, які мають однакові ключі відповідності (рис. 1.10 – Scopus, рис. 1.11 – WoS).

Як видно з результатів побудованих бібліографічних карт приналежності авторів до країн, питання фінансової безпеки є досить розповсюдженим та актуальним для науковців зі Сполучених Штатів та країн Європи. За даними Scopus дослідженням фінансової безпеки найбільше займаються вчені зі США (578 документів), Китаю (180 документів), Великої Британії (168 документів), Канади (103 документи), Австралії (91 документ), України (89 документи) та Німеччини (70 документів) та ін.

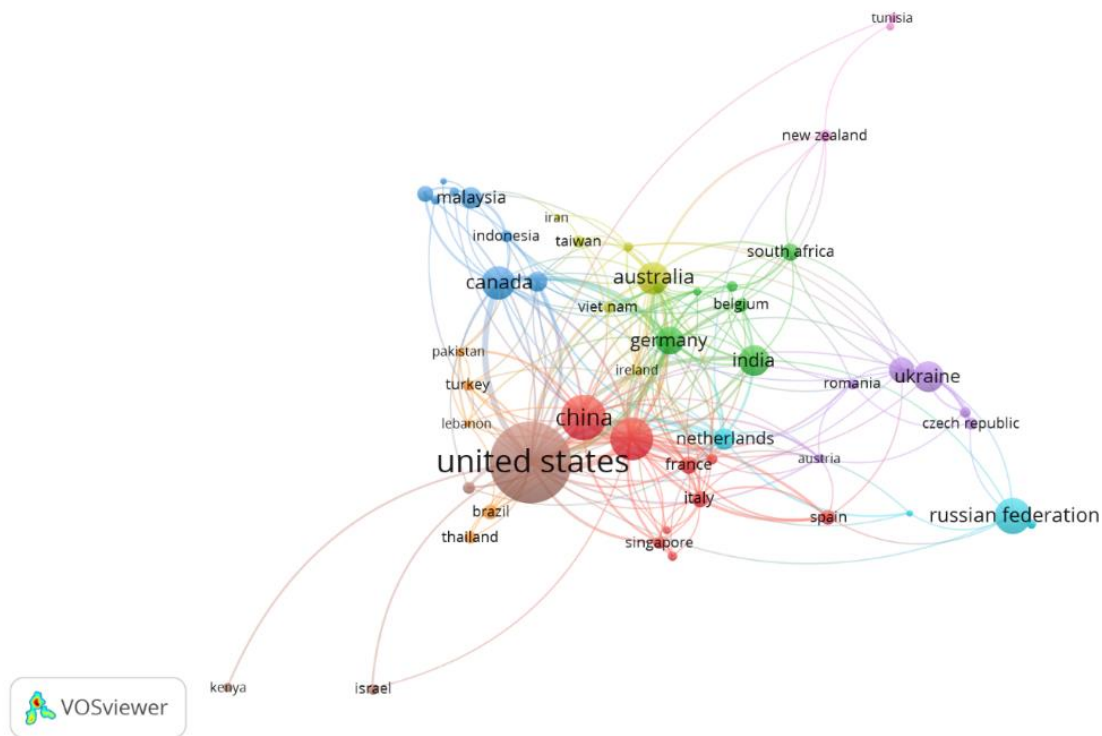

Рисунок 1.10 – Цитування за країнами вчених у Scopus, які досліджували питання фінансової безпеки

Джерело: складено авторкою з використанням бази даних Scopus та інструменту VOSviewer

Слід зазначити, що кожна держава не проводить дослідження самостійно. У співпраці з іншими державами це питання не є окремою проблемою, а хвилює більшість країн. Лініями вказано зв'язки між країнами,

тобто з якими державами співпрацювали у дослідженні обраної теми. Так, США, Велика Британія, Китай та Канада мають найсильніші зв'язки. Україна знаходиться в одному кластері із Польщею, Чехією, Словачкією та Румунією, тобто з країнами-сусідами.

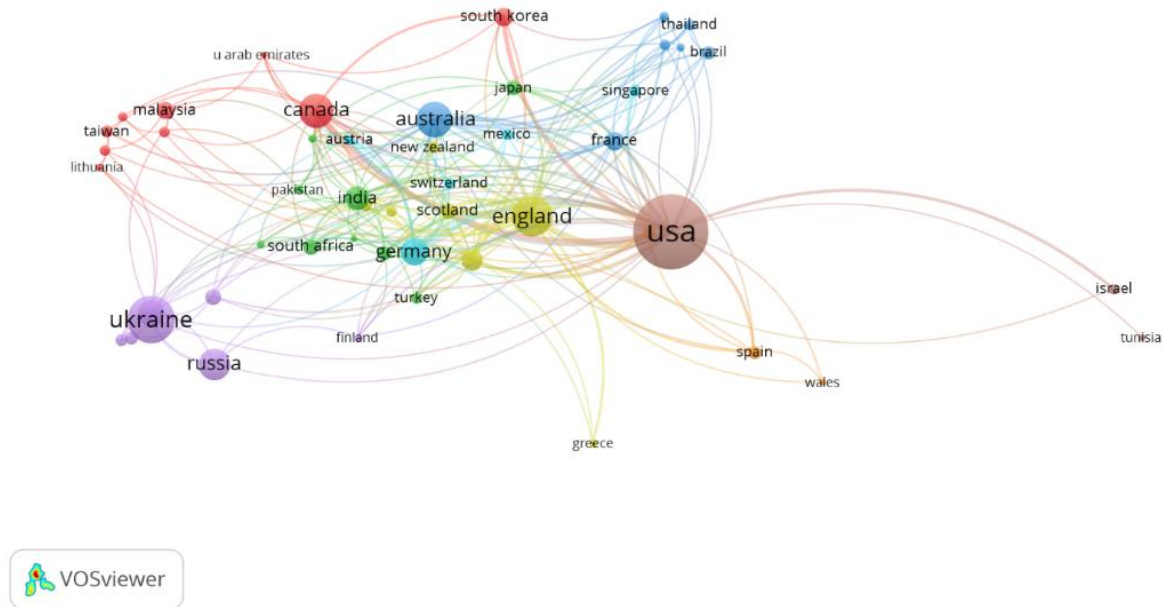

Рисунок 1.11 – Цитування за країнами вчених у WoS, які досліджували питання фінансової безпеки

Джерело: складено авторкою з використанням бази даних WoS та інструменту VOSviewer

Аналогічну ситуацію спостерігаємо із бази даних WoS: США (510 документів), Україна (205 документи), Англія (150 документів), Австралія (117 документ), Канада (109 документи), Німеччина (69 документів) та ін. Кластер США має найсильніші зв'язки та співпрацює майже з кожним кластером інших країн. Тому можна зробити висновок, що серед країн фінансова безпека є найпопулярнішою темою в Америці.

Візуалізація щільності за спільним виникненням (Co-occurrence) по ключових словах дає змогу оцінити як тема фінансової безпеки пов'язана з іншими сферами дослідження. У візуалізації щільності елементи представлені подібною міткою. Кожен пункт у візуалізації щільності елемента має колір,

комерція (27 файлів), фінансові кризи (26 файлів), добування даних (22 файли) та інші. Ці вісім кластерів разом мають загальну кількість зв'язків між ключовими словами 3154 і загальною силою 5079.

Перший кластер виділено червоним кольором, він є найбільшим за кількістю пов'язаних слів і включає 65 ключових слів. Найважливішими з яких є covid-19, яка має 47 посилань, і тому пов'язана з більшістю ключових слів, працевлаштування із 20 посиланнями, зміна клімату має 18 посилань та фінансова грамотність – 12 посилань. Важливість цих термінів пояснюється кількістю публікацій, у яких вони зустрічаються. Терміни стоять поруч, що свідчить про тісний зв'язок між ними, вони часто зустрічалися разом у публікаціях. В загальному можна стверджувати, що даний кластер відображає зовнішні фактори, що не залежать від дій уряду, але мають безпосередній вплив на фінансову безпеку в державі.

Другий кластер зображено зеленим кольором, включає 42 ключових слова, зокрема фінансова система – 65 посилання, фінансові кризи – 35 посилання, банківська справа – 25 посилання. Даний кластер відображає мережу фінансової безпеки у сфері діяльності банківської системи.

Третій кластер представлений синім кольором і включає 38 ключові слова. Цей кластер об'єднує терміни, пов'язані з інвестиціями, витратами та управлінням. Істотною умовою цього кластера є комерція, що зустрічається в публікаціях разом із такими ключовими словами, як фінансові ринки, цінні папери, оцінка ризику, стратегічне планування.

Четвертий кластер жовтий. Він включає 33 ключові поняття, які більше пов'язані з електронною економікою. Тобто фінансова безпека використовується в наукових працях з такими ключовими словами як: економічний аналіз, біткойн, блокчейн, криптовалюта, цифрове зберігання, конфіденційність даних, фінансові технології.

П'ятий кластер фіолетовий та характеризується найбільшою кількістю зв'язків. Термін фінансова безпека має максимальну кількість посилань – 221, загальна сила пов'язаності посилань 905, зустрічається у 353 випадках з усієї

Аналогічно побудовано накометричну карту ключових слів за результатами бібліометрії з наукової бази Web of Science. Всього видело 11 кластерів із загальною кількістю зв'язків між ключовими словами 792 і загальною силою 1095. Червоним кольором позначено перший кластер, який включає в себе найбільшу кількість ключових слів – 30. Найвагомим у цьому кластері є питання, covid-19, якості життя, психологічних чинників, стресу та подібних аспектів пов'язаних із здоров'ям.

Найбільшим кластером за кількістю зв'язків, як і з результатами бази Scopus, є кластер терміну фінансова безпека, що відображено блакитним кольором. Слід відмітити, що за публікаціями WoS дався кластер пов'язаний з економічною безпекою, містить 14 ключових слів. Це свідчить, що фінансова безпека нерозривно пов'язана з економічною безпекою, є її частиною.

Найменшим кластером є світло зелений та включає 11 ключових слова, що відображають ризикованість – невизначеність, фінансовий ризик, фінансове благополуччя, соціальна політика, довіра.

Результати пошукового запиту бази даних Scopus можливо представити за допомогою наукометричної надбудови SciVal, що є аналітичним ресурсом Elsevier, який візуалізує результати наукових досліджень у всіх галузях науки та дозволяє ефективно визначати напрямки наукових досліджень [113].

Для проведення аналізу у SciVal використовувався попередній набір даних з бази даних Scopus. Варто зазначити, що іструмент дає можливість переглянути результати для конкретно визначеного набору публікацій. Тому для аналізу вибрано діапазон за останні десять років 2013–2022 роки. Наукова доробка становить 1511 документів, з яких 38,3 % з відкритим доступом.

Кількість цитувань у SciVal вказує на загальний вплив цитування. Для пошукового запиту «фінансова безпека» кількість цитувань становить 10581, на кожен публікацію у середньому приходиться 7 цитувань. Field-Weighted Citation Impact (FWCI) у SciVal вказує, як кількість цитувань, порівнюється із середньосвітовими цитуваннями, отриманих усіма іншими подібними

публікаціями. У даному випадку FWCI становить 0,93, тобто обраний набір даних релевантних досліджень з питань фінансової безпеки на 13% менше середньосвітового показника.

На рис. 1.14 представлено розподіл статей за галузями знань, з якого видно, що переважають публікації з соціальних наук і управління (51%). Сфера інженерії та технологій займають друге місце (25%), науки про життя та медицина на третій позиції (10%). Найменшу кількість публікацій, де згадуються питання фінансової безпеки, становлять мистецтво та гуманітарні науки (5%).

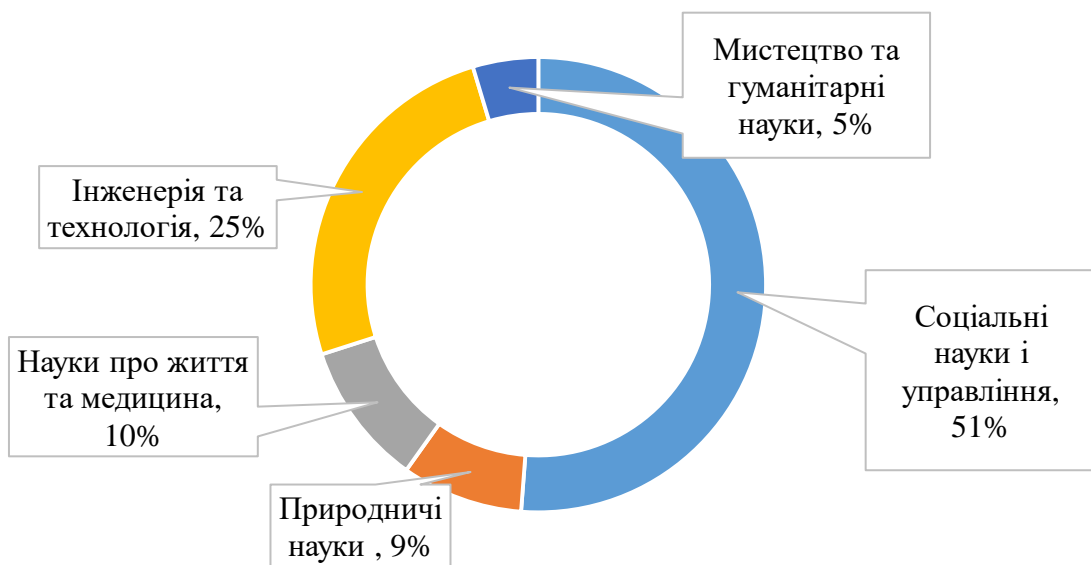

Рисунок 1.14 – Частка публікацій за предметними галузями

Джерело: складено авторкою з використанням бази даних Scopus та інструменту SciVal

Кластери тем надають інформацію про інноваційні та перспективні напрями діяльності, дають змогу оцінити, які теми мають високу динаміку дослідження у публікаціях. На основі аналізу спільного цитування та візуалізацій SciVal створює унікальне візуальне представлення «колесо науки», яке ілюструє еволюцію наукових дисциплін за певний проміжок часу у певній галузі [151].

На рис. 1.15 представлено SciVal-карту науки 10% найпопулярніших тематичних кластерів. Кластери представлені на науковому колесі у вигляді

кіл, кольори визначають конкретні предметні області. Найбільшими кластерами в яких досліджуються питання фінансової безпеки є: COMP – комп'ютерні науки, MATH – математика, PHYS – фізика та астрономія, CHEM – хімія, ENGI – інженерія, ENVI – екологія, MEDI – медицина, ARTS – мистецтво та гуманітарні науки, PSYC – психологія, SOCI – соціальні науки, BUSI – бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік, ECON – економіка, економетрика та фінанси, DECI – науки про прийняття рішень, MULT – багатопрофільний. Розмір бульбашки показує науковий результат комплексу публікацій. Так, з карти наук видно, що найбільш досліджуваною є галузь бізнесу, менеджменту і бухгалтерського обліку.

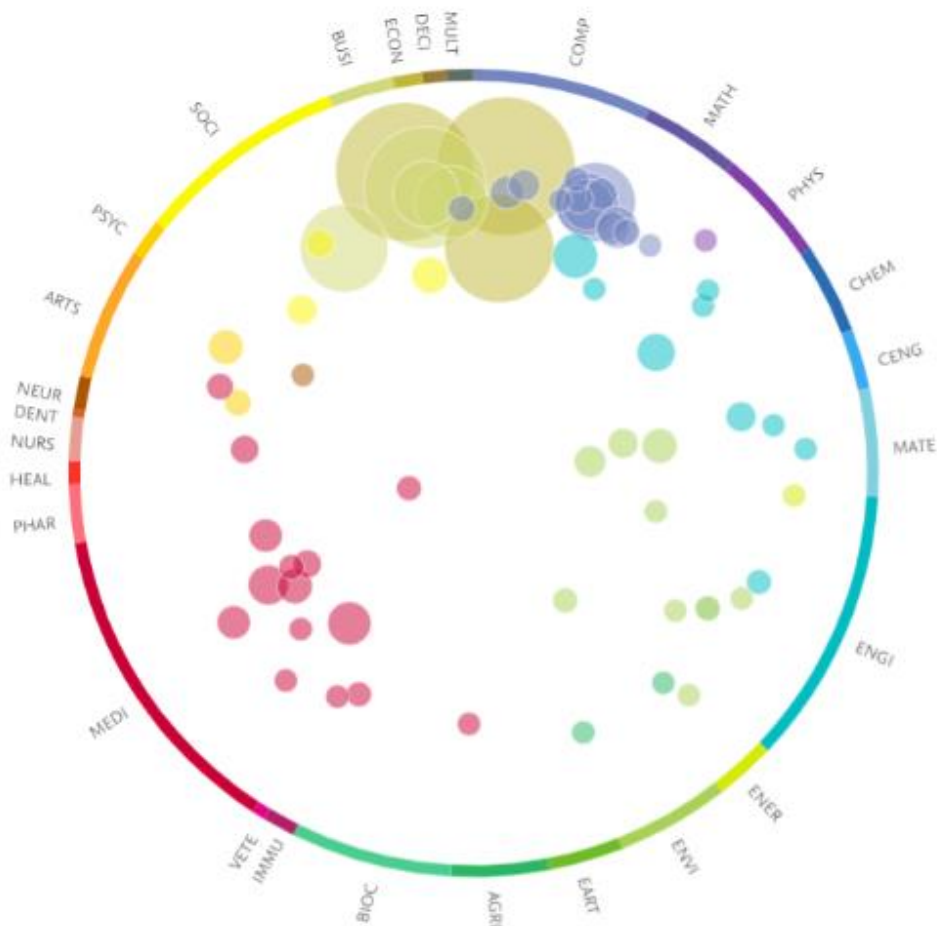

Рисунок 1.15 – 10% найпопулярніших тематичних кластерів з питань фінансової безпеки

Джерело: складено авторкою з використанням бази даних Scopus та інструменту SciVal

SciVal дає також можливість вилучення характерних ключових фраз у дослідницькій зоні (рис. 1.16) Для цього використовується аналіз тексту із застосуванням різноманітних методів обробки природної мови до заголовків, анотацій і ключових слів автора документів у дослідницькій області, наборі публікацій, темі чи кластері тем, щоб ідентифікувати важливі ключові фрази.

А А А – релевантність ключової фрази | спад А А А зростання (2013-2022)

Рисунок 1.16 – Візуалізація ключових фраз

Джерело: складено авторкою з використанням бази даних Scopus та інструменту SciVal

Ключові слова порівнюються з єдиним уніфікованим тезаурусом, що охоплює всі основні дисципліни, щоб створити список стандартизованих ключових фраз. Ця техніка включає фактор, який зменшує вагу слів, які часто зустрічаються в наборі документів, і підвищує важливість слів, які зустрічаються рідко. Потім кожній ключовій фразі надається релевантність від 0 до 1, причому 1 присвоюється ключовій фразі, яка найчастіше зустрічається. Решта ключових фраз отримують значення на основі їх відносної частоти.

Рисунок 1.17 – Найкращі країни/регіони публікаційної активності з питань фінансової безпеки

Джерело: складено авторкою з використанням бази даних Scopus та інструменту SciVal

За останні десять років (2013-2022) найбільше питання фінансової безпеки і пов'язаних сфер досліджувала США та Китай з кількістю публікацій 356 та 150 відповідно (рис. 1.17). Україна займає 5 місце в світі з кількістю опублікованих матеріалів 111, що індексуються базою даних Scopus.

Таблиця 1.8 – Географічне співробітництво публікацій набору даних з питань фінансової безпеки за 2013-2022 роки

Метрика		Наукова доробка (к-сть публікацій)	К-сть цитувань	Цитування на публікацію	FWCI
Міжнародна співпраця	18,8%	284	4367	15,4	1,7
Лише національне співробітництво	25,5%	385	2629	6,8	1
Лише інституційне співробітництво	30,1%	455	2152	4,7	0,69
Єдине авторство (без співпраці)	24,8%	374	1433	3,8	0,59

Джерело: складено авторкою з використанням бази даних Scopus та інструменту SciVal

У таб. 1.8 представлено міжнародне (18,8%), національне (25,5%) та інституційне (30,1%) співробітництво. Роботи одного автор (без співпраці) становлять 24,8% обраного масиву даних, що включають фінансову безпеку та пов'язані сфери.

Проведена кластеризація ключових слів із відібраних раніше найпопулярніших публікацій дозволила умовно поділити слова на групи за певною направленістю досліджень. В загальному результати за базою даних Scopus та WoS є схожими, відображають аналогічні пов'язані сфери. WoS виділив більшу кількість кластерів із вужчою специфікою, Scopus відобразив меншу кількість кластерів, проте з більш ємними результати за масштабом та об'ємом пов'язаних ключових слів.

Великий внесок у розвиток досліджень галузі зробили науковці з США, Великобританії, Канади, Німеччини, Австралії та Китаю. Проведене дослідження підтвердило, що в останні роки спостерігається зростання інтересу до вивчення питань фінансової безпеки, що відображається у зростанні кількості публікацій, присвячених цій проблематиці.

Бібліометричний аналіз публікацій за ключовими словами показав, що поняття «фінансова безпека» має широку мережу зв'язків з іншими термінами. Це свідчить про те, що поняття часто перетинається з економікою, безпекою, навколишнім середовищем, інженерією, бізнесом та іншими категоріями. Кластерний аналіз ключових слів виділив 8 кластерів за базами даних Scopus та 11 за WoS, що об'єднують слова за найпоширенішими напрямками досліджень. Загальна результативність досліджень фінансової безпеки (аналітична надбудова SciVal) показала найпопулярніші тематичні кластери з питань фінансової безпеки.

З урахуванням наявних зв'язків фінансової безпеки та інших сфер, подальше дослідження цих явищ є доцільним та необхідним для розробки збалансованої політики, спрямованої на розвиток економіки країни та зміцнення її безпеки. Наступним етапом дослідження є вивчення взаємозв'язків на основі кількісних показників оцінки рівня фінансової безпеки держави.

Висновки до розділу 1

1. Виникнення фінансової безпеки простежується з давніх часів до індустріалізації та урбанізації, що призвело до потреби в нових фінансових інститутах і практиках для підтримки економічного зростання. Зміна соціальних і культурних норм також зіграла свою роль у формуванні концепції фінансової безпеки, оскільки люди почали приділяти більшу увагу фінансовій стабільності та безпеці.

1. На основі дослідження економічної сутності фінансової безпеки розглянуто еволюцію та основні наукові підходи. Зокрема, досліджено визначення фінансової безпеки, історичні та сучасні фактори, що вплинули на академічні підходи, які використовуються для вивчення фінансової безпеки. Науковці по-різному визначають фінансову безпеку, одні акцентували увагу на здатності окремих осіб або організацій виконувати свої фінансові зобов'язання та підтримувати фінансовий добробут. Інші характеризують фінансову безпеку як стабільність фінансових систем та інститутів, а також здатність урядів управляти фінансовими кризами та підтримувати економічну стабільність. Незважаючи на різні підходи до визначення, концепція фінансової безпеки залишається важливим аспектом економічного розвитку та національної безпеки в сучасних суспільствах.

2. Структурно-декомпозиційний аналіз науково-теоретичних підходів до трактування сутності поняття «фінансова безпека держави» дозволив сформулювати власне авторське бачення на основі симбіозу-транкувань, яке можна викласти наступним чином: стан складових фінансових секторів держави щодо зменшення вразливості до економічних загроз як з внутрішніх, так і з зовнішніх джерел, який досягається за рахунок сприятливого інвестиційного середовища, в умовах законодавчої спроможності влади та функціонуючої судової системи, забезпечуючи захищеність інтересів суб'єктів фінансових відносин та ефективне використання фінансових ресурсів.

3. Окрім того, значна частина науковців займається питаннями пошуку ефективних методів вимірювання ступеня безпеки, а саме визначення інструментів оцінки рівня безпеки. Методи визначення фінансової безпеки держави базуються насамперед на сумарній оцінці, яка передбачає кількісні показники. Щоб зрозуміти стан системи фінансової безпеки та визначити її ступінь використовують економіко-математичні методи. На практиці застосовується також комплексний характер оцінки безпеки, який базується на розрахунку інтегральних показників з урахуванням якісних ознак впливу.

4. Оскільки предметом дослідження в роботі виступає оцінювання фінансової безпеки було розглянуто її місце та роль в системі національної економіки. Фінансова безпека входить до структури національної безпеки та є підсистемою економічної безпеки. В свою чергу фінансова безпека включає складові – секторні сфери фінансової системи, які відносяться до управління фінансовим ринком (банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, а саме страховий та фондовий ринок) та інтересів державних фінансів (бюджетна, боргова, валютна, грошово-кредитна безпеки).

5. Оцінка рівня фінансової безпеки в сукупності із моніторингом стану основних складових основних складових фінансової безпеки та діагностикою наявних і потенційних загроз, складає основу механізму забезпечення фінансової безпеки держави. Оцінюють фінансову безпеку з метою виявлення стану фінансової системи, що, у свою чергу, полегшує ідентифікацію проблем і можливих небезпек. Основним завданням системи забезпечення фінансової безпеки держави є розпізнавання та запобігання як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам. Оцінка рівня, своєчасна діагностика та регулярний моніторинг стану фінансової безпеки дає можливість виявити небезпеки, вчасно зреагувати та негайно вжити заходи щодо усунення ризиків.

6. Бібліометричний аналіз дозволяє виявити основні тенденції та пріоритетні напрямки досліджень, а також визначити авторитетних науковців та їхній внесок у розвиток галузі. Аналіз векторів наукових досліджень з фінансової безпеки проведено з метою визначення поширеності використання

ключових слів у публікаціях, основних напрямів у суміжних галузях та ідентифікації країн-партнерів. Знайдений об'єм релевантних досліджень за базою даних Scopus становить 1970 документів, WoS – 1936. Публікаційна діяльність щодо фінансової безпеки розпочалася з 1933 року та активізувалася на початку XX ст. з розвитком технологій та глобалізації в інформаційному середовищі. Найбільша кількість публікацій на цю тему була зафіксована у 2021 році. Фінансова безпека вивчається в різних предметних галузях. За базою даних Scopus найбільш пов'язані сфери – це соціальні науки, економіка, економетрика та фінанси; за даними WoS у рамках предметної галузі фінансова безпека досліджується в економіці та фінансах бізнесу. Також надаються результати найбільш цитованих публікацій. Науковці з США, Великобританії, Китаю, Канади, Австралії, України та Німеччини внесли найбільший внесок у розвиток досліджень з даної теми.

7. Виявлено зростаючий інтерес наукової спільноти до аналізу питань фінансової безпеки. Результати бібліометричного аналізу показали наявність 8 кластерів даних із бази Scopus та 11 кластерів за WoS. Ключові слова показують, що поняття фінансової безпеки має тісний зв'язок з іншими категоріями. Найбільш пов'язаними сферами дослідження є: економіка, фінансові системи, інвестиції, електронна комерція, інформаційна безпека, управління ризиками, соціальна захищеність, здоров'я. Таким чином виявлено, що фінансова безпека впливає на різні сфери економічного середовища та якість життя. Отримані результати дозволяють визначити вектор спрямованості для подальшої оцінки фінансової безпеки держави.

Основні положення даного розділу опубліковано автором у роботах [15], [51], [126], [178], [179], [197].

РОЗДІЛ 2 СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1 Дослідження транспарентності державного управління у сфері фінансової безпеки як пріоритетної складової економічної безпеки

Стан безпеки у фінансовому секторі залежить від ступеня досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи та фінансової політики для прийняття ефективних управлінських рішень. Завдання державного управління у сфері фінансової безпеки передбачає забезпечення стабільності та надійності фінансової системи країни, захист фінансових інтересів держави, громадян та бізнесу, а також протидії фінансовим діям, корупції та іншим негативним явищам у сфері фінансів. Державне управління у сфері фінансової безпеки в Україні здійснюється у рамках сфери економічної безпеки, законність яких ґрунтується на відповідній нормативно-правовій базі, що забезпечує ефективне управління фінансової складової національної економіки.

Правове регламентування сфери фінансової безпеки України в хронологічній послідовності становлення та розвитку нормативних документів з питань економічної безпеки відображено в табл. 2.1.

З метою оцінки рівня фінансової безпеки держави у 2007 році Міністерством економіки України розроблено та затверджено Методику розрахунку рівня економічної безпеки України. Через декілька років вона була переглянута та адаптована до нових змін у зв'язку із виявленими загрозами, зокрема у фінансовому секторі, що спричинені світовою фінансовою кризою. У 2013 році відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року затверджені Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». За новою методологією зведений індекс економічної безпеки складається з субіндексів, що відображають окремі сфери економіки.

Таблиця 2.1 – Нормативно-правове регламентування сфери фінансової безпеки як пріоритетної складової економічної безпеки України

Назва документу	Дата прийняття	Основний зміст положення
Конституція України, Ст. 17 [145]	28.06.1998	Визначено «поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».
Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [169]	16.01.1997	Зазначено, що самозбереження та прогресивний розвиток України як суверенної держави залежить від реалізації цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. З'ясовано сутність поняття «національна безпека», основні об'єкти забезпечення національної безпеки та її принципи; окреслено сутність та пріоритетні національні інтереси України, визначено основні загрози національній безпеці України, у тому числі загрози в економічній сфері.
Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони» [173]	06.03.1998	Визначено правові основи організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенції та функції. Уповноважений орган національної безпеки і оборони повинен формувати та реалізовувати основні засади державної безпеки, зокрема і фінансової
Указ Президента України «Питання міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України» [166]	07.05.2001	Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України є консультативно-дорадчим органом. Визначено її основні права, завдання, склад, організаційно-технічне та інформаційне забезпечення діяльності.
Закон України «Про основи національної безпеки України» [172]	19.06.2003	Визначено основні принципи державної політики, спрямованої на захист національних інтересів та гарантування особистої, соціальної та національної безпеки України від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життя. Подано визначення таких термінів, як «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці»; визначено правові основи національної безпеки, об'єктів, суб'єктів, обов'язків та принципів гарантування національної безпеки, окреслено пріоритетні національні інтереси та загрози національним інтересам і національній безпеці України; визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки.

Продовження табл. 2.1

Назва документу	Дата прийняття	Основний зміст положення
Стратегія національної безпеки України [174]	12.02.2007	Зазначено, що для подальшого розвитку та захисту найважливіших здобутків України необхідні чіткі національні стратегічні пріоритети та цілі для можливості реагування на виклики та загрози ХХІ століття, а також взаємодія з сучасною міжнародною та регіональною безпекою. Визначено принципи, пріоритети, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, роз'яснено принципи державної політики у сфері національної безпеки, у тому числі в тому числі щодо забезпечення прийнятого рівня економічної безпеки.
Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [170]	02.03.2007	Визначено концептуальний інструментарій розрахунку рівня безпеки економічних сфер, роз'яснено терміни «економічна безпека», «загрози економічній безпеці», «критерії економічної безпеки», «індикатори економічної безпеки», «оптимальні значення індикаторів», «порогові значення індикаторів», «граничні значення індикаторів», «макроекономічна безпека», «фінансова безпека», «бюджетна безпека», «валютна безпека», «грошово-кредитна безпека», «боргова безпека», «безпека страхового ринку», «безпека фондового ринку», «зовнішньоекономічна безпека», «інвестиційна безпека», «соціальна безпека» та ін.
Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [175]	15.08.2012	Узагальнені існуючі положення безпеки у сферах: бюджетній; управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору; безпека у податковій сфері; у сфері фінансів реального сектору економіки; у банківській сфері; функціонування валютного ринку; фондового ринку; безпека у сфері небанківського фінансового сектору.
Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [171]	29.10.2013	Внесено зміни щодо інтегрального індексу економічної безпеки, який складається з таких субіндексів: виробничої, енергетичної, демографічної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної, фінансової безпеки (включає банківську, боргову, бюджетну, валютну, грошово-кредитну безпеку та безпеку небанківського фінансового ринку).

Продовження табл. 2.1

Назва документу	Дата прийняття	Основний зміст положення
Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року [191]	11.08.2021	Визначено шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки; розкрито стан, виклики та загрози фінансової безпеки

Згідно з Методичними рекомендаціями «фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [171].

У 2021 року Указом Президента прийнято Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року. Цей документ є ключовим для визначення політики та заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки держави та підтримку стійкого економічного розвитку.

Основні положення Стратегії включають [191]:

– забезпечення стійкого економічного розвитку – розвиток конкурентоспроможних галузей економіки, підтримку малого та середнього бізнесу, стимулювання інновацій та розвиток інфраструктури;

– зниження залежності від імпорتنих товарів та послуг шляхом розвитку власного виробництва та підтримки внутрішнього підприємництва, що сприяє забезпеченню економічної стійкості та зниженню ризиків зовнішніх впливів;

– розвиток експортного потенціалу України, сприяння експорту високотехнологічних та інноваційних товарів, а також підтримка виробників для виходу на нові ринки;

– підтримка соціальної сфери – соціальний захист населення, підвищення якості освіти, охорони здоров'я та інфраструктури є важливим аспектом економічної безпеки, який сприяє забезпеченню стабільності суспільства;

– підтримка та сприяння розвитку науково-технічного потенціалу України, створених умов для інноваційних проектів та технологій, а також підтримка стартапів та молодих інноваторів;

– забезпечення економічної безпеки в умовах гібридної війни – Стратегія передбачає впровадження заходів для протидії фінансовим загрозам, які можуть виникати в умовах гібридної війни та глобальних викликів.

Таблиця 2.2 – Відповідність поточного стану правових норм з фінансової безпеки необхідним вимогам

Нормативно-правова вимога	Необхідність вимоги	Стан виконання в Україні
Доктрина фінансової безпеки	Сукупність принципів, цілей, стратегій, політичних рішень та заходів, які починаються з організації та функціонування фінансової системи держави. Може бути сформульована на рівнях держави або міжнародного співтовариства. Служить основою для розробки та впровадження системи законів, політик, програм та ініціатив	Доктрина відсутня
Концепція фінансової безпеки	Загальний підхід до фінансової безпеки, охоплює різні аспекти фінансових ризиків і загроз, а також визначає механізми їх запобігання та протидії. ередбачає розробку і впровадження стратегій та політик, спрямованих на попередження фінансової кризи, контроль ризиків, забезпечення стійкості фінансової системи, боротьбу зі злочинами у фінансовій сфері, забезпечення прозорості та довіри у фінансових операціях.	Існує лише Концепція Національної безпеки, окрема повноцінна концепція з фінансової безпеки не розроблена
Законність функціонування	Визначені принципи діяльності функціонування державних органів у сфері фінансової безпеки, а також інших учасників системи.	Існує лише закон про основи національної безпеки
Стратегія забезпечення фінансової безпеки	Комплексні заходи і положення, спрямовані на забезпечення фінансово-економічної безпеки держави	Стратегія наявна, але реалізація не здійснюється

Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року мала на меті забезпечити сталий розвиток країни, зменшити ризики економічних криз та забезпечити внутрішню стабільність і процвітання. Для її реалізації

необхідним є спільність зусиль державних органів, бізнесу та громадськості. Проте повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року змінило ситуацію в країні та унеможливило виконання Стратегії.

Стан нормативно-правового регулювання сфери фінансової безпеки України на сьогоднішній день не відповідає вимогам для ефективного функціонування системи забезпечення фінансової безпеки держави [144].

Виконання нормативно-правової бази передбачає не лише її наявність, а й належне управління. Державні органи грають ключову роль у формуванні, розробці та виконанні законодавчої бази держави, що забезпечує законність, порядок та захист прав і свобод суб'єктів фінансових відносин.

Управління фінансовою безпекою в Україні покладено на органи законодавчої та виконавчої влади, що представляють собою структуру організації стратегічного та оперативного нагляду та контролю за фінансовою системою держави. На рисунку 2.1 представлена інфраструктура державних органів управління у сфері фінансової безпеки держави.

Так, Верховна Рада України є законодавчим органом управління на який покладаються функції створення правової основи функціонування системи фінансової безпеки. Приймає конституційні норми, відповідні законодавчі акти, Концепцію фінансової безпеки, визначає національні економічні інтереси, розглядає законопроекти на відповідність вимогам фінансового забезпечення, ратифікує міжнародні договори та угоди [144].

Президент України відповідальний за утворення, реорганізацію та ліквідацію органів виконавчої влади, що входять до інфраструктури забезпечення фінансової безпеки. У межах конституційних повноважень керує органами управління фінансовою безпекою України. При ньому діє координаційний орган – Рада національної безпеки та оборони та в її складі Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки [144].

Кабінет міністрів України відіграє роль у забезпеченні фінансової безпеки в країні через виконання відповідних функцій і прийняття

стратегічних рішень. Основні напрямки роботи Кабінету Міністрів України у сфері фінансової безпеки [138]:

- розробляє і приймає рішення щодо бюджетної політики країни, включаючи розробку бюджетних прогнозів, призначення видатків, регулювання податкової та митної політики;

- здійснює керівництво державними фінансовими органами, таких як Міністерство фінансів, Державна податкова служба, Державна казначейська служба, щоб забезпечити виконання бюджетної політики та збереження фінансової стабільності.

- забезпечення фінансової дисципліни – Кабінет Міністрів встановлює правила та процедури для ефективного фінансового управління, контролю та звітності в урядових органах та державних підприємствах;

- спільно з іншими державними органами розробляє та впроваджує програми економічного зростання та розвитку, які можуть впливати на фінансову безпеку країни;

- координує відносини з міжнародними фінансовими інституціями та приймає рішення про залучення іноземних інвестицій та міжнародного співробітництва;

- приймає заходи для захисту фінансової системи від загроз, включаючи фінансову злочинність і тероризм, боротьбу з корупцією в сфері фінансів та економіки для підвищення фінансової безпеки.

Національний банк України є головним фінансовим регулятором, відповідає за стабільність національної валюти, контроль за банківською системою, монетарною політикою та валютним ринком.

Рахункова палата – це орган фінансово-бюджетного контролю, який утворений Верховною Радою України, підпорядкований та підзвітний їй. Працює самостійно, незалежно від інших органів держави, здійснює фінансовий аудит та аудит ефективності державних видатків, а також оцінює потенційно можливі надходження до бюджету.

Міністерство фінансів України є виконавчим органом влади щодо забезпечення дотримання умов фінансово-економічної безпеки держави. Відповідає за розробку та виконання фіскальної політики України, а також контроль за фінансовими ресурсами держави. Розробка та реалізація фіскальної політики, управління державним боргом, фінансове планування, контроль за використанням бюджетних коштів також покладено на Міністерство фінансів.

За ефективність використання державних коштів відповідальна Державна казначейська служба, а саме здійснює казначейське обслуговування державних бюджетних коштів, виконання платежів та розрахунків відповідно до бюджетних норм.

Державна аудиторська служба здійснює проведення внутрішнього аудиту в державних органах та контроль за ефективним використанням бюджетних коштів.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) відповідає за регулювання та нагляд за фондовим ринком, контроль за емісією та обігом цінних паперів, а також займається захистом прав інвесторів,.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг регулює діяльність фінансових установ, таких як банки, страхові компанії та інші фінансові організації, з метою забезпечення стабільності фінансової системи та захисту прав споживачів фінансових послуг.

Державна податкова служба України (колишня Державна фіскальна служба) у сфері фінансової безпеки займається збором податків і зборів, контролем за сплатою податків підприємствами та громадянами, а також боротьбою з ухиленням від сплати податків та іншими податковими правопорушеннями. З цією метою з 1996 року у її структурі був створений окремий спеціалізований підрозділ – Податкова міліція. Діяльність служби спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство фінансів.

Рисунок 2.1 – Інституційна складова державних органів управління у сфері фінансової безпеки держави

Джерело: складено авторкою

Державна служба фінансового моніторингу України – відповідає за моніторинг та аналіз фінансових операцій для запобігання легалізації доходів від злочинної діяльності та фінансуванню тероризму.

Питаннями економічної безпеки в Україні та її фінансової складової займаються й правоохоронні організації, які відповідають за виявлення порушень у фінансовій сфері. Кожен з цих органів має відповідні підрозділи-відділи, які займаються питаннями забезпечення економічної безпеки в Україні та боротьбу з фінансово-економічними злочинами.

Після Революції гідності у 2014 році уряд України висунули пропозицію щодо створення окремого структурного підрозділу з метою захисту економічних інтересів держави. Першою спробою реформаційних процесів стала підготовка Концепції формування Служби фінансових розслідувань, яка повинна була замінити податкову міліцію і включити в себе підрозділи МВС та СБУ по боротьбі з економічними злочинами. Служба мала бути підпорядкована Раді національної безпеки і оборони України. Втім Європейський Союз не визнав створення такого органу у тому вигляді, який був запропонований українською владою. Упродовж наступних п'яти років були намагання створити автономну установу зі своїм власним статутом, бюджетом, керівником та персоналом.

У березні 2016 року Верховна Рада України розглядала проект Закону «Про фінансову поліцію», в якому передбачено, що орган має бути підпорядкований безпосередньо Кабінету міністрів України. У травні 2019 року внесли зміни до законодавства згідно з якими підпорядкування змінилось знову до Ради національної безпеки і оборони України. Зрештою у 2021 році за ініціативою Президента прийнято Закон «Про Бюро економічної безпеки» [136].

Бюро економічної безпеки України (БЕБ) – виконавчий орган, що здійснює контроль за фінансовими операціями, боротьбу з тіньовою економікою та економічними злочинами в країні, запобігає легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванню терористичних

організацій. Діяльність Бюро спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України.

Функції та завдання Бюро економічної безпеки включають наступне:

- розслідування економічних злочинів таких як фінансові маніпуляції, фінансові шахрайства, легалізація доходів від злочинної діяльності, порушення податкового законодавства тощо;
- боротьба з корупцією в різних сферах, включаючи державні установи, бізнес-організації та інші структури;
- здійснює аналіз фінансових операцій і фінансових потоків для виявлення незаконних дій;
- розробка та реалізація заходів для запобігання економічним злочинам і підвищення рівня фінансової безпеки в державі;
- співпраця з відомствами, правоохоронними та фінансовими органами, а також міжнародними організаціями для обміну інформацією та спільних операцій;
- виконання судових рішень щодо економічних злочинів та стягує штрафи або конфіскує майно, якщо це передбачено судовим рішенням [155].

Бюро було створено, щоб забрати у всіх пов'язаних органів (економічні підрозділи СБУ, МВС, НАБУ, ДБР) функції економічного нагляду, боротьби з корупцією та економічною злочинністю і передати їх у функціонування однієї центральної інституції. Проте, всі органи активно продовжують розслідувати злочинність у сфері економіки. Чисельність персоналу БЕБ 4000 осіб, з них 60% – це працівники з податкової міліції, СБУ, поліції, прокуратури або ДБР.

Бюро економічної безпеки було виключено з Робочої групи Координаційної ради з питань протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму при Національному банку України.

У 2022 році детективати даного органу було проведено розслідування 961 кримінального продавдження щодо економічних злочинів, направлено до суду лише 29, решта або закривається на стадії досудового розслідування, або

продовжується робота з доведенням вини. Результативним показником діяльності роботи Бюро є сума відшкодованих державі коштів. Так, у 2022 встановлена загальна сума збитків від економічних злочинів 154,1 млн. гривень, зусиллями БЕБ відшкодовано 33,3 млн. гривень, що становить всього лише близько 22% від загальної суми збитків [167].

Сьогодні БЕБ знаходиться в процесі реформування з метою забезпечення більшої автономності та незалежності. Однак цей процес відбувається повільно і багато проблем залишається нерозв'язаними. Зокрема, не було прийнято статут БЕБ, а керівництво установи залишалось нестабільним. Зараз БЕБ продовжує займатися своєю основною діяльністю – боротьбою з економічними злочинами, проте існують питання щодо прозорості функціонування органу та реальної можливості вплинути на фінансово-економічну безпеку.

Як один із показників ефективності роботи БЕБ можна запропонувати стан тіньової економіки. Основною метою тіньового сектора в країні є ухилення від податків та інших фіскальних платежів, а також приховування незаконно отриманих фінансових та інших економічних ресурсів. Наразі ведеться багато дискусій з приводу того, що ж стає причиною розробки та реалізації тіньових схем. Чи така діяльність спричинена недостатнім та неефективним наглядом держави, чи навпаки є наслідком зарегульованості економіки [200].

Тіньова економіка включає в себе різні види незареєстрованої, нелегальної або підпільної економічної діяльності, включаючи незаконний обіг грошей. Гроші, які отримані чи використовуються в рамках такої тіньової економіки, часто можуть бути «брудними», оскільки вони не відображаються в офіційних облікових записах і не підлягають оподаткуванню. Відмивання грошей є процесом приховання походження «брудних грошей» і їхнє легалізування через різні фінансові та комерційні операції так, щоб вони виглядали як легальні. Однією зі стратегій відмивання грошей може бути інвестування цих коштів у легальну економіку, наприклад, купівля

нерухомості, акцій чи бізнесів. Такі операції сприяють розвитку тіньової економіки і зростанню її обсягів.

Тіньова складова присутня майже в кожній економіці, але в різних країнах проявляється не однаково і має свою специфіку. Так, наприклад, в розвинутих країнах неофіційний сектор більш присутній в діяльності малого бізнесу та криміналі. Для країн, що розвиваються більш характерною є реалізація тіньових схем як малим, так і великим бізнесом. Країни, що мають надмірний податковий тиск з боку держави, спричиняють приховування бізнесом частини фактичних операцій та прибутків. За даними періодичного оцінювання австрійського професора економіки Ф. Шнайдера, рівень тіньової економіки у світовому масштабі для найбільш розвинених країн перебуває в інтервалі від 14% до 16% ВВП, тоді як для країн, що розвиваються – від 32 до 35% ВВП [93].

Тіньова економіка включає в себе нелегальну, неофіційну діяльність, ухилення від оподаткування та інші форми прояву незаконної діяльності в економічній сфері. Так як Бюро економічної безпеки України займається безпосередньо розслідуванням таких злочинів, якщо розміри тіньової економіки в країні зменшуються, це може свідчити про те, що Бюро успішно розслідує фінансові злочини, легалізацію доходів від злочинної діяльності і здійснює контроль над фінансовою діяльністю. Щорічно Міністерство економіки опубліковує показники тіньової економіки в Україні – рис. 2.2.

Рівні тінізації економіки розраховують з використанням чотирьох методів, а саме: електричний метод, монетарний, метод «витрати населення – роздрібний товарообіг» та метод збитковості підприємств. Кожен з них охоплює певну сферу національної економіки з відповідно різною часткою нелегального сектора. Однак загальний показник рівня тіньової економіки відносно обсягу ВВП є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує таке явище, як тіньова економіка.

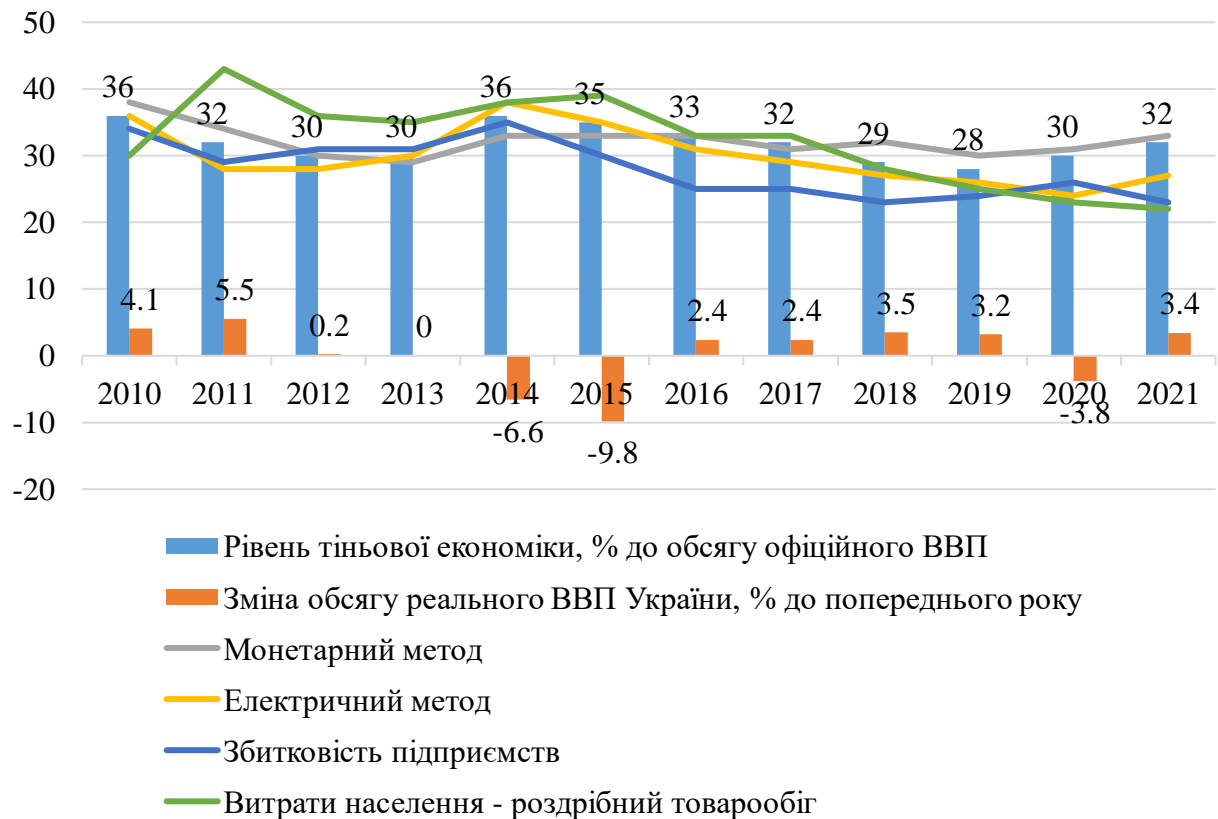

Рисунок 2.2 – Рівень тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року)

Джерело: складено авторкою основі розрахунків Міністерства економіки [193]

За підрахунками Мінекономіки, рівень тіньової економіки України у 2021 році склав 32% офіційного ВВП. Такий відсоток можна співставити як третина всіх вироблених товарів і послуг в країні, що реалізовується незаконно. На фоні зростання світових цін на сировину (енергоносії та сільськогосподарську продукцію) рівень тіньової економіки підвищився. Проте, дивлячись на 2021 рік, якщо поетапні карантинні обмеження знижували темпи розвитку та відновлення більшості видів економічної діяльності (з урахуванням регіонального епідемічного районування), то на практиці вони вже не створювали перешкод для кращої адаптації до нової ситуації, такиж як, наприклад, налагодження цифрових технологій для розвитку продажів і логістики.

Порівняно з 2020 роком рівень тіньової економіки збільшився на 2 відсоткових пункти, порівняно з 2019 – на 4 відсоткових пункти. Навіть за ці три періоди можна аналізувати діяльність роботи Бюро економічної безпеки, що й існує для недопущення тіньового ринку, як неефективну.

Таким чином, рівень тіньової економіки може бути одним із індикаторів роботи Бюро економічної безпеки (БЕБ) України та інших державних органів управління, які займаються боротьбою з фінансовими порушеннями та злочинністю у фінансовій сфері. Коли БЕБ та інші правоохоронні органи успішно розслідують та припиняють фінансові порушення, легалізацію доходів від злочинної діяльності і інші фінансові злочини, то це може призвести до зменшення розмірів тіньової економіки. В Україні спостерігається протилежна тенденція, а саме збільшення рівня тіньової економіки. Протидія відмиванню коштів з подальшою їх легалізацією, стає пріоритетним напрямком підтримання прийняттого рівня фінансово-економічної безпеки держави. Існування тіньового сектору економіки можна визнати як суспільно небезпечне явище, адже існує реальна загроза для добробуту населення. Кошти, що мали б залучатися в офіційну економіку та до бюджетів різних рівнів, підвищуючи рівень життя населення, насправді використовуються в тіньових операціях. Це порушує нормальне функціонування основних економічних інститутів та перешкоджає налагодженню ефективного державного контролю за фінансовою системою.

Отже, зростання рівня тіньової економіки свідчить про те, що Бюро економічної безпеки України та інші державні органи не виконують свої завдання у боротьбі з фінансовою злочинністю, що негативно впливає на рівень фінансової безпеки держави.

2.2 Секторна діагностика фінансової безпеки держави за урядовою методикою

На сучасному розвитку української економіки важливе місце займає фінансова безпека держави, що виступає одним із факторів для ефективного і стабільного розвитку держави. Формування системи фінансової безпеки є ключовим аспектом в розвитку будь-якої галузі економіки, це своєрідний фундамент, що забезпечує умови функціонування кожної окремої сфери економіки. За останні роки, роль і значення фінансової системи зазнали суттєвих змін. Фінанси вже не просто служать механізмом обслуговування економічних процесів, а стали основою для розвитку економіки і суспільства, роль якого в умовах зростаючої глобалізації світових економічних відносин тільки посилюється.

Фінансова система повинна мати певний запас міцності на випадок непередбачуваних і надзвичайних обставин, зокрема для того, щоб державні органи й інші економічні суб'єкти мали змогу своєчасно відреагувати на виникнення будь-яких загроз і по можливості запобігти, нейтралізувати або хоча б звести до мінімуму потенційні соціально-економічні втрати. Тому, одним з найважливіших завдань держави є протидія загрозам фінансової безпеки та створення ефективної системи її управління з метою забезпечення належного рівня соціально-економічного розвитку.

У цьому контексті важливо достовірно оцінювати рівень захищеності від фінансових загроз. Зокрема, визначення фінансової безпеки держави допомагає ідентифікувати потенційні загрози і ризики для фінансової стійкості, що дозволяє вжити заздалегідь запобіжних заходів, щоб уникнути фінансових криз та руйнівного впливу на економіку. Держави з високим рівнем фінансової безпеки зазвичай є більш привабливими для іноземних інвесторів та підприємців. Це сприяє економічному розвитку та створенню нових робочих місць. В той час як недостатня фінансова безпека може

призвести до економічних втрат, деградації інфраструктури, інституційного недовіри та навіть соціальних конфліктів.

Оцінка фінансової безпеки надає державним органам інформацію для розробки стратегій та планів дій у фінансовій сфері, а безпека також пов'язана з захистом фінансових інтересів громадян, що включає в себе забезпечення стабільності фінансових ринків, банківської системи, фінансових інститутів, які впливають на фінансовий добробут населення.

Враховуючи ці аспекти, оцінка рівня фінансової безпеки держави є критично важливим інструментом для забезпечення стабільності, розвитку та захисту інтересів держави та її громадян у сучасному світі.

В Україні на урядовому рівні запропоновано оцінку фінансової безпеки держави на основі «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [171]. Методика базується на кількісному дослідженні індикаторів, які характеризують стан економічної безпеки країни та основних її складових, за допомогою розрахунку інтегрального індексу безпеки за кожною сферою. Економічна безпека складається із середньозваженого значення 9 субіндексів. Фінансова безпека в свою чергу включає 6 секторів, представлених окремими сферами (рис. 2.3).

Для того, щоб оцінити загальний рівень фінансової безпеки, насамперед необхідно оцінити безпеку її складових, що включає низку показників. В урядовій методиці рекомендується використовувати систему індикаторів та визначати їх допустимі граничні рівні. Визначення інтегрального показника рівня безпеки кожного сектора та загального значення безпеки держави здійснюється за допомогою вагових коефіцієнтів, що визначають ступінь внеску кожного показника в інтегральний індекс безпеки. Так, вагому роль фінансової складової у забезпеченні економічної безпеки підтверджує значення вагових коефіцієнтів складових економічної безпеки, що визначаються експертним шляхом. Саме фінансова безпека має найбільший ваговий коефіцієнт ($0,1294 \approx 13\%$) серед всіх складових економічної безпеки.

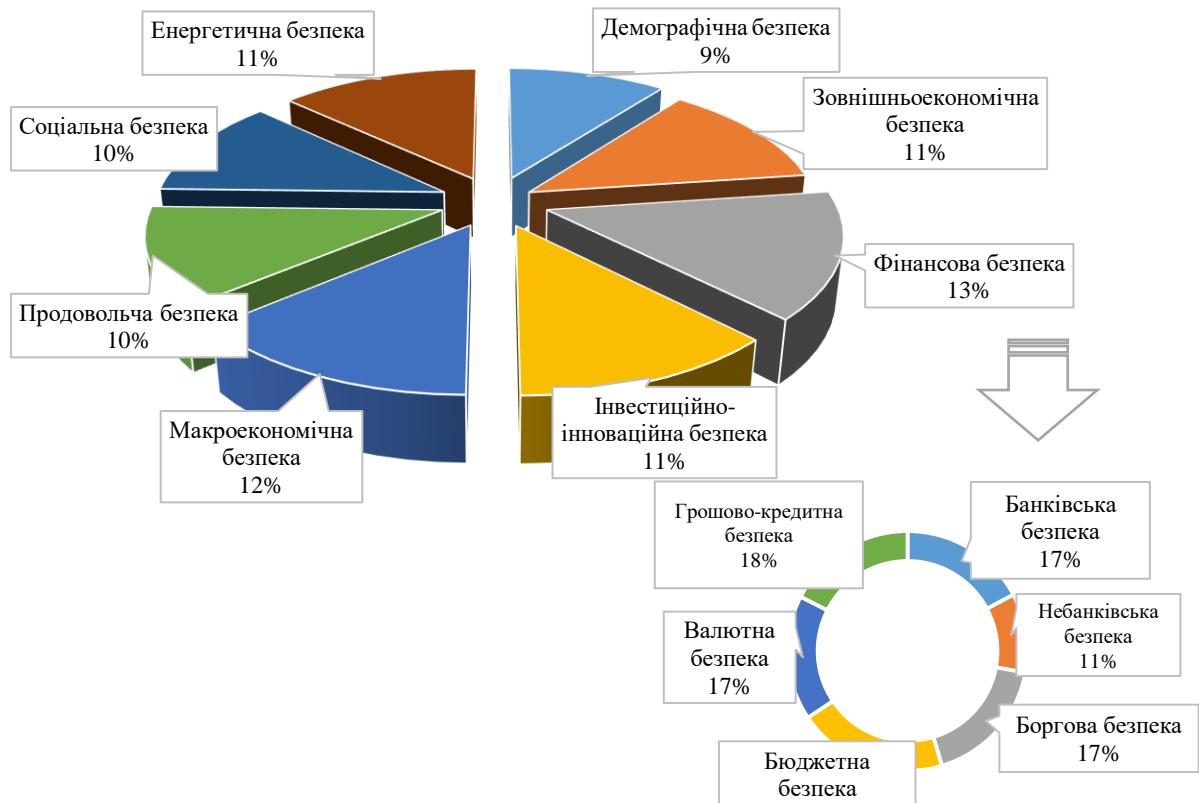

Рисунок 2.3 – Вагові коефіцієнти складових економічної та фінансової безпеки

Джерело: побудовано авторкою на основі матеріалів міністерства Економіки [171]

Важливо, що для визначення рівня безпеки держави, необхідне порівняння отриманих фактичних даних з певними нормативними параметрами, обґрунтованими з наукової точки зору і прийнятими на державному рівні. Такими параметрами виступають порогові значення індикаторів безпеки держави. Найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в межах допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на шкоду іншим. Тому для кожного індикатора складових стану безпеки розроблені характеристичні значення, які визначають її рівень. Діапазон характеристичних значень кожного показника ділиться на п'ять інтервалів: критичні, небезпечні, незадовільні, задовільні і оптимальні значення (додаток А, табл. А.1).

Оскільки показники фінансової та економічної безпеки взаємопов'язані і можуть служити індикаторами можливих загроз, деякі з них мають різний вплив на загальний інтегральний показник. З метою забезпечення єдиної інформаційної орієнтації, ці показники можуть бути класифіковані у три категорії: стимулюючі, індикатори змішаного типу та дестимулюючі (рис. 2.4).

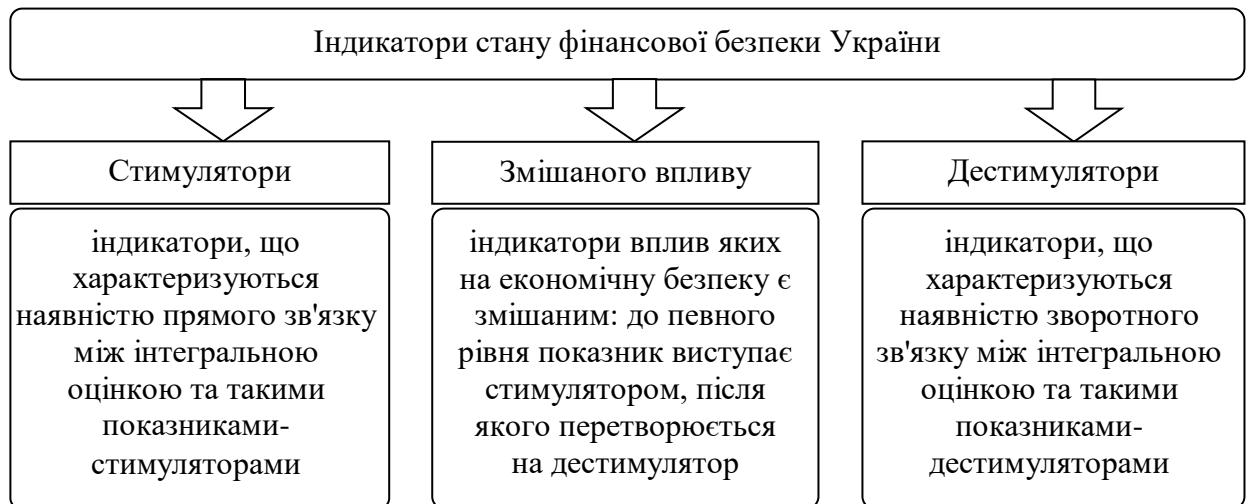

Рисунок 2.4 – Класифікація індикаторів стану фінансової безпеки України

Зв'язок між інтегральним індексом та індикаторами-стимуляторами (С) є прямим. Тобто, коли значення індикаторів-стимуляторів зростає, інтегральний індекс також зростає. Це позитивні показники, такі як ефективність фінансової системи, рівень інвестицій або економічний ріст, сприяють підвищенню рівня фінансової та економічної безпеки держави.

З іншого боку, зв'язок між інтегральним індексом та індикаторами-дестимуляторами (Д) є зворотним. Це означає, що коли значення індикаторів-дестимуляторів зростає, інтегральний індекс зменшується – негативні показники, наприклад, інфляція, бюджетний дефіцит або фінансова нестабільність призводить до погіршення загального рівня фінансової безпеки держави. Взаємодія між інтегральним індексом та різними типами індикаторів допомагає оцінити загальний стан безпеки країни, враховуючи різні чинники,

що впливають на неї. Вплив на безпеку також може бути змішаним – це індикатори змішаного типу (3) коли до певного рівня показник виступає стимулятором, після певного значення перетворюється на дестимулятор.

Щоб перетворити значення індикаторів на єдиний діапазон, який полегшує їх порівняння та аналіз проводиться нормування показників. Основна мета нормування індикаторів полягає в створенні однакового масштабу для порівняння різних індикаторів та розумінні їхнього внеску до загальної оцінки. За Методичними рекомендаціями Міністерства економіки нормування здійснюється за допомогою лінійної функції відповідно до типу категорії в яку потрапляє розрахований показник. В Додатку А (табл. А.2) наведено формули за якими проводиться нормування різних значень діапазону для стимулюючих та дестимулюючих груп показників. Так, отримані значення набувають вимірювання за шкалою від 0 до 1, або у відсотках від 0% до 100%, що характеризує наближення до оптимального значення 1.

Комплексний індекс економічної безпеки визначається ієрархічно: нижній рівень – індекси для секторів, верхній – узагальнений індекс. Розрахунок інтегрального індикатора за кожною сферою безпеки здійснюється за такою формулою [171]:

$$I_m = \sum d_i y_i \quad (2.1)$$

де I_m – показник/субіндекс m -ї сфери безпеки, де $m = (1, 2, 3...)$;

d_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової економічної безпеки;

y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора.

Інтегральний індикатор безпеки України (I) розраховується [171]:

$$I = \sum d_m I_m \quad (2.2)$$

де d_m – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску показника/субіндекса m -ї сфери безпеки в інтегральний індекс безпеки України;

I_m – показник/субіндекс m -ї сфери безпеки, де $m = (1, 2, 3\dots)$.

Визначення рівня фінансова безпека як однієї з основних складових економічної безпеки України, здійснюється за допомогою визначеного механізму розрахунку. Саме достовірною оцінкою рівня безпеки держави показує необхідність забезпечити відповідний рівень стійкості фінансової системи щодо внутрішніх та зовнішніх загроз і створити потрібні умови для досягнення її ефективності і цілісності функціонування.

У відповідності до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки [171], з урахуванням відповідних вагових коефіцієнтів, проведемо секторальну оцінку фінансової безпеки держави.

Першим сегментом фінансової безпеки є безпека банківського ринку, що відображає стан і стійкість банківських установ, які відповідальні за залучення та зберігання коштів, кредитування, обслуговування платежів, інвестиції та управління активами, проведення фінансових операцій. Банки також зобов'язані забезпечувати безпеку та конфіденційність фінансових даних своїх клієнтів, що включає в себе захист від шахраїв, кіберзлочинців та недозволених доступів до банківських рахунків.

Слабка банківська система через недостатню надійність часто виступає одним із основних джерел фінансових криз в країні, оскільки не може витримати навантаження. Банківська безпека оцінюється в контексті здатності системи витримати різні фінансові та економічні виклики, стрес-тести, а також запобігати ризикам і зберігати довіру учасників ринку та громадян. Тому, ефективне та стабільне функціонування банківської системи повинно служити запобіганням фінансових криз, а не провокувати їх розгортання. У силу цього важливо дотримуватися основних індикаторів безпеки банківського ринку.

Результати банківської безпеки представлено в табл. 2.3 – вхідні індикатори та їх нормовані дані, та табл. 2.4 – розраховані показники оцінки рівня безпеки банківського сектору. Розглянувши динаміку фінансової безпеки банківського сектору спостерігається не відповідність багатьох індикаторів розвитку банківської сфери з рекомендованими пороговими та оптимальними значеннями. Це говорить, що сьогодні в українських банках існують певні проблеми та загрози щодо їхньої стійкої життєдіяльності.

Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам є важливим показником фінансової стабільності та якості кредитного портфеля банків в Україні. Індикатор вказує на те, який відсоток видачі кредитів став переплатою або не повертається вчасно від позичальників. Даний показник є дестимулятором при оцінці банківської безпеки, тому його збільшення відображається на зниженні загального рівня безпеки.

В динаміці показник зростав до 2016 року, в наступних періодах дещо зменшився. Проте, все ще частка простроченої заборгованості залишається високою, що може бути ознакою неплатоспроможності позичальників або недостатнього кредитного моніторингу. Тому банки повинні намагатися підтримувати низький рівень простроченої заборгованості шляхом суворого аналізу кредитних заявок та моніторингу платоспроможності позичальників.

На підставі дослідження сутнісних характеристик банківського сектору, виявлено перевищення обсягів кредитних операцій над депозитними в іноземній валюті, що створює валютний ризик для банківської системи і може мати серйозні наслідки. Однією з можливих загроз є зміна курсу іноземної валюти відносно національної. У такому випадку банк може стати зобов'язаним повертати кредити в іноземній валюті за більш високим курсом, ніж той, за яким він видавав кредити, що в результаті призводить до фінансових втрат банку.

Таблиця 2.3 – Значення вхідних та нормованих індикаторів сектору банківської безпеки за 2013-2021 рр.

Показники сектору банківської безпеки	Тип	Рік									Динаміка індикатора
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	Д	20,31	34,53	71,69	82,69	54,54	52,85	48,36	41,00	30,02	
		0,07	0,04	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,05	
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	З	124,09	152,66	168,65	134,50	109,36	117,04	83,50	68,49	61,96	
		0,86	0,47	0,31	0,71	1,00	0,93	0,74	0,38	0,32	
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	З	39,5	34	32,5	39,6	46,4	48,1	46,7	44,6	46,5	
		0,42	0,64	0,70	0,42	0,34	0,32	0,33	0,35	0,34	
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	Д	2,02	3,28	4,09	5,84	4,60	5,41	4,85	3,33	3,52	
		0,53	0,13	0,15	0,10	0,13	0,11	0,12	0,18	0,17	
Рентабельність активів банків (ROA), %	З	0,11	-4,02	-5,32	-12,69	-1,99	1,64	3,90	2,18	3,77	
		0,64	0,80	1,06	2,54	0,40	0,94	0,18	0,73	0,19	
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	З	0,89	0,86	0,93	0,92	0,98	0,94	0,94	0,87	0,89	
		0,85	0,82	0,90	0,89	0,98	0,91	0,92	0,82	0,86	
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	Д	40,01	43,41	53,62	55,73	87,85	90,04	86,45	58,66	34,41	
		0,60	0,53	0,33	0,29	0,14	0,13	0,14	0,23	0,82	

Джерело: розраховано авторкою за даними [158], [159], [163], [177], [184], [186], [188]

Також зміна даного показника впливає на ліквідність, зокрема, якщо велика кількість клієнтів вимагає повернення своїх вкладів в іноземній валюті одночасно, банк може стати неспроможним забезпечити достатню кількість валюти для задоволення цих вимог, що може призвести до кризи ліквідності і навіть банкрутства.

Перевищення кредитних операцій над депозитними може підірвати стабільність системи валютних операцій в країні та мати негативний вплив на міжнародні фінансові відносини та економіку в цілому. Валютні ризики, пов'язані з банками впливають на макроекономічну стабільність країни, особливо якщо велика кількість банків має схожі проблеми з валютними ризиками. Для зменшення валютних ризиків банки повинні ретельно керувати своєю діяльністю і дотримуватися правил рівноваги між кредитними операціями та депозитами в іноземній валюті, а також вживати заходів щодо мінімізації ризиків.

Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків вказує на відсоток власного капіталу банку, який належить іноземним інвесторам або іноземним компаніям відносно загального статутного капіталу банку. За весь аналізований період частка сягає менше ніж 50% та означає, що більшість власності банку належить внутрішнім, національним інвесторам або компаніям, які є резидентами країни. Важливою характеристикою такої банківської системи є те, що внутрішні інвестори мають більше контролю порівняно з іноземними інвесторами. Якщо подивитись на статистику кількості банківських установ, можемо побачити, що банків з іноземним капіталом у 2013 році налічувалось 53 установих, що складало 30% від усієї кількості банківських установ – 176 банки. Станом на 01.12.2021 частка банків з іноземним капіталом становить 46% або 33 установи. Втім зростання відбулося не через збільшення іноземних банків, а в наслідок скорочення банківської системи країни.

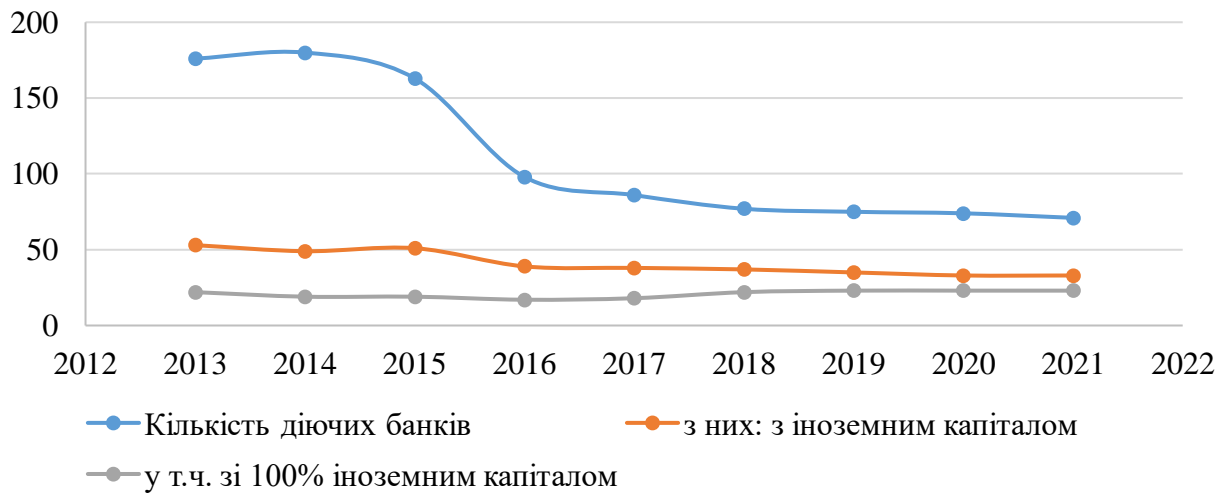

Рисунок 2.5 – Кількість банківських установ в Україні

Джерело: побудовано авторкою на основі даних НБУ [159]

Співвідношення довгострокових кредитів та депозитів також негативно впливає на загальний рівень безпеки. Згідно з Рекомендаціями Міністерства економіки оптимальне значення даного показника становить 1, критичне 3. З 2014 року показник перевищує навіть критичний рівень.

В банківській системі України спостерігається від’ємна рентабельність, тобто збитковість активів банків з 2014 року. Основна частка активних операцій для українських банків – це надання кредитів, так, у 2016 році на 1 гривню активів припадало 12,69 грн. збитку. Але, у 2017 році ситуація дещо покращилася і вкладена у активи 1 грн. приносила 1,99 грн. збитку. У 2021 даний показник показує прибутковість у розмірі 3,77 грн. за вклад в активи.

Позитивним визначається значення індикатора співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань. Він показує мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року. В середньому за весь аналізований період даний обсяг наближається до одиниці та характеризується як оптимальний рівень впливу на загальний показник фінансової безпеки.

Одним з інструментів антикризового регулювання НБУ (після фінансової кризи 2013 року) був мораторій на зняття депозитів та видачу кредитів в банках у 2014 році при перших ознаках паніки населення та масових

вилученнях депозитів з банків. Масовий відтік коштів з депозитних рахунків став свідченням зниження довіри до банківських систем. Серед вітчизняних банківських установ тільки депозити фізичних осіб у трьох державних банках повністю (100%) гарантуються Урядом України: «УкрексімБанк», «ОщадБанк», «ПриватБанк», до 2016 таку гарантію мав лише «ОщадБанк».

На протязі 2014 року проявилася дуже негативна тенденція щодо скорочення власного капіталу вітчизняних банків. Це вплинуло на загальне значення банківської безпеки України (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Оцінка рівня банківської безпеки України у 2013-2021 рр.

Банківська безпека	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	0,010	0,006	0,003	0,003	0,004	0,004	0,004	0,005	0,007
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	0,122	0,067	0,045	0,101	0,143	0,132	0,105	0,055	0,046
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	0,058	0,088	0,096	0,057	0,046	0,044	0,046	0,049	0,046
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів	0,078	0,019	0,022	0,015	0,019	0,016	0,018	0,027	0,025
Рентабельність активів банків (ROA), %	0,096	0,120	0,159	0,380	0,059	0,141	0,027	0,109	0,028
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	0,116	0,111	0,123	0,122	0,133	0,124	0,126	0,112	0,116
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	0,081	0,072	0,044	0,039	0,018	0,018	0,019	0,031	0,111
Рівень безпеки	56%	48%	49%	72%	42%	48%	35%	39%	38%

Джерело: розраховано авторкою за даними [158], [159], [163], [177], [184], [186],

[188]

У 2014 році значно скоротилися нормативи платоспроможності банків. В результаті було проведено стресс-тестування 35 найбільших банків країни, в яких виявили потребу в докапіталізації. Постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 2014 року № 723 збільшено

нормативне значення мінімального розміру регулятивного капіталу банку з 120 млн. грн. до 500 млн. грн. Таким чином, велика кількість нелатоспроможних банків вийшли з ринку, система очистилася.

З 2016 року ситуація з безпекою банківського сектору значно покращилася. Проте ризики, які пов'язані з рядом економічних, політичних та соціальних проблем в країні призвели до зниження рівня безпеки банківського сектору в наступних періодах. Національний банк України у 2020 р. застосував один із заходів впливу знизивши вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу банків з 500 млн. грн. до 200 млн. грн. В 2021 році загальний рівень безпеки банківського сектору становив 38%. Для підвищення рівня банківської безпеки Національний банк України має звернути увагу на прострочену заборгованість за кредитами, довгострокові кредити та депозити.

Основні загрози банківського сектору спричинені високою доларизацією економіки, високим рівнем інфляції та девальвацією гривні, значним рівнем тіньової економіки в країні. До соціальних факторів впливу відноситься низька платоспроможність населення, недовіра до банківської системи і монетарної політики держави, зростання безробітних українців. Серйозним дисбалансом для банківської системи є висока частка непрацюючих кредитів.

Забезпечення фінансової безпеки банківської системи України складна і багатогранна проблема. На сучасному етапі існує потреба розробки єдиної цілісної концепції гарантії фінансової безпеки та захисту. Для забезпечення банківської безпеки в умовах виявлених загроз, банки повинні вживати заходів щодо мінімізації ризиків, вдосконалювати кредитний моніторинг та оцінку ризиків, диверсифікувати свій кредитний портфель та дотримуватися нормативів і вимог регулятора. Регулятор в особі НБУ також відіграє вагомую роль у забезпеченні стабільності банківської системи через встановлення нормативів та вимог щодо капіталу, підтримки резервів і ліквідності банків.

Розраховані значення показників стану наступної складової фінансової безпеки – небанківського фінансового ринку, відображені в табл. 2.5, 2.6. Відповідно до Методичних рекомендацій оцінки рівня економічної безпеки, серед показників, що характеризують безпеку небанківського фінансового

ринку, включають показники страхового та фондового ринку. Забезпечення безпеки небанківського фінансового ринку важливе для створення стабільного та надійного фінансового середовища, яке сприяє економічному розвитку та довірі учасників ринку.

Ринок небанківських фінансових послуг в Україні представлений фінансовими посередниками, які надають фінансові послуги, відмінні від банківської діяльності. Основними з них є:

- небанківські фінансові установи, що мають право надавати фінансові послуги, такі як інвестиційна діяльність, управління активами, депозитарна діяльність;
- страхові компанії, які надають послуги з обов'язкових та добровільних видів страхування;
- інвестиційні фонди, які збирають інвестують кошти їх у різні активи, такі як цінні папери, нерухомість та інші інвестиційні можливості;
- фінансові компанії – кредитні спілки, лізингові компанії, фінансові консалтингові фірми та інші установи, які надають фінансові послуги;
- брокерські компанії і дилери – надають послуги з купівлі-продажу цінних паперів та інших фінансових інструментів на ринках капіталу.

У жовтні 2019 року Президент України підписав так званий закон про «спліт» – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг», згідно якого запроваджуються міжнародні стандарти регулювання та нагляду у небанківському фінансовому секторі [137]. Закон передбачає передачу частини повноважень, що стосуються регулювання та нагляду страхового та фондового ринку до Національного банку України.

Безпека небанківського фінансового ринку характеризується низьким рівнем проникнення страхування, який за весь аналізований період складає дещо більше одиниці (за оптимального значення 8). Даний показник визначає відношення обсягу страхових премій до загального обсягу економіки – ВВП країни, вимірюючи важливість страхування та рівень захищеності населення та підприємств від ризиків.

Таблиця 2.5 – Значення вхідних та нормованих індикаторів сектору небанківського фінансового ринку за 2013-2021 рр.

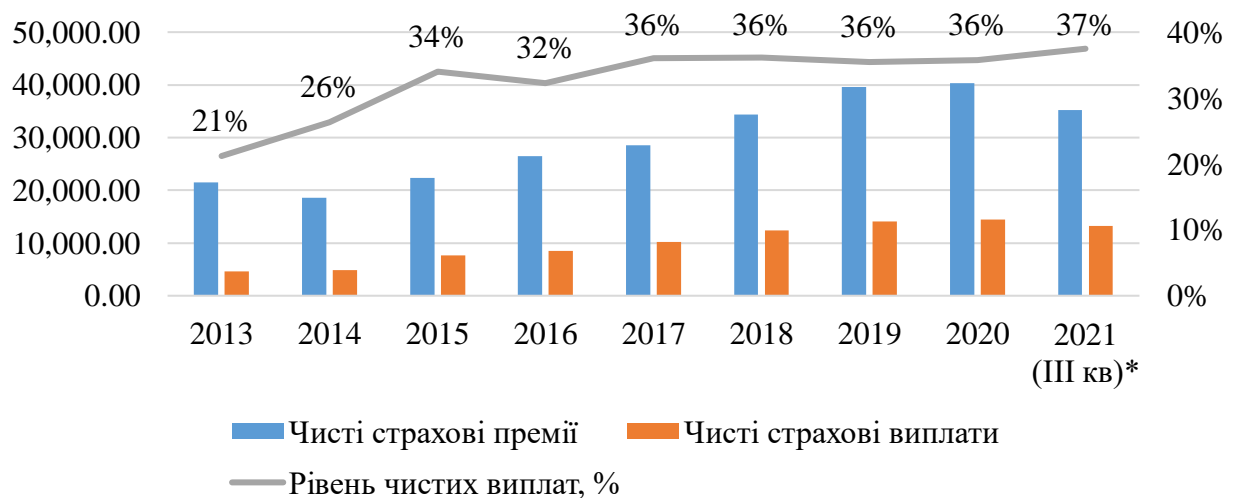
Показники сектору небанківської безпеки	Тип	Рік									Динаміка індикатору
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Рівень проникнення страхування, %	С	1,96	1,69	1,50	1,48	1,46	1,39	1,33	1,07	0,70	
		0,39	0,34	0,30	0,30	0,29	0,28	0,27	0,21	0,14	
Рівень капіталізації лістингових компаній, %	З	19,66	21,71	2,9	0,82	0,55	0,22	0,04	0,04	0,13	
		0,26	0,29	0,04	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	
Рівень волатильності індексу ПФТС), -10 %	Д	3,01	3,87	2,41	2,65	3,15	5,59	5,10	4,99	5,23	
		0,40	0,23	0,44	0,34	0,37	0,14	0,16	0,16	0,15	
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній (крім страхування життя), %	Д	10,50	14,35	13,62	17,46	19,90	13,84	10,75	7,64	4,80	
		0,95	0,64	0,69	0,50	0,40	0,65	0,77	1	1	

Джерело: розраховано авторкою за даними [117], [153], [183], [187]

В Україні страхування охоплює менше 15% сфери страхування, тоді як у більшості країн ЄС, США та Японії страхування охоплює майже весь бізнес і понад 90% громадян. Рівень проникнення страхування може варіюватися в різних країнах і залежить від економічних, соціальних та культурних чинників. У розвинених країнах, де свідомість про страхування вища і існують виразні соціальні системи підтримки, рівень проникнення страхування може бути вищим, ніж у менш розвинених країнах.

Варто зазначити, що рівень проникнення страхування визначається через валові страхові премії, тобто суму, яку страхова компанія отримала від своїх клієнтів у вигляді страхових внесків або премій до врахування будь-яких витрат або резервів. Якщо подивитися на динаміку чистих страхових премій (рис. 2.6), що показують обсяг страхового бізнесу після врахування витрат на виплати страховим бенефіціарам, то в загальному спостерігається тенденція до зростання.

*останні наявні відкриті дані у звітності НБУ

Рисунок 2.6 – Динаміка чистих страхових премій та виплат страхового ринку України

Джерело: побудовано авторкою на основі даних [168, 187]

Багаторічна страхова практика в країнах з ринковою економікою показала необхідність і важливість гарантії у вигляді певного розміру капіталу страхових компаній. Найпотужнішими страховими ринками є ринки

Сполучених Штатів Америки (США) та країн ЄС, таких як Німеччина, Франція та Велика Британія, які мають найбільші обсяги страхових операцій. Європейський ринок займає лідируючу позицію з часткою 33%. Далі йдуть Північна Америка та Азія (з частками світового ринку 30% і 29%). На інші регіони припадає менше 10% – Південна Америка і Карибський басейн – 4%, Австралія і Океанія – 4%. Україна має 1% частки світових страхових премій [18]. Рівень страхових виплат в середньому за аналізований період складає третину від залучених коштів. Чисті страхові премії перевищують виплати, що свідчить про прибуткову діяльність українських страхових компаній.

Показник частки надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій за період від 2013 року до 2019 року відповідає пороговим значенням (10-30). Це свідчить про те, що найбільші страхові компанії набирають широкіх обертів та розширюють потенційне страхове поле в країні, збільшуючи загальний обсяг надходження страхових премій. Проте в останніх двох періодах даний показник значно знизився, у 2021 році становить 4,8 %.

Індикатори фондового ринку знаходяться не в найоптимальніших значеннях. Так, спостерігалось значне скорочення рівня капіталізації лістингових компаній з 2015 року. Зменшення даного показника пов'язане з набранням чинності 1 січня 2016 року нових правил лістингу та делістингу цінних паперів, адже в серпні 2015 року НКЦПФР затвердила зміни до «Положення про функціонування фондових бірж», якими значно підвищила вимоги до емітентів для перебування в лістингу на організованих торгах.

Головним показником, що ілюструє тенденції розвитку ринку цінних паперів України, визнаним не тільки в межах нашої держави, але й за кордоном, є індекс Першої фондової торговельної системи (ПФТС), який відображає динаміку цін на акції українських компаній, використовується для відслідковування руху ринку акцій в Україні та розраховується щодня за наслідками торгів на основі середньозважених цін акцій «індексного кошику»

по відношенню до базового періоду. Акцій в українському індексному кошику ПФТС небагато і тому обсяги торгів за ними також є невеликими у порівнянні зі світовими тенденціями. Така тенденція пов'язана з негативними змінами в економіці, а саме знеціненням національної валюти та зростанням цін на матеріальні ресурси, що відобразилось і на рівні безпеки фондового ринку.

Таблиця 2.6 – Оцінка рівня безпеки небанківського фінансового сектору України у 2013-2021 рр.

Безпека небанківського фінансового ринку	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Рівень проникнення страхування, %	0,137	0,118	0,105	0,103	0,102	0,097	0,093	0,075	0,049
Рівень капіталізації лістингових компаній, %	0,086	0,095	0,013	0,004	0,002	0,001	0,000	0,000	0,001
Рівень волатильності індексу ПФТС), -10 %	0,051	0,029	0,056	0,043	0,047	0,018	0,020	0,020	0,020
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній (крім страхування життя), %	0,183	0,124	0,134	0,097	0,078	0,125	0,149	0,193	0,193
Рівень безпеки	46%	37%	31%	25%	23%	24%	26%	29%	26%

Джерело: розраховано авторкою за даними [117], [153], [183], [187]

Загальний рівень стану безпеки небанківського фінансового ринку України показує найвище значення у 2013 році. Далі ситуація погіршується, в 2021 показник безпеки становить 26 %, тобто ринок небанківських фінансових послуг лише на третину захищений від зовнішніх факторів та фінансових загроз. Така ситуація спричинена в першу чергу тим, що страховий та фондовий ринки в Україні не розвинутий. Частка біржового ринку в загальному обсязі торгів на ринку цінних паперів є доволі невисокою, а обсяги українського фондового ринку у світовому масштабі залишаються незначними. Страховий ринок має недосконалість державного регулювання ринку фінансових послуг. Основними сегментами страхового ринку в Україні залишаються обов'язкові види страхування, зокрема автострахування, медичне, страхування пасажирів. Добровільні ж види страхування користуються недовірою з боку споживачів страхових послуг. За такої ситуації

страховий ринок України не може повноцінно виконувати свої економічні функції.

Результати оцінки стану банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку в загальному показують зниження рівня безпеки за аналізований період, банківська ж безпека відзначається більш стабільною динамікою та вищим відсотком безпеки.

Третя складова представлена сектором, що пов'язаний з проблемою державного боргу, тому в системі фінансової безпеки окреме місце відводиться борговій безпеці держави або борговій стійкості національної економіки. Боргова безпека держави відображає стан (рівень) державної заборгованості, при якому країна здатна здійснювати стійке функціонування фінансової системи і національної економіки, забезпечуючи одночасно ефективне використання запозичених коштів інтересах, своєчасну їх виплату, недопущення накопичення боргового тягаря. Індикатори стану та результати оцінки боргової безпеки України за період 2013-2021 рр. представлені у табл. 2.7 та 2.8.

Розрахунок показників боргової безпеки України характеризують відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень. Одним з найвагоміших чинників, що вплинув на зменшення рівня фінансової безпеки даного сектора за останні роки є збільшення рівня державного боргу.

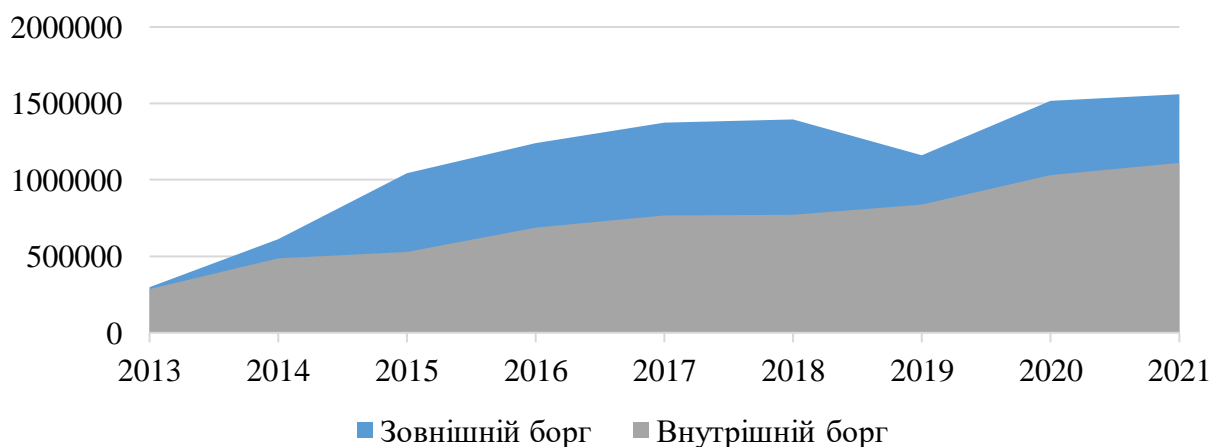
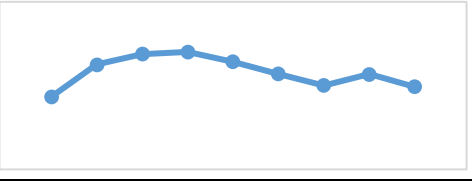

Рисунок 2.7 – Державний та гарантований державою борг, млн. грн.

Джерело: побудовано авторкою на основі даних Міністерства фінансів [128]

Таблиця 2.7 – Значення вхідних та нормованих індикаторів сектору боргової безпеки за 2013-2021 рр.

Показники сектору боргової безпеки	Тип	Рік									Динаміка індикатору
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	Д	39,87	69,35	79,06	80,97	71,84	60,91	50,24	60,44	48,94	
		0,60	0,17	0,15	0,15	0,17	0,20	0,24	0,20	0,62	
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	Д	77,48	94,64	130,40	121,70	104,02	83,29	73,83	83,80	64,58	
		0,18	0,15	0,11	0,12	0,13	0,17	0,19	0,17	0,31	
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	Д	14,19	13,44	13,07	9,16	10,47	17,79	16,93	10,2	11,34	
		0,16	0,16	0,17	0,38	0,25	0,12	0,13	0,28	0,19	
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	С	14,37	5,96	11,20	13,69	16,13	18,15	20,78	23,18	23,85	
		0,14	0,06	0,11	0,14	0,16	0,18	0,21	0,24	0,25	

Джерело: розраховано авторкою за даними [114], [117], [118], [128], [131], [141]

Аналізуючи динаміку державного боргу, можна зробити висновок, що з 2013 року по 2018 рік Україна накопичила значний обсяг державного та гарантованого боргу. В 2019 році цей обсяг зменшився за рахунок скорочення видатків на обслуговування боргу. Проте, у наступних періодах рівень державного боргу знову зростає та станом на кінець 2021 року становить 267827,6 млн. грн, з яких: 1560230 млн. грн або 58,4% складає зовнішній борг, та 1111597,6 млн. грн або 41,6 % – внутрішній борг. Тобто, у структурі державного та гарантованого державою боргу переважає зовнішній борг.

Динаміка відношення загального обсягу державного і гарантованого державою боргу до ВВП України демонструє погіршення стану боргової безпеки України. Після 2013 року даний індикатор показує тенденцію до зростання у наступних періодах і перевищує граничні значення (оптимальне 20%, критичне 60%). Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП складає 48,94% станом на 2021 рік.

Валовий зовнішній борг, тобто загальна сума всіх зовнішніх боргових зобов'язань, по відношенню до ВВП становить 64,58% (оптимальне 40%, критичне 70%) у 2021 році.

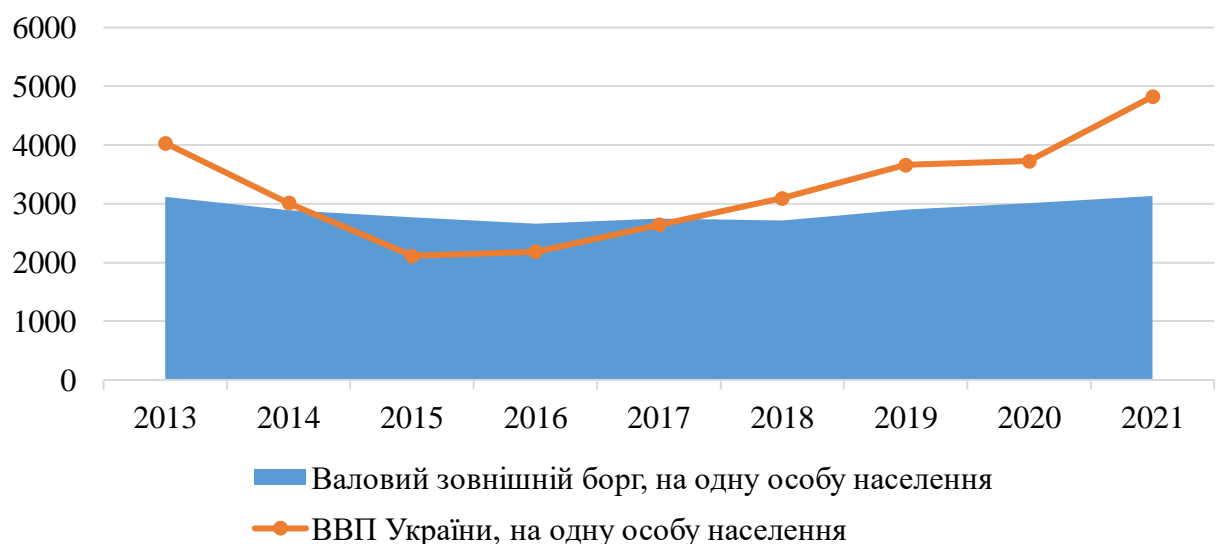

Рисунок 2.8 – Валовий зовнішній борг та ВВП України у розрахунку на одну особу, дол. США

Джерело: побудовано авторкою на основі даних Міністерства фінансів [118]

Валовий зовнішній борг включає в себе всі види фінансових зобов'язань, які держава має перед іншими країнами та міжнародними організаціями у вигляді позик, облігацій, кредитів, гарантій, депозитів тощо, незалежно від того, чи вони виникають від публічного сектору (урядових позик або державних облігацій) чи приватного сектору (підприємств та фінансових установ).

Якщо порівняти валовий зовнішній борг в розрахунку на одну особу з ВВП на душу населення у доларовому еквіваленті (рис. 2.8), то побачимо, що у 2015, 2016 та 2017 роках зовнішній борг більший за ВВП на душу населення. Тобто, кожен громадянин країни «заборгований» на суму, яка перевищує його річний дохід. Дана ситуація свідчить про серйозні фінансові труднощі та велику залежність країни від зовнішнього фінансування. Великий зовнішній борг може створити потенційну загрозу фінансової стабільності країни, та призвести до фінансової кризи.

Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку в останній період складала 11,34%. Загалом можна зазначити, що цей показник не перевищує критичне значення (4-11%) у 2016-2017 роках та 2019 році. За останні дев'ять років індикатор відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу збільшився на 9,48 %. Проте негативним фактом залишається значне значення валового зовнішнього боргу.

Таблиця 2.8 – Оцінка рівня боргової безпеки України у 2013-2021 рр.

Боргова безпека	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	0,132	0,038	0,033	0,033	0,037	0,043	0,052	0,044	0,136
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	0,040	0,033	0,024	0,025	0,030	0,037	0,042	0,037	0,068
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	0,028	0,030	0,031	0,070	0,046	0,023	0,024	0,051	0,036
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	0,028	0,012	0,022	0,027	0,032	0,036	0,042	0,048	0,049
Рівень безпеки	23%	11%	11%	16%	14%	14%	16%	18%	29%

Джерело: розраховано авторкою за даними [114], [117], [118], [128], [131], [141]

Перші три показники стану боргової безпеки в системі фінансової безпеки України є дестимуляторами, тому зниження рівня боргової безпеки України фактично є наслідком збільшення їх значень. Це піднімає питання: чи було виправданим залучення такого обсягу боргового навантаження для забезпечення фінансової безпеки держави?

За результатами проведених розрахунків, боргова безпека перебуває не просто в загрозовому, а в передкризовому стані. Підвищення спостерігається в 2021 році, але не значне – боргова безпека менше ніж на третину захищена від фінансових загроз. Одним з найвагоміших чинників, що вплинув на зниження рівня фінансової безпеки даного сектора за останні роки є збільшення рівня зовнішнього державного боргу України.

Наступна складова фінансової безпеки держави – це бюджетна сфера, що показує стан забезпечення платоспроможності публічних фінансів та ефективність реалізації функцій державних органів влади (табл. 2.9, 2.10). Бюджетна безпека держави досягається за оптимального співвідношення доходів та видатків бюджетів різного рівня, недопущення надмірного дефіциту бюджету. В Україні за останнє десятиліття спостерігається перевищення видатків над доходами (рис. 2.9), відповідно виникає дефіцит державного бюджету, який покривається за рахунок міжнародного та монетарного фінансування.

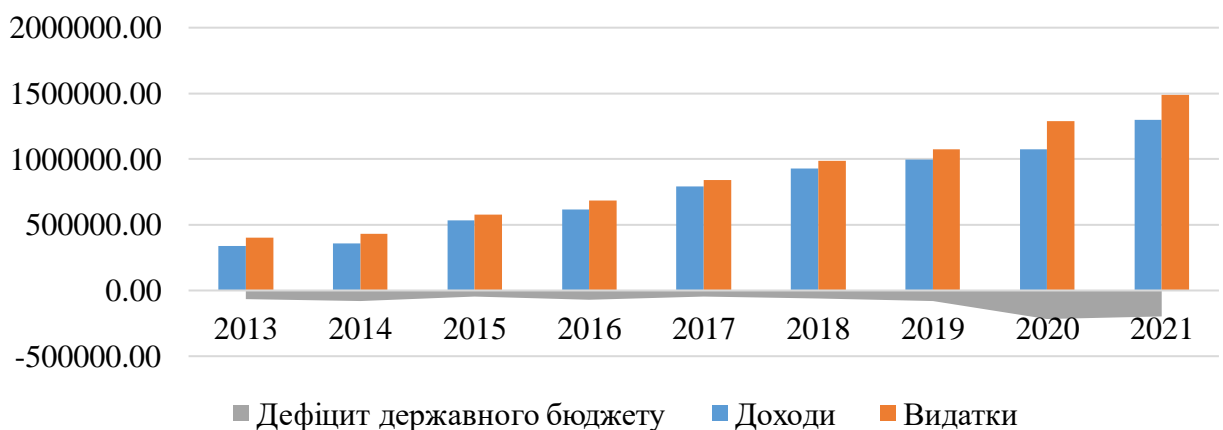

Рисунок 2.9 – Виконання державного бюджету України, млн. грн.

Джерело: побудовано авторкою на основі даних Міністерства фінансів [129]

Таблиця 2.9 – Значення вхідних та нормованих індикаторів сектору бюджетної безпеки за 2013-2021 рр.

Показник сектору бюджетної безпеки	Тип	Рік									Динаміка індикатору
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	З	-4,42	-4,92	-2,27	-2,94	-1,61	-1,66	-1,96	-5,14	-3,63	
		0,52	0,42	0,95	0,81	1,00	1,00	1,00	0,37	0,67	
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % ВВП	З	3,10	3,54	-0,50	1,26	-0,38	0,24	0,96	2,99	1,01	
		0,39	0,35	0,90	0,75	0,92	0,95	0,81	0,40	0,80	
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	З	30,22	28,74	32,79	32,84	34,11	33,26	32,43	32,61	30,45	
		0,79	0,93	0,61	0,61	0,49	0,57	0,64	0,63	0,77	
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	Д	22,49	33,34	18,14	32,41	30,39	37,80	39,29	46,95	46,02	
		0,14	0,10	0,18	0,10	0,11	0,08	0,08	0,07	0,07	

Джерело: розраховано авторкою за даними [122], [129], [132], [133], [140], [162]

Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП як основи для дослідження стану бюджетної безпеки в системі фінансової безпеки України, показує, що за аналізований період індикатор хоч і перебуває в діапазоні порогових меж (від -6% до 10%), але набуває мінімально критичних значень. За проаналізований період найбільшого значення показник відношення дефіциту державного бюджету до ВВП мав у 2017 році, складаючи -1,61% (оптимальне).

Досліджуючи стан бюджетної безпеки варто говорити не лише про виконання державного бюджету, а й про сукупність всіх бюджетів – зведений бюджет (рис. 2.10). Бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів – обласні, районні, місцевого самоврядування, а після проведення реформи децентралізації – бюджети об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Варто відзначити, що децентралізацію в Україні вважають одним з найбільш важливих і успішних досягнень після 2014 р, метою якої була передача більшої владних повноважень та фінансових ресурсів з центрального рівня до місцевих органів самоврядування.

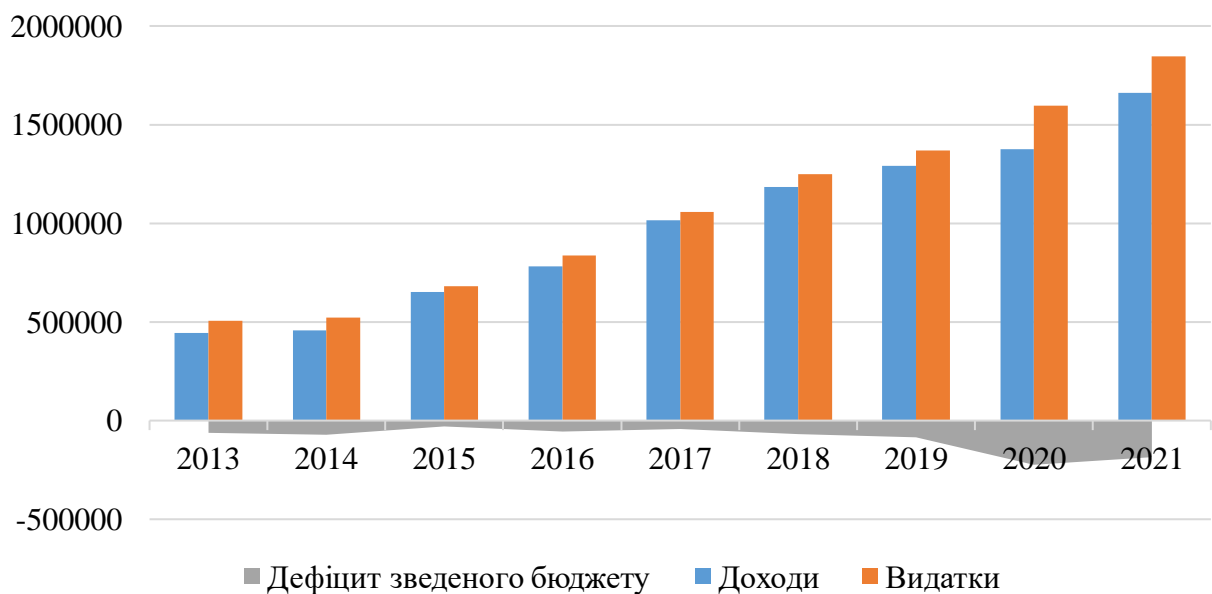

Рисунок 2.9 – Виконання державного бюджету України, млн. грн.

Джерело: побудовано авторкою на основі даних Міністерства фінансів [140]

12 червня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв 24 розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад [180], утворено 1470 ОТГ з яких: 410 міських, 433 селищних, 627 сільських [156]. Основні джерела доходів місцевих бюджетів в Україні:

– власні доходи, що включають відрахування від загальнодержавних податків і зборів, надходження від місцевих податків і зборів та інші надходження;

– кошти передані з державного бюджету, які безпосередньо і безоплатно передають з державного бюджету у вигляді дотацій і субвенцій на фінансування конкретних соціальних сфер (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура, регіональний розвиток).

Станом на 01.07.2022 найбільше дотацій з державного бюджету отримала Чернівецька область до складу якої входить 52 територіальні громади [164].

Вважається, що оптимальне співвідношення між доходами державного та місцевих бюджетів у зведеному бюджеті повинно складати 50/50%, а рівень перерозподілу ВВП країни через зведений бюджет не повинен перевищувати 40%. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет визначає, скільки коштів збирається урядом у вигляді податків та інших доходів і як ці кошти розподіляються для фінансування різних галузей та програм. В Україні в середньому за аналізований період даний рівень становить $\approx 30\%$, тобто уряд не достатньо ефективно розподіляє економічні ресурси для досягнення соціально-економічних цілей, підтримки громадян та регіонів.

Дефіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП знаходиться в межах порогових значень (від -3% до 5%). З 2015 року спостерігається тенденція до зниження, однак у 2020 році показник знову зростає, маючи значення $2,99\%$. У 2021 році показник дещо знизився до $1,01\%$.

На загальний рівень бюджетної безпеки також вплинув останній показник-дестимулятор, а саме відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного

бюджету, що показує наскільки велика частина доходів державного бюджету витрачається на обслуговування та погашення державного боргу. За період 2013-2021 років показник має тенденцію до зростання, тобто обслуговування та погашення боргу має вагомий вплив на бюджет країни, спричиняючи ризики, пов'язані з борговим навантаженням держави.

Таблиця 2.10 – Оцінка рівня бюджетної безпеки у 2013-2021 рр.

Бюджетна безпека	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Відношення дефіциту/профіциту держ. бюджету до ВВП, %	0,138	0,111	0,253	0,217	0,267	0,267	0,267	0,099	0,180
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % ВВП	0,097	0,086	0,223	0,186	0,229	0,236	0,201	0,100	0,198
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	0,173	0,204	0,135	0,134	0,108	0,126	0,141	0,138	0,170
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	0,038	0,025	0,047	0,026	0,028	0,022	0,022	0,018	0,018
Рівень безпеки	45%	43%	66%	56%	63%	65%	63%	35%	57%

Джерело: розраховано авторкою за даними [122], [129], [132], [133], [140], [162]

Оцінка бюджетної безпеки України показала невідповідність балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, бюджетні кошти державою використовуються неефективно. Головною проблемою є нецільовий характер використання бюджетних коштів, неефективний їх розподіл, розкрадання, недієвість механізму державного контролю.

Одним із важливих показників фінансової безпеки держави є стабільність валютного ринку. Динаміка індикаторів валютної безпеки в Україні та результати визначення рівня валютної безпеки наведено в табл. 2.11 та 2.12.

Таблиця 2.11 – Значення вхідних та нормованих індикаторів сектору валютної безпеки за 2013-2021 рр.

Показник сектору валютної безпеки	Тип	Рік									Динаміка індикатора
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	З	100,02	148,71	183,77	116,97	104,09	102,27	95,02	104,30	101,22	
		1,00	0,17	0,14	0,34	0,80	1,00	0,60	0,97	1	
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	С	2,26	1,17	3,06	3,19	3,21	3,08	3,47	4,88	3,60	
		0,51	0,16	0,81	0,82	0,82	0,81	0,85	0,99	0,86	
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, млн. дол. США	Д	51,10	86,26	126,27	97,76	78,17	74,78	58,36	57,94	40,64	
		0,20	0,12	0,08	0,10	0,13	0,13	0,17	0,17	0,51	
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти	З	4,10	4,71	-34,97	-63,24	-56,63	-39,89	-4,89	-28,79	-34,11	
		0,84	0,81	0,00	0,00	0,00	0,00	0,43	0,00	0,00	
Рівень доларизації грошової маси, %	Д	27,24	32,16	33,85	32,87	31,90	29,25	28,70	26,86	22,97	
		0,38	0,19	0,18	0,18	0,19	0,25	0,29	0,41	0,65	

Джерело: розраховано авторкою за даними [161], [185], [188]

Аналіз валютної безпеки України свідчить, що її стан також не є оптимальним, існують певні дисбаланси та проблеми. У забезпеченні стабільності валютного ринку вагому роль відіграє курс національної валюти по відношенню до інших валют. Так, індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США у 2014-2015 роках перевищує критичний поріг (130). В країні спостерігається здешевлення гривні відносно світової валюти, а відповідно і зменшення її купівельної спроможності на зовнішньому ринку під час здійснення торгівлі товарами, послугами та у процесі руху капіталів і кредитів. НБУ використовує валютні інтервенції, коли курс гривні різко зменшується, або зростає, що негативно впливає на імпорт/експорт українських товарів.

Валові міжнародні резерви (оптимальне значення яких визначено в Методичних рекомендаціях на рівні 5) за весь період показують незначні обсяги зовнішньоекономічного товарообігу і потоків капіталу України. Частка кредитів в іноземній валюті в період 2013-2019 роки перевищувала критичний рівень (50). Деяке покращення спостерігалось у 2021 році, однак воно відбулося здебільшого через валютну різницю.

Сальдо-купівлі продажу населенням іноземної валюти має негативну тенденцію. У країнах з розвинутою економікою обсяг купівлі-продажу іноземної валюти повинен бути однаковим, а в Україні відбувається різке відхилення спочатку на користь продажу іноземної валюти, а потім – на користь купівлі банками іноземної валюти у населення та спричиняє високий рівень доларизації грошової маси в країні. Основні обсяги заощаджень були трансформовані в валюту у 2013-2014 роках, однак з 2015 року домогосподарства реалізовували валюту, причиною чого буда недостатність доходів для покриття їх витрат. Дана тенденція свідчить про значний рівень використання іноземної валюти як засобу платежу на території України. Рівень доларизації грошової маси виріс до критичного (30%). Чим вищий рівень доларизації, тим нижчою є маса національної валюти в обігу і гостріше постають проблеми неплатежів і банкрутств у реальному секторі економіки.

Розглядаючи валютну безпеку необхідно згадати і про криптовалюту, яка на сьогодні не є офіційно визнаним платіжним засобом в Україні, але

обороти її обігу набирають швидкості. За умови виконання деяких конкретних вимог криптовалюта може стати новою глобальною валютою світу [153]. Проте все ще існує багато питань щодо реального характеру обігу криптовалюти й її місця у грошово-кредитній системі, тому з огляду на процес розвитку криптовалют безпека валютного ринку держави має передбачати всі загрози для стабільного економічного розвитку держави.

Таблиця 2.12 – Оцінка рівня валютної безпеки України у 2013-2021 рр.

Валютна безпека	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	0,178	0,031	0,025	0,061	0,141	0,178	0,107	0,172	0,178
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	0,091	0,028	0,145	0,148	0,148	0,146	0,153	0,178	0,155
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	0,029	0,017	0,012	0,015	0,019	0,020	0,026	0,026	0,076
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млн. дол. США	0,139	0,134	0,000	0,000	0,000	0,000	0,071	0,000	0,000
Рівень доларизації грошової маси, %	0,068	0,033	0,031	0,032	0,033	0,044	0,051	0,072	0,115
Рівень безпеки	50%	24%	21%	26%	34%	39%	41%	45%	52%

Джерело: розраховано авторкою за даними [161], [185], [188]

Найвищий рівень безпеки валютного сектору зафіксований у 2013 році – 50%, у наступні роки спостерігається зниження рівня до 52% у 2021 році. Значення інтегрального показника валютної безпеки України за весь досліджуваний період знизилося на 2 пункти, проте в 2014-2016 роках валютна безпека була в два рази меншою.

Останнім сегментом фінансової безпеки держави є показники грошово-кредитного ринку України. Відповідно до Методичних рекомендацій оцінки рівня фінансової безпеки, серед показників, що характеризують грошово-кредитну безпеку, виділяють показники, що розраховані та наведені в табл. 2.13, результати оцінки даного сегменту представлені в табл. 2.14.

Таблиця 2.13 – Значення вхідних та нормованих індикаторів сектору грошово-кредитної безпеки за 2013-2021

рр.

Показники грошово-кредитної безпеки	Тип	Рік									Динаміка індикатору
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %	Д	26,16	29,57	28,44	28,51	27,51	28,46	26,72	27,90	28,05	
		0,71	0,43	0,53	0,52	0,60	0,52	0,66	0,57	0,56	
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), % п.	З	6,29	8,91	10,10	6,79	6,97	6,29	5,41	5,51	5,84	
		0,58	0,41	0,29	0,55	0,54	0,58	0,72	0,70	0,63	
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, % п.	З	16,13	-10,88	-18,47	5,94	2,26	9,93	16,58	8,04	3,31	
		0,19	0,31	0,53	0,91	0,93	0,51	0,18	0,70	1,00	
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, %	З	15,08	13,24	10,68	10,17	12,01	14,13	17,87	18,00	20,51	
		0,59	0,72	0,89	0,92	0,80	0,66	0,41	0,40	0,23	
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	С	77,18	63,24	52,09	62,67	71,48	70,51	75,48	73,98	78,02	
		1,00	1,00	0,84	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	

Джерело: розраховано авторкою за даними [153], [184], [185], [188]

Оптимальне значення питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси не повинно перевищувати 20%. За період 2013-2021 рр. індикатор коливається з 26,16% до 28,05%. Тобто грошова маса в Україні характеризується високими темпами зростання та надміру великою часткою готівки, майже третина коштів обертається поза банками та не контролюється банківською системою, що відзначає негативну тенденцію.

У 2021 році показник різниці між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та депозитами, залученими депозитними установами становив 5,84 відсоткових пунктів, що свідчить про швидше зростання процентних ставок за кредитами, ніж за депозитами. Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами в національній валюті, відносно індексу споживчих цін показує реальну вартість позичених коштів для громадян та підприємств у національній валюті. Цей показник враховує інфляцію та її вплив на вартість грошей в часі та мав оптимальне значення (3-5) лише у 2016-2017 роках. Загалом, цей показник важливий для оцінки доступності кредитів та їх вартості для громадян і підприємств у контексті інфляції та макроекономічних умов.

За останні роки більших обертів набрав процес кредитування домашніх господарств у національній валюті. Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам у загальній структурі кредитів перевищує оптимальне значення індикатору, що має бути на рівні 5-9%. Висока частка споживчих кредитів може означати, що домогосподарства великою мірою витрачають на споживчі потреби, такі як покупка товарів і послуг, що може призвести до недостатнього інвестування в розвиток та виробництво та вплинути на стійкість економіки.

Підвищена частка споживчих кредитів також може вказувати на збільшення боргового навантаження домогосподарств, погіршення їх фінансової стійкості, особливо в умовах зростання процентних ставок, а також може створити ризики для банків, які надають ці кредити. Якщо

домогосподарства не можуть повернути кредити, банки стикаються з проблемами відновлення своєї фінансової стійкості.

Враховуючи це, важливо бути обережним при видачі споживчих кредитів та регулювати їхню частку в економіці, щоб забезпечити баланс між споживанням й інвестиціями та підтримати фінансову стабільність.

Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів характеризує наміри банків щодо довгострокових інвестицій. Майже в усіх періодах показник перевищує оптимальний рівень (60%). Це стимулюючий індикатор грошово-кредитної безпеки країни, оскільки наявний прямий зв'язок з інтегральним показником. Із зростанням даного показника збільшується загальний рівень фінансової безпеки, тому перевищення порогу можна вважати позитивним.

Таблиця 2.14 – Оцінка рівня грошово-кредитної безпеки України у 2013-2021 рр.

Грошово-кредитна безпека	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %	0,11	0,07	0,08	0,08	0,10	0,08	0,11	0,09	0,09
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), % п.	0,10	0,07	0,05	0,09	0,09	0,10	0,12	0,12	0,11
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, % п.	0,03	0,05	0,09	0,16	0,16	0,09	0,03	0,12	0,17
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, %	0,09	0,11	0,14	0,14	0,12	0,10	0,06	0,06	0,04
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	0,17	0,17	0,14	0,17	0,17	0,17	0,17	0,17	0,17
Рівень безпеки	51%	47%	50%	64%	64%	54%	49%	56%	57%

Джерело: розраховано авторкою за даними [153], [184], [185], [188]

Рівень безпеки грошово-кредитного сектору найвище значення має у 2016-2017 роках, показуючи, що ринок захищений на 64%. Ситуація із

грошово-кредитною безпекою України є набагато кращою ніж небанківський ринок, боргова та валютна складова. Головним чинником, що негативно вплинув на загальний рівень грошово-кредитної безпеки України є надмірно велика частка питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси.

Дослідження рівня основних складових фінансової безпеки України (рис. 2.10) дозволяє стверджувати, що ці сегменти фінансового ринку мають певні дисбаланси і труднощі, тому їх стабілізація залишається нагальним питанням фінансово-економічної безпеки.

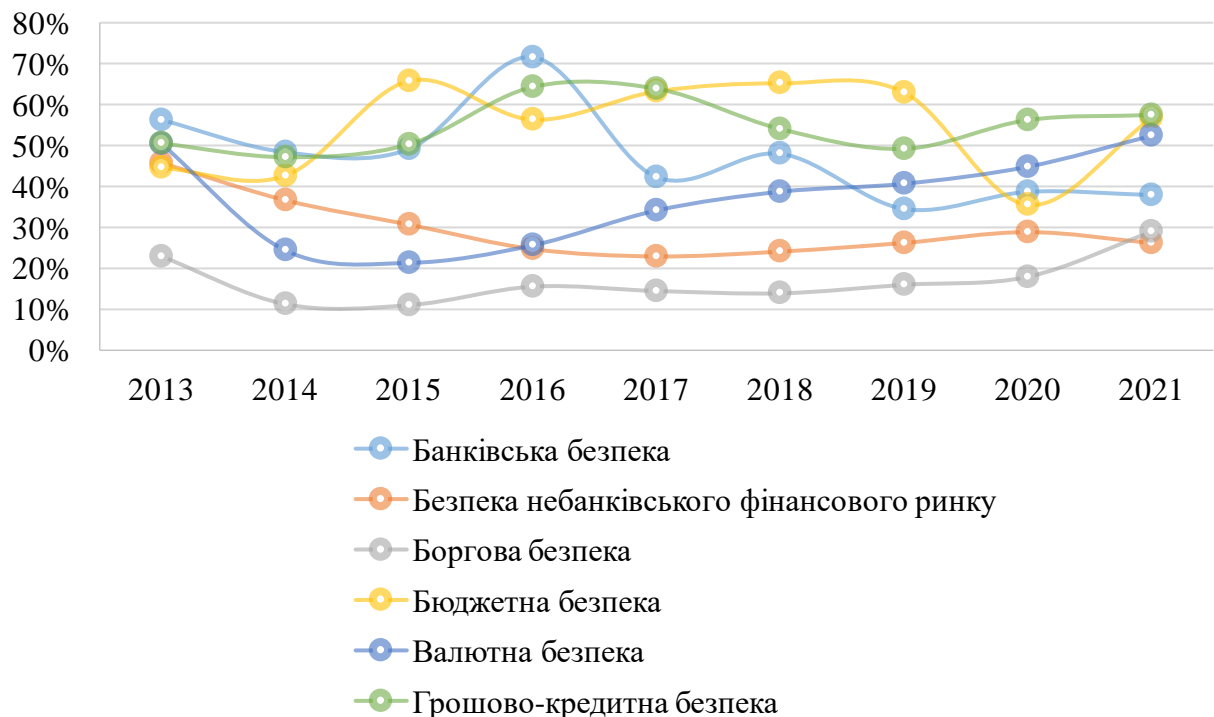

Рисунок 2.10 – Динаміка зміни рівнів безпеки фінансових секторів України за період 2013-2021 роки

Джерело: складено авторкою за попередніми розрахунками

В результаті секторної оцінки фінансової безпеки на основі Методичних рекомендацій Міністерства економіки, виявлено, що найнебезпечнішим сегментом залишається боргова безпека. Велике боргове навантаження, несприятлива валютна структура державного та гарантованого державою боргу, незадовільне значення показників боргової безпеки свідчать про те, що

боргові ризики України є високими та потребують значної уваги з боку державних органів влади та розробки заходів щодо оптимізації управління борговою безпекою.

Безпека небанківського фінансового ринку посідає передостаннє місце та характеризується нерозвиненістю фондового ринку в країні. На середньому рівні знаходиться банківський та валютний ринок. Бюджетна безпека значно знизилась у 2020 році, зокрема через зростання дефіциту державного бюджету. Грошово-кредитна безпека відзначається найменшими коливаннями та є більш стабільною в порівнянні з іншими фінансовими секторами, проте середнє значення безпеки за аналізований період все ж не перевищує 55%.

На сьогоднішній день в нашій державі все ще відсутня цілісна система регулювання секторної безпеки, постійного відстеження та моніторингу стану основних сегментів економіки, без чого важко будувати довгострокову стратегію розвитку. Основною метою відстеження безпеки є зниження ризиків і попередження можливих загроз для сектора або галузі економіки.

Для розробки система регулювання секторної безпеки можливо запропонувати ключові напрямки, які мають бути присутні в механізмі:

- аналіз і оцінка ризиків – передбачає ідентифікацію можливих загроз і визначення рівня ризику для конкретного сектора або галузі. аналіз базується на зборі та аналізі інформації про стан справ в секторі, потенційних загроз, визначенні слабких місць і визначення наслідків можливих подій;

- визначення нормативів і стандартів – наглядові органи мають встановлювати нормативи і стандарти, які повинні дотримуватися суб'єктами сектору для забезпечення безпеки. це може включати в себе вимоги до фінансового капіталу, технічних стандартів, вимоги до звітності і т. д.;

- моніторинг і нагляд – постійний моніторинг сектора для виявлення незвичайних або підозрілих подій, може включати в себе нагляд за фінансовими показниками, технічним станом об'єктів та інші аспекти;

- регулювання та втручання – у випадку виявлення ризикових ситуацій або загроз для безпеки сектору, регулятори можуть вживати заходів для

мінімізації ризику або відновлення стабільності, наприклад, введення обмежень, зміни в правилах, надання фінансової підтримки;

– кризовий менеджмент – у разі виникнення серйозних кризових ситуацій, система регулювання повинна мати механізми для врегулювання кризи та відновлення нормального функціонування сектору;

– освіта і свідомість – регулятори мають сприяти підвищенню свідомості суб'єктів сектору щодо загроз і можливих заходів безпеки.

Для створення ефективної системи забезпечення безпеки будь-якого сегменту ринку, додатковими складовими є: визначення основних цілей політики держави; проведення системного аналізу індикаторів з виявленням потенційно небезпечних факторів; прогнозування загроз для безпеки держави, визначення їх причин і наслідків, розробка алгоритмів для врегулювання кризових ситуацій. При цьому, важливим компонентом даної системи є оцінювання загального рівня фінансової безпеки держави. Перш за все, загальна оцінка фінансової безпеки надає можливість державі отримувати комплексну інформацію про стан її фінансового сектору. Систематичне відслідковування рівня фінансової безпеки дозволяє виявляти можливі загрози заздалегідь, що дозволяє приймати заходи для запобігання фінансовим кризам або реагувати на них швидко, зменшуючи можливі негативні наслідки для економіки та суспільства. Це допомагає уряду та регуляторам визначити, наскільки ефективною є їхня політика, чи досягнуті цілі стабільності, росту, дає змогу вносити необхідні корективи в діючу політику.

Фінансової безпеки також важлива для інвесторів, фінансових установ, міжнародних організацій і публічності загалом. Інформація про стан фінансової безпеки держави може впливати на рішення щодо інвестицій, кредитування та інші фінансові операції.

Отже, оцінювання загального рівня фінансової безпеки допомагає уряду та регуляторам зберігати стабільність і надійність фінансової системи країни, а також забезпечує довіру з боку міжнародних партнерів та інвесторів.

2.3 Компаративний аналіз загального стану фінансової безпеки України з міжнародними позиціями економічного середовища

На основі секторної оцінки фінансової безпеки держави визначено загальний інтегральний показник стану фінансової безпеки України (табл. 2.15), що розраховується з урахуванням субіндексів основних складових та вагових коефіцієнтів визначених Методикою Міністерства економіки.

Таблиця 2.15 – Інтегральні показники стану загального рівня фінансової безпеки України та її складових за період 2013-2021 рр.

Сектор безпеки	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Банківська безпека	0,097	0,083	0,085	0,123	0,073	0,082	0,059	0,067	0,065
Безпека небанківського фінансового ринку	0,049	0,039	0,033	0,026	0,024	0,026	0,028	0,031	0,028
Боргова безпека	0,040	0,020	0,019	0,027	0,025	0,024	0,028	0,031	0,051
Бюджетна безпека	0,090	0,086	0,133	0,114	0,128	0,132	0,127	0,072	0,115
Валютна безпека	0,085	0,041	0,036	0,043	0,058	0,065	0,069	0,076	0,088
Грошово-кредитна безпека	0,089	0,083	0,088	0,113	0,112	0,095	0,086	0,099	0,101
Загальний рівень фінансової безпеки	0,450	0,352	0,394	0,447	0,420	0,424	0,398	0,375	0,447

Джерело: розраховано авторкою за власними розрахунками

Значення субіндексу банківської безпеки характеризується як незадовільний рівень. Безпека небанківського фінансового ринку знижується до критичного рівня. Боргова та бюджетна має небезпечний рівень протягом усього аналізованого періоду. Валютна безпека досягає небезпечного рівня, котрий зберігається до кінця аналізованого періоду. Грошово-кредитна безпека є незадовільною. Таким чином, жодний із сегментів не має задовільного або опимального рівня безпеки.

Результати показують, що за весь аналізований період загальне значення оцінки фінансової безпеки України знаходиться на рівні менше ніж 50%. Найвищий рівень зафіксовано у 2016 та 2021 роках – 0,447, найнищий у 2014 році – 0,352.

Динаміку зміни узагальнюючого інтегрального показника фінансової безпеки України відображено на рис. 2.11.

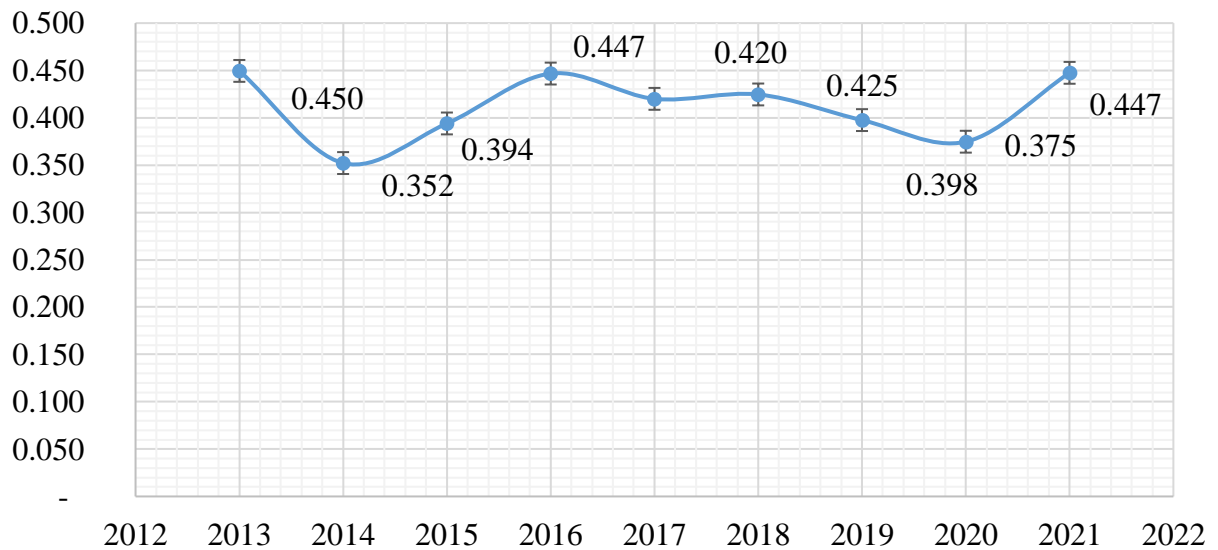

Рисунок 2.11 – Динаміка зміни інтегрального показника фінансової безпеки України за період 2013-2021 рр.

Джерело: складено авторкою за власними розрахунками

Економіка країни на половину, а в деяких періодах лише на третину, захищена від фінансових загроз, забезпечується лише мінімальний рівень безпеки фінансового сектору економіки. Найбільші загрози виявлено у сфері зовнішньої заборгованості, неефективності використання бюджетних фондів, високої вартості банківських кредитів та значного рівня доларизації економіки.

На підставі дослідження характеристик банківського сектору, виявлено тенденцію зміни стану вітчизняного банківського ринку. Боргова безпека в Україні має найнижчий рівень (у 2014-2015 роках лише 11%) і знаходяться в передкризовому стані. В бюджетному секторі спостерігається невідповідність балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, а бюджетні ресурси державою використовуються неефективно. Рівень валютної безпеки за аналізований період знизився. Оцінка стану грошово-кредитної безпеки України вказала на надмірну велику частку питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси.

Фінансові сектори в країні не захищені від фінансових загроз. Економіка України є недостатньо стійкою до фінансових шоків та дисбалансів. В країні існують проблеми, які зробили її фінансовий сектор та економіку менш стійкою. Для підвищення рівня безпеки, зміцнення фінансової стійкості і захисту фінансового сектора від ризиків, необхідні реформи фінансової системи та економіки в цілому.

Щоб виявити чи отримані результати оцінки відображають реальну ситуацію в країні доцільно провести аналіз позицій України в міжнародному середовищі. Моніторинг позицій країни в рейтингах та індексах є важливою частиною процесу оцінки її фінансової, економічної та суспільної стійкості і конкурентоспроможності на світовій арені.

Провести порівняння можливо за допомогою компаративного методу аналізу, що полягає в порівнянні різних об'єктів або явищ для виявлення схожих або відмінних характеристик. Приклади застосування компаративного методу включають порівняльний аналіз економічних показників. Цей метод дозволяє отримати глибше розуміння об'єктів дослідження і виявити закономірності, які можуть бути корисні для подальших досліджень, прийняття рішень і розв'язання проблем. Компаративний аналіз стану фінансової безпеки України з міжнародними позиціями економічного середовища дає змогу зрозуміти конкурентні переваги і недоліки України на світовій арені. В контексті оцінки фінансової безпеки даний аналіз може допомогти краще зрозуміти стан фінансової безпеки України та ідентифікувати можливості для поліпшення.

Сьогодні в світлі тенденцій розвитку системи моніторингу фінансової безпеки держави важлива роль відводиться міжнародним рейтинговим агентствам та установам, які мають репутацію у світі, а результати їхніх досліджень характеризуються високим ступенем достовірності. Вони стають важливим елементом у розробці системи індикаторів фінансової безпеки країни, які б могли використовуватися і в українській практиці.

Для подальшого дослідження необхідним є представлення позиції України в міжнародних рейтингах та порівняння їх з отриманими результатами розрахунків загального рівня фінансової безпеки України. Визначення місця країни у світовій системі проводять на основі оцінок або індексів провідних рейтингових агентств та установ, які мають відповідну репутацію, а результати їхніх досліджень показують високий ступінь достовірності. Так, з великої кількості оцінок відібрано основні рейтинг-системи, які висвітлюють роль України на світовому ринку та вплив на безпеку держави. У табл. 2.16 представлено останні наявні дані основних економічних рейтингів.

Таблиця 2.16 – Позиції України в системі міжнародних рейтингів

№	Назва	Відповідальність	Місце України
1	Кредитний рейтинг країни – Country Rating [26]	Company of Allianz, страхова компанія, Німеччина	D4
2	Оцінка ризиків – Country Risk Assessment [26]	Cofase for trade, кредитна страхова компанія, Франція	D
3	Діловий клімат – Business Climate Rating [26]		C
4	Індекс економічної свободи Index of Financial Freedom [57]	The Heritage Foundation, аналітичний центр, Вашингтон	54.1 D
5	Business environment ranking [11]	The Economist Intelligence Unit, Лондон	оцінка – 5.27 місце – 72/82
6	Індекс соціального прогресу – Social Progress Index [99]	Social Progress Imperative, некомерційна організація, США	оцінка – 74.17/100 місце – 52/169
7	Індекс людського розвитку – Human Development Index [55]	Human Development Report Office, ООН	оцінка – 0,773 місце – 77/191
8	Легкість ведення бізнесу – Doing Business [29]	The World Bank, міжнародна фінансова організація, Вашингтон	оцінка – 70.2/100 місце – 64/183
9	Глобальний індекс миру – Global Peace Index [48]	Institute for Economics and Peace, міжнародна група експертів, Сідней	оцінка – 3.043 місце – 157
10	Індекс сприйняття корупції – Corruption Perceptions Index [24]	Transparency International	оцінка – 33/100 місце – 116/180

Джерело: систематизовано авторкою

Рейтинг-системи дозволяють визначити місце країни у світовій спільноті. Результати оцінок за даними рейтингами групуються по відповідним категоріям:

- А – найвища категорія, стабільні характеристики безпеки, дуже низький ризик;
- В, С – задовільний рівень безпеки, прийнятний ризик;
- D, E – незадовільний рівень безпеки, дуже високий ризик.

Так, рейтинг ризику країни Country Rating від Company of Allianz включає економічний ризик, ризик бізнес-середовищ, політичний, комерційний та ризик фінансування. За даним рейтингом Україна має високий ризик підприємництва.

За рейтингом Country Risk Assessment або стратегічним рейтингом ризику, що включає оцінку ризиків та діловий клімат, Україна має дуже невизначений політичний та економічний погляд та бізнес-середовище з багатьма слабкими сторонами, та навіть, існує висока вірогідність корпоративного дефолту. Основними слабкими сторонами України визнано: конфлікт з Росією, що впливає на територіальну цілісність і перешкоджає вступу до ЄС; ділове середовище, затьмарене корупцією (зокрема в системі правосуддя), олігархією та монополіями, слабкими правами власності, відсутністю конкуренції та неефективними державними послугами; низька економічна диверсифікація, чутливість до змін цін на товари; зниження демографічних показників, регіональна нерівність, пов'язана з бідністю та неформальним сектором; кредитна політика обмежена сумнівними кредитами та високими реальними процентними ставками; керований обмінний курс та обмеження на рух капіталу [33].

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) розробляється американським фондом Heritage Foundation та є одним із найвідоміших світових індексів, що розкриває ступінь державного регулювання. Індекс оцінює країни за 11 критеріями, враховуючи різні аспекти економічної діяльності, такі як права власності, вільний ринок, стабільність цін, обсяги

оподаткування, торгівля та фінансовий ринок. Індекс економічної свободи вимірюється у відсотках у від 0 до 100, де мінімальному значенню відповідає найнижчий ступінь економічної свободи. У 2022 році Україна отримала оцінку 54.1 потрапляючи до країн з низьким рівнем економічної свободи (mostly unfree) – рис. 2.12.

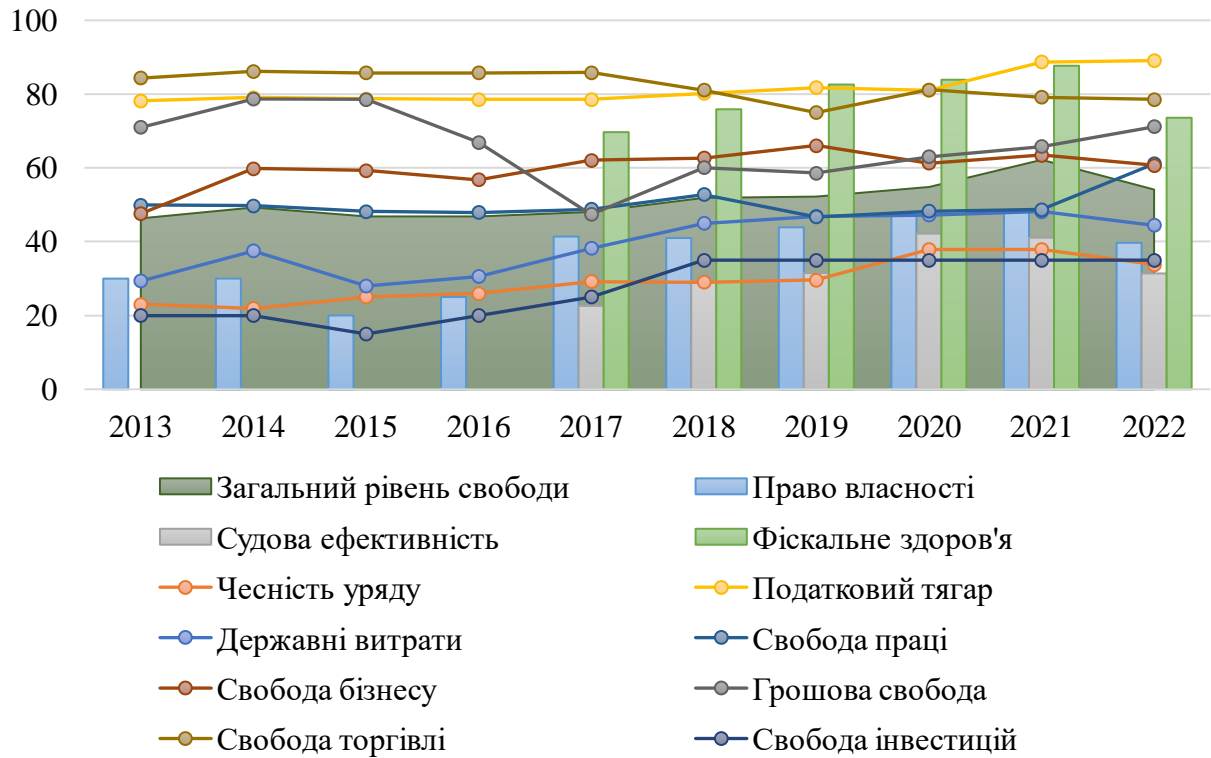

Рисунок 2.12 – Показники Індексу економічної свободи України

Джерело: побудовано авторкою на основі [57]

Оцінку економічної свободи України тимчасово призупинено через повномасштабне вторгнення Росії з 24 лютого 2022 року. До війни основи економічної свободи країни були слабкими та нерівномірними. Такі показники, як права власності, ефективність судової системи та доброчесність уряду нижчі за середньосвітові. Вплив приватних інтересів серйозно підірвав зусилля України модернізувати економічну систему для підвищення прозорості та зміцнення фіскальної дисципліни. Процес відкриття бізнесу (показник *freedom of business* – свобода бізнесу) за останні роки спрощено, але вимоги до ліцензування все ще потребують багато часу, трудовому ж

законодавству бракує гнучкості. До російського вторгнення тарифна ставка в Україні становила близько 3%, але нетарифні бар'єри серйозно обмежували свободу торгівлі. Інвестиційна база недостатньо розвинена, а бюрократичні вимоги обмежують зростання приватних інвестицій.

Рейтинг бізнес-середовища (Business environment ranking) визначає складне бізнес середовище в Україні, а саме корпоративна фінансова інформація часто недоступна, і за наявності часто ненадійна, збір боргів непередбачуваний, інституційна структура має багато неприємних недоліків. Тобто, рівень безпеки бізнес-клімату в Україні характеризується як незадовільний та має високі ризики.

Інші запропоновані види рейтингів базуються на розрахунку певного рангу і за його результатом кожній країні присвоюється відповідна позиція в рейтингу. Так, за індексом соціального прогресу Україна знаходиться на 52 місці в світі. Індекс людського розвитку є підсумковим показником для оцінки довгострокового прогресу в трьох основних вимірах людського розвитку: довге і здорове життя, доступ до знань і гідний рівень життя. Значення України за 2021 рік становить 0,773, що відносить країну до категорії високого людського розвитку, позиціонує її на 77 місці зі 191 країни та території.

Одним із найвідоміших рейтингів сьогодні є Doing Business або рейтинг сприятливості умов ведення бізнесу. Сьогодні багато експертів критикують рейтинг Doing Business, однак роками він визнавався як один із показових оцінок простоти ведення підприємницької діяльності. Дослідження Групи Світового банку були цінним інструментом розуміння глобальних проблем ділового та інвестиційного клімату у 183 країнах світу, чим вище позиція країни в рейтингу, тим сприятливіше середовище для ведення бізнесу в країні. Позиція кожної країни по даному рейтингу визначається через упорядкування сукупної оцінки, отриманої по десяти напрямках.

За результатами 2020 року Україна за сумарною легкістю ведення бізнесу займає 64 місце в світі (оцінка 70,2). У розрізі окремих показників має наступні позиції:

- Відкриття бізнесу (Starting a business) – 61 місце в світі;
- Оформлення дозволів на будівництво (Dealing with construction permits) – 20 місце;
- Отримання електроенергії (Getting electricity) – 128 місце;
- Реєстрація власності (Registering property) – 61 місце;
- Отримання кредиту (Getting credit) – 37 місце;
- Захист міноритарних інвесторів (Protecting minority investors) – 45 місце;
- Сплата податків (Paying taxes) – 65 місце;
- Торгівля через кордон (Trading across borders) – 75 місце;
- Забезпечення виконання контрактів (Enforcing contracts) – 63 місце;
- Вирішення неплатоспроможності (Resolving insolvency) – 146 місце.

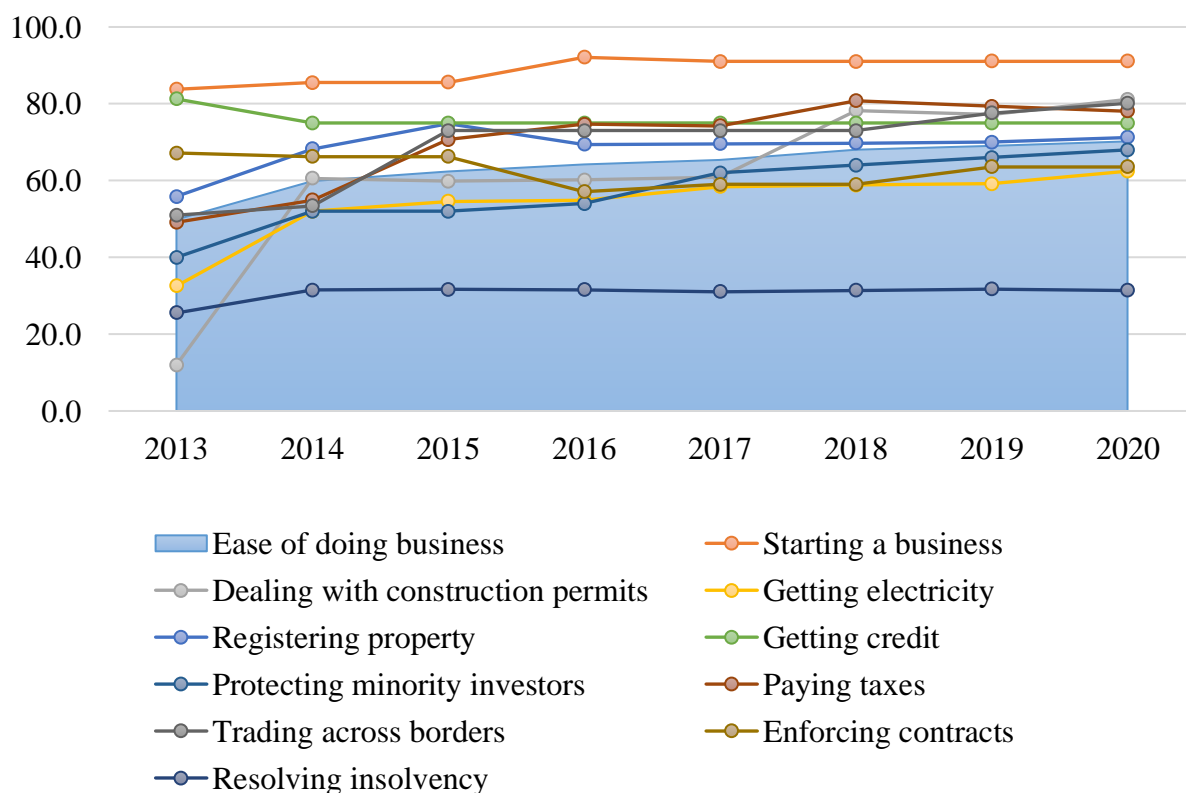

Рисунок 2.13 – Динаміка показників України в рейтингу Doing Business

Джерело: побудовано авторкою на основі [29]

Індекс глобального миру (Global Peace Index) також досліджує країни комплексно та надає всебічний аналіз стану миру в країні. Він вказує, що на сьогодні в умовах постійних соціальних та політичних потрясінь, світ продовжує витрачати величезні ресурси на створення та поширення насильства, а ключ до відновлення миру – створення позитивного миру – цілісної основи ключових поглядів, установ та структур, які створюють мир у довгостроковій перспективі [48]. Таким чином, кожна країна може будувати і розвивати світ. Україна в даному рейтингу займає 154 позицію. Міжнародна групою експертів з Сіднейського Інституту економіки та миру, зазначає, що в Україні відбулися регіональні погіршення балів, що в результаті вплинуло на середній показник миру. Зокрема, через погіршення відносин з Російською Федерацією, зростання рівнів корупції в політичній сфері, традиційно високого рівня нерівності доходів населення.

У Індексі сприйняття корупції за 2022 рік Transparency International поставила Україну на 116 місце зі 180 країн світу, надавши їй 33 з максимальних 100 балів, де нуль означає, що «корупція фактично замінює владу». Лідерами цього рейтингу залишаються Данія (90 балів), за нею йдуть Нова Зеландія та Фінляндія, обидві з 87 балами. Аутсайдери також залишаються незмінними: Сомалі (12 балів, 180 місце.), Південний Судан та Сирія (по 13 балів, 178 місце). В порівнянні з попереднім роком позиція України піднялася на +1 бал, зокрема через ухвалення парламентом у жовтні 2021 року нового закону, який посилює незалежність Національного антикорупційного бюро України [24].

Визначити місце України в світовому масштабі за показником фінансової безпеки оціненим за урядовою Методикою не можливо. Тому, для проведення порівняльного аналізу розрахованого значення інтегральної оцінки фінансової безпеки виникає необхідність в якісній інтерпретації результатів. Таким чином, ґрунтуючись на міжнародних стандартах досліджених рейтингових оцінок, можливо запропонувати розподіл індикаторів, що характеризують загальне значення фінансової безпеки

України на типи за шкалою: А – 0,8-1,0 – оптимальний; В – 0,6-0,8 задовільний; С – 0,4-0,6 незадовільний; D – 0,2-0,4 небезпечний; Е – 0,0-0,2 критичний.

Рівень фінансової безпеки та рейтинг України за результатами проведених розрахунків наведений в табл 2.17.

Таблиця 2.17 – Рейтинг фінансової безпеки України за українською Методикою оцінки фінансово-економічної безпеки

Рік	Значення фінансової безпеки	Інтерпретований рейтинг
2013	0,450	С – незадовільний
2014	0,352	D – небезпечний
2015	0,394	D – небезпечний
2016	0,447	С – незадовільний
2017	0,420	С – незадовільний
2018	0,425	С – незадовільний
2019	0,398	D – небезпечний
2020	0,375	D – небезпечний
2021	0,447	С – незадовільний

Джерело: власна розробка авторки

Присвоєний рейтинг за результатами оцінки фінансової безпеки держави показує незадовільний стан безпеки у 2013, 2016-2018 та 2021 роках, небезпечний у 2014-2015 та 2019-2020 роках. Таким чином, отримані результати за вітчизняною методикою певною мірою відповідають міжнародним рейтингам, за якими Україні присвоєно рейтинг «С», «D» або відповідні ранги в списках країн.

Проте, методика Міністерства економіки не враховує багато аспектів, як у кількісних розрахунках, так і у якісних характеристиках. Обрані критерії включають показники в розрізі сегментів фінансової сфери, формуючи єдину інтегральну оцінку, але провівши дослідження лише за даною методикою не можна стверджувати, що отриманий результат є остаточним і дійсним відображенням реальної ситуації з фінансовою безпекою держави. Тому, на сьогоднішній день в Україні є нагальне завдання щодо удосконалення механізму оцінки фінансово-економічної безпеки держави аби комплексно оцінити рівень і стан безпеки фінансового сектору в країні.

Висновки до розділу 2

Державне управління у сфері фінансової безпеки держави є комплексною системою, яка включає в себе діяльність державних органів, інституцій та механізмів, спрямованих на забезпечення стійкості та ефективності фінансової системи країни.

В інституційній складовій державних органів управління у сфері фінансової безпеки держави окреме місце займає новостворене Бюро економічної безпеки – спеціальний орган, що забезпечує національну безпеку в економічній сфері. Проте Бюро не показує належні результати в боротьбі відмиванням коштів, корупцією, ухиленням від оподаткування та іншими злочинами в фінансово-економічній сфері, цим продовжують займатися відповідальні раніше структури. Оптимізація державних органів управління у сфері фінансової безпеки не стала виправданою.

Оскільки діяльність Бюро економічної безпеки України спрямована на зменшення фінансових правопорушень та підвищення фінансової безпеки країни як індикатор ефективності роботи можливо запропонувати використання загального показника тіньової економіки.

Оцінка фінансової безпеки дозволяє визначити стан фінансової системи, виявляти слабкі місця і вживати необхідні заходи для її покращення та регулювання. Методику визначення рівня фінансової безпеки в Україні прийнято у 2007 році та переглянуто у 2013 році Міністерством економіки України на основі «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», що базується на кількісному дослідженні індикаторів, які характеризують стан економічної безпеки країни та, відповідно, фінансової безпеки як її пріоритетної складової. Система показників-індикаторів, які отримали кількісне вираження, дозволяє завчасно сигналізувати про небезпеку і вживати заходів щодо її попередження.

Проведення оцінки безпеки фінансових секторів, а саме банківського сектора, безпеки небанківського фінансового сектора, боргової, бюджетної,

валютної та грошово-кредитної безпеки показало, що найбільш проблемним є борговий сектор, забезпеченість якого за аналізований період у середньому становить 16,9%. Загальний рівень фінансової безпеки має тенденцію до зниження, у 2021 р. його зафіксовано на рівні 44%. Економіка країни не захищена від фінансових загроз та дисбалансів.

Система регулювання секторної безпеки має включати в себе комплекс заходів і механізмів, спрямованих на забезпечення безпеки і стабільності основних сегментів ринку, що є ключовим для функціонування економіки і суспільства. Низькі позиції України в Індексі економічної свободи та інших міжнародних дослідженнях свідчать про системні недоліки в сферах прозорості, ефективності та відкритості, які перешкоджають реалізації економічного потенціалу країни.

Основні положення даного розділу опубліковано авторкою у наукових працях [16], [17], [18], [19], [121], [198], [199], [200], [201].

РОЗДІЛ 3 МЕТОДОЛОГІЧНЕ УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1 Модельний інструментарій визначення фінансової безпеки держави

Одним з найважливіших завдань держави є протидія загрозам фінансової безпеки та створення ефективної системи її управління з метою забезпечення належного рівня розвитку як економічної, так і національної безпеки. При цьому досить складно оцінити рівень захищеності від фінансових загроз. Для цього необхідним є використання спеціальних методів та моделей, які могли б найкращим чином описати умови в яких функціонують суб'єкти господарювання.

Під час аналізу стану фінансової безпеки держави за відчизняною Методикою від Міністерства економіки (попередній розділ) було виявлено ряд її недоліків. Зокрема, методика вже застаріла – розроблена у 2013 році. Хоча Міністерство економіки зазначає, що перегляд вхідних індикаторів та самої методи оцінки передбачається кожні 4 роки, фактично ж десять років дана процедура не здійснювалась. Тому Методика не враховує реалій, які змінилися з часу її прийняття.

У ході розрахунків також було виявлено, що офіційна статистична звітність коригується з року в рік, відповідно ускладнюється оцінка рівнів безпеки. Актуалізуючи дані з нового викладеного звіту, перерахунок відповідного року за деякими показниками показує невідповідність з отриманими результатами попереднього року. Тому розрахунки за вхідними даними з української звітності не відображають дійсний фінансовий стан безпеки в країні.

Особливістю методики є орієнтація, як правило, на проведення ретроспективного аналізу при цьому перспективний фінансовий прогноз відсутній.

Механізм оцінки спрямований на аналіз кількісних показників і не враховує не фінансову, якісну інформацію та її вплив на рівень безпеки окремих складових і фінансової безпеки в цілому. В даному аспекті вагому роль відіграють зовнішні чинники. Загострення політичного протистояння на Сході України з 2013 року посилили нестабільність в державі. Вплив на ВВП (рис. 3.1), експортно-імпортні показники, витрати уряду та внутрішні інвестиції значно знизилися.

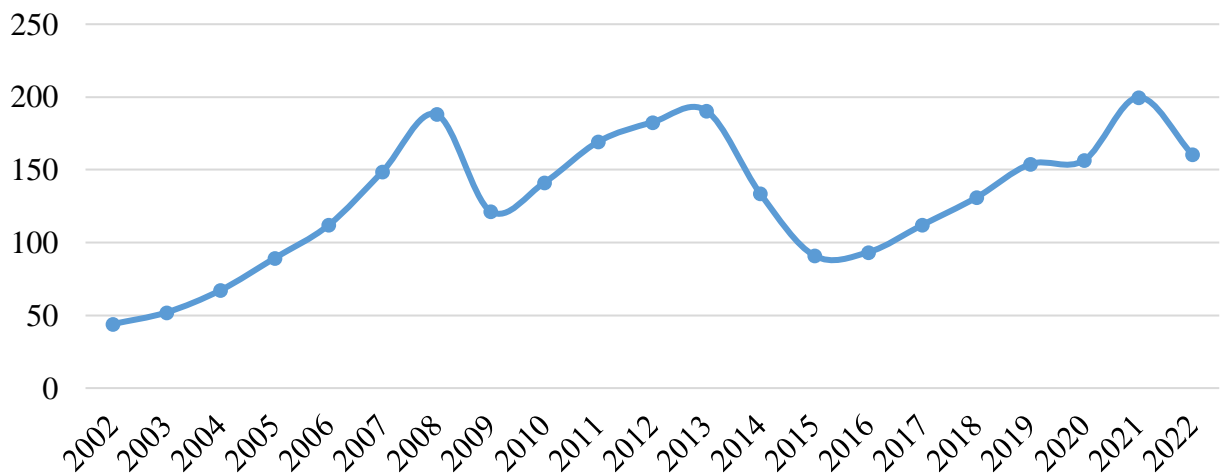

Рисунок 3.1 – Динаміка номінального ВВП України, млн. дол. США

Джерело: за даними Світового банку [44]

Українська Методика визначення економічної безпеки та в її рамках фінансової безпеки держави має ряд недоліків та є застарілою. Обрані на сьогоднішній день критерії оцінки фінансової безпеки не характеризують економіку з різних боків, показники не враховують потенційні загрози та не включають певні зовнішні чинники. Недоліки механізму оцінки призводять до зниження практичної цінності отриманих результатів. В Україні це єдина методика, що дозволяє визначити фінансову безпеку в державі, немає інших аналогів для перевірки чи аналізу фінансової безпеки іншими методами.

Тому як напрямок вдосконалення механізму може виступити розробка альтернативного модельного інструментарію, який би дозволив оцінити реальний рівень безпеки фінансово-економічного сектору України.

У світовій практиці фінансову безпеку держави вимірюють за допомогою різних індексів. Декілька з них включають: фінансовий індекс безпеки (Financial Security Index – вимірює фінансову стійкість держави, враховуючи такі показники, як боргове навантаження, обсяги резервів, інфляція), забезпеченість держави фінансовими ресурсами (Sovereign Financial Resource Adequacy – наскільки держава забезпечена фінансовими ресурсами для покриття своїх фінансових зобов'язань та операцій), фінансова стійкість (Financial Stability – враховує фінансовий ризик та можливість фінансових криз у державі), платоспроможність (Solvency – визначає, наскільки держава може виплатити свої борги), індекс ділової активності (Business Environment Index – враховується рівень корупції та бізнес-середовище), бюджетна стійкість (Budgetary Sustainability – визначає, наскільки бюджет держави є стійким та чи здатний витримати фінансовий тиск) тощо. Кожен з цих індексів має свої переваги, обмеження та використовує різні методи вимірювання, але разом вони надають комплексне уявлення про фінансову безпеку держави. Запропонований нами модельний інструментарій передбачає врахування даних факторів, що можуть вплинути на фінансову безпеку.

В основі інструментарію оцінки рівня фінансової безпеки держави лежить метод побудови мультиплікативної моделі нелінійної згортки релевантних показників прямого та опосередкованого впливу в розрізі можливості (для стимулюючих факторів) та ризику (для дестимулюючих факторів). Розроблена модель розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки держави базується на проведенні послідовних етапів (рис. 3.2).

Спершу обираються ключові показники, які впливають на фінансову безпеку держави. Це можуть бути такі показники, як державний борг, обсяги резервів, інфляція, бюджетний дефіцит тощо. Після відбору найбільш релевантних показників проходить реалізація другого етапу, який полягає в тому, що кожен з відібраних індикаторів може по різному впливати за кінцевий показник моделі, тобто на рівень фінансової безпеки.

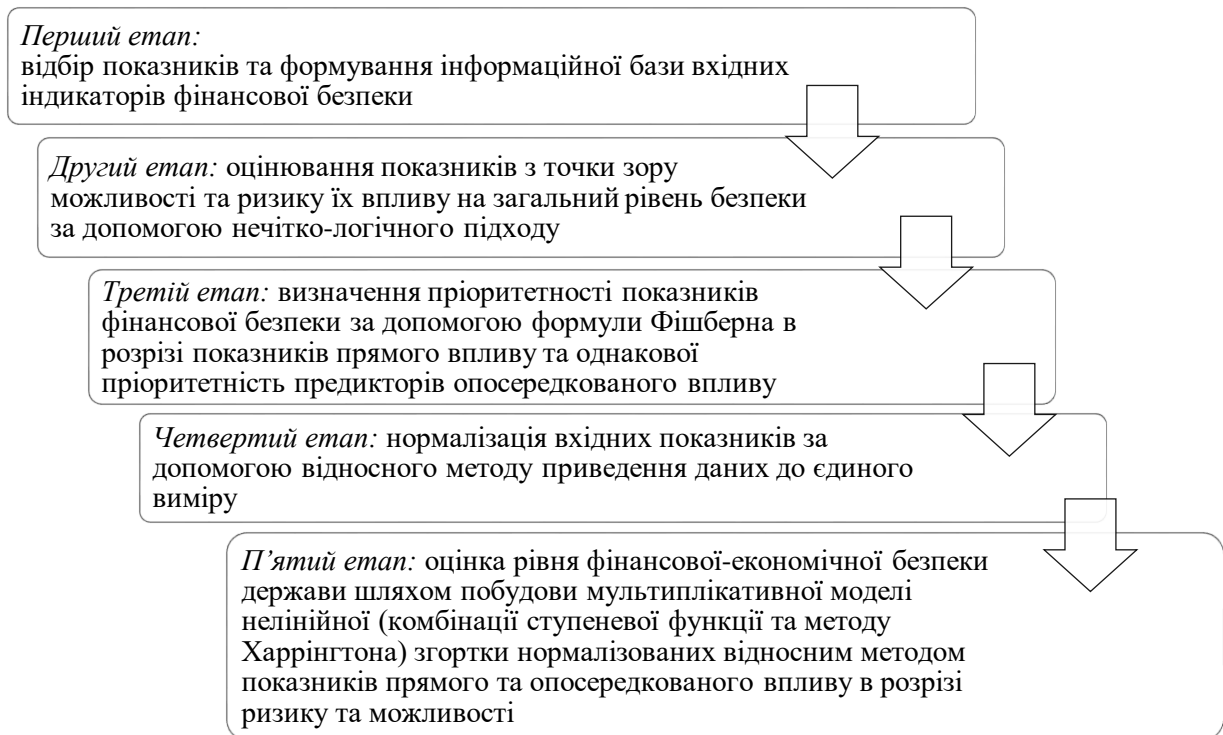

Рисунок 3.2 – Етапи реалізації моделі оцінки стану фінансової безпеки держави

Кожен з показників може виступати як стимулятором, при його збільшенні буде зростати загальний показник рівня безпеки, чи дестимулятором, коли при зростанні певного індикатора загальне значення рівня зменшується. Також можлива ситуація, коли до певного моменту показник може бути стимулятором, а потім в певному інтервалі може змінитися на дестимулятор. Від цього вагомою мірою залежить значення кінцевого результату, що виводиться моделлю. Тому важливо дані розрахунки проводити максимально уважно та не допускати розбіжності попадання у невідповідний інтервал.

Для кожного показника створюється нечіткий множник або функція приналежності, яка відображає ступінь впливу цього показника на фінансову безпеку. Спочатку проводиться розбиття інтервалу між мінімально можливим і максимально можливим значенням кожного із показників прямого та опосередкованого впливу за досліджуваний проміжок часу на 11 інтервалів різних рівнів ступеня впевненості за допомогою формул наведених в табл. 3.1 [116].

Таблиця 3.1 – Формули нечітко-логічного підходу оцінки показників фінансової безпеки з точки зору можливості та ризику їх впливу

Інтервал відповідного рівня	Формула
1 інтервал: 0% ризику та 100% можливості	$\min_t k_{pdit}$
2 інтервал: 10% ризику та 90% можливості	$\left(\min_t k_{pdit}; \min_t k_{pdit} + \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right]$ $= \left(\min_t k_{pdit}; \frac{\max_t k_{pdit} + 8 \cdot \min_t k_{pdit}}{9} \right]$
3 інтервал: 20% ризику та 80% можливості	$\left(\frac{\max_t k_{pdit} + 8 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \min_t k_{pdit} + 2 \cdot \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right]$ $= \left(\frac{\max_t k_{pdit} + 8 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \frac{2 \cdot \max_t k_{pdit} + 7 \cdot \min_t k_{pdit}}{9} \right]$
4 інтервал: 30% ризику та 70% можливості	$\left(\frac{2 \cdot \max_t k_{pdit} + 7 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \min_t k_{pdit} + 3 \cdot \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right]$ $= \left(\frac{2 \cdot \max_t k_{pdit} + 7 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \frac{3 \cdot \max_t k_{pdit} + 6 \cdot \min_t k_{pdit}}{9} \right]$
5 інтервал: 40% ризику та 60% можливості	$\left(\frac{3 \cdot \max_t k_{pdit} + 6 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \min_t k_{pdit} + 4 \cdot \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right]$ $= \left(\frac{3 \cdot \max_t k_{pdit} + 6 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \frac{4 \cdot \max_t k_{pdit} + 5 \cdot \min_t k_{pdit}}{9} \right]$
6 інтервал: 50% ризику та 50% можливості	$\left(\frac{4 \cdot \max_t k_{pdit} + 5 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \min_t k_{pdit} + 5 \cdot \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right]$ $= \left(\frac{4 \cdot \max_t k_{pdit} + 5 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \frac{5 \cdot \max_t k_{pdit} + 4 \cdot \min_t k_{pdit}}{9} \right]$
7 інтервал: 60% ризику та 40% можливості	$\left(\frac{5 \cdot \max_t k_{pdit} + 4 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \min_t k_{pdit} + 6 \cdot \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right]$ $= \left(\frac{5 \cdot \max_t k_{pdit} + 4 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \frac{6 \cdot \max_t k_{pdit} + 3 \cdot \min_t k_{pdit}}{9} \right]$

Продовження табл. 3.1

Інтервал відповідного рівня	Формула
8 інтервал: 70% ризику та 30% можливості	$\left(\frac{6 \cdot \max_t k_{pdit} + 3 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \min_t k_{pdit} + 7 \cdot \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right)$ $= \left(\frac{6 \cdot \max_t k_{pdit} + 3 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \frac{7 \cdot \max_t k_{pdit} + 2 \cdot \min_t k_{pdit}}{9} \right)$
9 інтервал: 80% ризику та 20% можливості	$\left(\frac{7 \cdot \max_t k_{pdit} + 2 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \min_t k_{pdit} + 8 \cdot \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right)$ $= \left(\frac{7 \cdot \max_t k_{pdit} + 2 \cdot \min_t k_{pdit}}{9}; \frac{8 \cdot \max_t k_{pdit} + \min_t k_{pdit}}{9} \right)$
10 інтервал: 90% ризику та 10% можливості	$\left(\frac{8 \cdot \max_t k_{pdit} + \min_t k_{pdit}}{9}; \min_t k_{pdit} + 9 \cdot \frac{\max_t k_{pdit} - \min_t k_{pdit}}{9} \right)$ $= \left(\frac{8 \cdot \max_t k_{pdit} + \min_t k_{pdit}}{9}; \max_t k_{pdit} \right)$
11 інтервал: 100% ризику та 0% можливості	$\max_t k_{pdit}$

Значення k_{pdit} – це фактичне значення показника за певний (t) рік.

Таким чином, для визначення можливості та ризику кожного показника визначається мінімальні та максимальні значення у відповідному аналізованому періоді, проводиться розбиття інтервалів на 11 рівнів (від 0 до 100 %), а далі здійснюється процедура співпадіння показника за кожним роком у відповідний інтервал (якщо значення потрапляє у потрібний інтервал береться 1, якщо не потрапляє 0). Значення за весь аналізований період підсумовуються за інтервалами та визначається спочатку ризик показника, а потім його вірогідність.

Метод нечітко-логічного підходу до оцінки показників фінансової безпеки використовує принципи нечіткої логіки для управління можливістю та ризиком впливу цих показників, враховуючи неоднозначність вихідних

даних та зв'язків між ними та дає змогу оцінити нестандартні ситуації, коли важко визначити точний вплив показників на фінансову безпеку.

Третій етап – вагове оцінювання, кожному показнику надаються числові або нечіткі ваги, які визначають їхню важливість у контексті фінансової безпеки. Ваги можуть бути встановлені на підставі експертних оцінок або інших методів. У даному випадку розмежування пріоритетності відібраних показників, проводиться за допомогою формули Фішберна (в розрізі показників прямого впливу) та однакової пріоритетності показників опосередкованого впливу:

$$w_{pi} = \frac{2 \cdot (N - n_i + 1)}{N \cdot (N + 1)} \quad (3.1)$$

де w_{pi} – ваговий коефіцієнт i -го предиктору прямого впливу;

N – загальна кількість показників прямого впливу;

n_i – ранг розглянутого i -го показника.

На четвертому етапі моделювання оцінки рівня фінансової безпеки держави нормалізовано вхідні показники відносним методом в розрізі тих часових рядів, яка має лише невід'ємні значення та додаткового проміжного коригування від'ємних значень на мінімально можливий рівень по модулю з урахуванням середньоквадратичного відхилення:

– нормалізація показників прямого впливу:

$$n_{pit} = \frac{k_{pit}}{\max_t k_{pit}} \quad (3.2)$$

де n_{pit} – нормалізоване відносним методом значення i -го показника прямого впливу за t -ий рік;

– нормалізація показника опосередкованого впливу:

$$n_{oit} = \frac{k_{oit} - \min_t k_{oit} + \sigma_{ot}}{\max_t (k_{oit} - \min_t k_{oit} + \sigma_{oit})} \quad (3.3)$$

де n_{oit} – нормалізоване відносним методом значення i -го показника опосередкованого впливу за t -ий рік;

σ_{pt} – середньоквадратичне відхилення показника опосередкованого впливу.

На заключному етапі проводиться розрахунок агрегованого показника. За допомогою нечіткої логіки та агрегації нечітких множників та пріоритетності впливу розраховується агрегований показник фінансової безпеки. Узагальнюючий показник рівня фінансової безпеки держави обчислюється шляхом побудови мультиплікативної моделі нелінійної (комбінації ступеневої функції та методу Харрінгтона) згортки нормалізованих відносним методом показників характеристики прямого та опосередкованого впливу в розрізі визначення ризику та можливості:

$$FB_t = \sqrt{\frac{\exp\left(-\exp\left(-\prod_i \left(n_{pit} \cdot \frac{r_{pi}}{100}\right)^{w_{pi}} \prod_i \left(n_{oit} \cdot \frac{r_{oi}}{100}\right)^{w_{oi}}\right)\right)}{\exp\left(-\exp\left(\prod_i \left(n_{pit} \cdot \frac{m_{pi}}{100}\right)^{w_{pi}} \prod_i \left(n_{oit} \cdot \frac{m_{oi}}{100}\right)^{w_{oi}}\right)\right)}} \quad (4)$$

де FB_t – рівень економічної безпеки держави;

n_{pit} – нормалізоване відносним методом значення i -го показника прямого впливу за t -ий рік;

r_{pi} – нечітко-логічна оцінка ризику i -го показника прямого впливу;

w_{pi} – ваговий коефіцієнт i -го предиктора прямого впливу;

n_{oit} – нормалізоване відносним методом значення i -го показника опосередкованого впливу за t -ий рік;

r_{oi} – нечітко-логічна оцінка ризику i -го показника опосередкованого впливу;

w_{oi} – ваговий коефіцієнт i -го показника опосередкованого впливу;

m_{pi} – нечітко-логічна оцінка можливості i -го показника прямого впливу;

m_{oi} – нечітко-логічна оцінка можливості i -го показника опосередкованого впливу.

Для оцінювання фінансової безпеки держави запропоновано побудувати структурно-логічну мультиплікативну модель, реалізовану за наведеною вище послідовністю. На початковому етапі сформовано інформаційну базу вхідних предикторів в динаміці та згрупованих в розрізі різних напрямків впливу – табл. 3.2.

Таблиця 3.2 – Вхідні показники для моделі оцінки фінансової безпеки України в розрізі напрямків впливу

База вхідних індикаторів фінансової безпеки України	
<i>предиктори прямого впливу</i>	<i>предиктори опосередкованого впливу</i>
Обсяг зовнішнього боргу (% від ВНД) [38]	Індекс споживчих цін [22]
Обслуговування державного та гарантованого державою боргу (% від ВНД) [90]	Рівень інфляції (споживчі ціни, %) [58]
Загальні резерви країни (вкл.золото, дол. США) [104]	Рівень безробіття (% від загальної роб. сили) [107]
Сальдо поточного рахунку (% від ВВП) [27]	Глобальний індекс капіталу, S&P (щорічна зміна) [46]
Субсидії та інші трансферти (% від витрат) [100]	Коефіцієнт бідності за національними рівнями бідності (% населення) [89]
Податкові надходження (% від ВВП) [102]	Індекс розкриття інформації про бізнес (0 = менше розкриття, 10 = більше розкриття) [12]
Обсяг кредитування приватного сектору (% від ВВП) [31]	Індекс GINI [45]
Непрацюючі кредити банків (%) [5]	Контроль корупції [23]
Кредит монетарного сектору приватному сектору (% ВВП) [78]	Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму [87]
Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив (% від ВВП) [40]	Верховенство права [92]
Прямі іноземні інвестиції, чисті відтоки (% від ВВП) [41]	Ефективність уряду [50]

Джерело: відібрано авторкою

Вхідні індикатори були відібрані із бази даних показників міжнародної статистики Світового Банку, а саме показники світового розвитку – World Development [112], база даних щодо бідності та справедливості – Poverty and Equity [88], ведення бізнесу – Doing Business [30], робота – World Bank Jobs [63], глобальний фінансовий розвиток – Global Financial Development [47]. Даний масив статистичної інформації можна вважати неупередженим та об'єктивним, оскільки аналітика Світового банку ведеться за фактичними результатами діяльності економічного сектору кожної країни.

Запропонований модельний інструментарій оцінки фінансової безпеки дає змогу більш гнучко оцінювати та аналізувати складні економічні та фінансові системи з точки зору можливостей та ризиків. Отриманий агрегований показник інтерпретується з точки зору фінансової безпеки держави. Він може служити основою для прийняття рішень щодо політики фінансової безпеки, а також для ідентифікації ризиків та можливостей для покращення ситуації фінансового сектору держави..

3.2 Оцінювання та прогнозування рівня фінансової безпеки

Реалізація моделі передбачає етап формування бази вхідних індикаторів, що найкращим чином описували б рівень фінансової безпеки і охопили найбільш важливі сфери для адекватного відображення дійсності. Слід зазначити, що для проведення подальшого прогнозування на основі минулих років період дослідження було збільшено, ніж в розрахунках попереднього розділу, оскільки більший масив даних дає більш точний результат. Тож сформовано інформаційну базу вхідних предикторів в динаміці за період 2002 – 2021 рр., згрупованих в розрізі напрямку впливу (табл. 3.3, 3.4).

Таблиця 3.3 – Динаміка вхідних показників прямого впливу для моделі оцінки фінансової безпеки держави

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
		t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀
1	Обсяг зовнішнього боргу (% від ВВП)	56,2	52,2	50,0	41,2	51,2	56,9	55,8	91,7	91,6	85,2	74,1	78,3	96,7	125,0	123,2	108,9	92,2	80,2	82,7	69,5
2	Обслуговування державного та гарантованого державою боргу (% від ВВП)	2,7	2,7	2,4	2,1	1,8	1,3	1,1	2,5	1,5	1,5	1,9	4,1	3,0	15,8	3,6	4,4	3,9	3,1	4,3	2,6
3	Загальні резерви країни (вкл. золото, дол. США)	4,5	7,0	9,7	19,4	22,4	32,5	31,5	26,5	34,6	31,8	24,6	20,4	7,5	13,3	15,5	18,8	20,8	25,3	29,1	31,0
4	Сальдо поточного рахунку (% від ВВП)	7,2	5,6	10,3	2,8	-1,4	-3,5	-6,8	-1,4	-2,1	-6,0	-7,9	-8,7	-3,4	5,5	-2,0	-3,1	-4,9	-2,7	3,4	1,9
5	Субсидії та інші трансферти (% від витрат)	62,4	60,1	62,5	68,3	69,1	67,1	68,8	70,0	69,0	67,7	68,9	69,8	70,9	64,3	61,0	61,1	59,5	57,9	53,9	51,3
6	Податкові надходження (% від ВВП)	12,6	13,2	12,8	16,5	17,1	15,8	15,0	17,8	17,6	16,9	17,3	16,9	17,3	20,5	19,6	20,1	20,2	19,2	19,2	19,1
7	Обсяг кредитування приватного сектору (% від ВВП)	58,9	69,7	74,9	76,3	78,9	82,3	84,6	87,3	75,8	68,5	67,0	73,5	75,2	56,7	47,3	38,3	34,5	30,0	28,2	23,6
8	Непрацюючі кредити банків (%)	47,0	49,0	54,0	58,0	59,8	48,1	3,9	13,7	15,3	14,7	20,4	16,4	23,3	35,4	39,0	54,8	54,4	50,5	43,5	31,7
9	Кредит монетарного сектору приватному сектору (% ВВП)	17,0	24,0	24,0	31,0	43,0	56,0	71,0	71,0	60,0	55,0	52,0	57,0	60,0	47,0	39,0	31,0	28,0	23,0	21,0	18,0
10	Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив (% від ВВП)	1,6	2,7	2,6	8,7	5,0	6,9	5,7	3,9	4,6	4,3	4,5	2,4	0,6	-2,0	4,4	3,3	3,8	3,8	0,2	4,0
11	Прямі іноземні інвестиції, чисті відтоки (% від ВВП)	-0,0	0,1	0,1	0,3	-0,1	0,7	0,4	0,1	0,5	0,1	0,5	0,2	0,4	0,0	0,2	0,2	0,1	0,4	0,2	0,2

Джерело: відібрано авторкою на основі баз даних Світового банку

Таблиця 3.4 – Динаміка вхідних показників опосередкованого впливу для моделі оцінки фінансової безпеки держави

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
		t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀
1	Індекс споживчих цін	39,3	41,3	45,1	51,2	55,8	63,0	78,9	91,4	100,0	108,0	108,6	108,3	121,4	180,5	205,6	235,3	261,1	281,7	289,4	316,4
2	Рівень інфляції (споживчі ціни, %)	0,8	5,2	9,0	13,6	9,1	12,8	25,2	15,9	9,4	8,0	0,6	-0,24	12,07	48,7	13,91	14,4	10,9	7,89	2,7	9,4
3	Рівень безробіття (% від загальної роб. сили)	10,1	9,1	8,6	7,2	6,8	6,3	6,4	8,8	8,1	7,8	7,50	7,17	9,27	9,14	9,35	9,5	8,8	8,19	9,5	9,8
4	Глобальний індекс капіталу, S&P (щорічна зміна)	26,7	40,3	170,3	52,8	48,6	112,2	-82,2	31,1	53,8	-36,3	-4,1	-21,27	-51,5	1,46	27,8	31,16	-16,8	-12,1	25,7	13,1
5	Коефіцієнт бідності за національними рівнями бідності (% населення)	2,7	1,1	0,9	0,4	0,2	0,1	0,08	0,1	0,07	0,04	0,1	8,3	8,60	6,4	3,8	2,4	1,3	1,1	1,6	1,4
6	Індекс розкриття інформації про бізнес (0 = менше розкриття, 10 = більше розкриття)	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,00	4,0	6,0	7,0	8,0	9,0	9,0	8,0
7	Індекс GINI	29,0	28,7	28,9	29,0	29,8	27,0	26,6	25,3	24,8	24,6	24,7	24,6	24,00	25,5	25,0	26,0	26,1	26,6	20,5	23,5
8	Контроль корупції	-1,1	-1,0	-1,0	-0,7	-0,8	-0,8	-0,9	-1,1	-1,0	-1,1	-1,1	-1,2	-1,0	-1,0	-0,9	-0,8	-0,9	-0,8	-0,8	-0,8
9	Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму	-0,3	-0,4	-0,5	-0,3	0,0	0,2	0,0	-0,3	0,0	-0,1	-0,1	-0,8	-2	-2	-1,9	-1,9	-1,9	-1,4	-1,2	-1,1
10	Верховенство права	-0,8	-0,8	-0,8	-0,8	-0,8	0,7	0,7	-0,8	-0,8	-0,9	-0,8	-0,8	-0,8	-0,9	-0,8	-0,8	-0,8	-0,7	-0,7	-0,7
11	Ефективність уряду	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,5	-0,7	-0,8	-0,8	-0,8	-0,9	-0,6	-0,7	-0,4	-0,6	-0,6	-0,5	-0,5	-0,3	-0,4	-0,4

Джерело: відібрано авторкою на основі баз даних Світового банку

Модель також передбачає визначення в розрізі кожного вхідного предиктору за допомогою нечітко-логічного підходу зваженням ступеню характеристики з точки зору як можливості, так і ризику. Для цього враховано:

- характер відповідного показника в межах його стимулюючого чи дестимулюючого впливу;
- проведення розбиття інтервалу між мінімально можливим і максимально можливим значенням за досліджуваний проміжок часу на 11 інтервалів різних рівнів ступеня впевненості;
- на основі попадання кожного предиктору за відповідний рік у певний інтервал рівня впевненості проведення переходу до бінарних величин;
- узагальнення питомої ваги бінарних показників в межах 11 рівнів впевненості як оцінки можливості та ризику (для стимуляторів) і навпаки (для дестимуляторів).

Основою виступає проведення переходу до бінарних величин на основі попадання кожного предиктору за відповідний рік у певний інтервал рівня впевненості – одиничного значення у випадку належності розглянутого фактичного значення за певний рік інтервалу між мінімальним і максимальним значеннями та нульового значення у супротивному випадку.

Заключним кроком даного етапу є узагальнення питомої ваги бінарних показників з одиничним значенням в межах 11 рівнів впевненості як оцінки можливості (шляхом підсумовуванням визначених на попередньому кроці бінарних показників з подальшим зваженням на кількість періодів) та різниці 100% оцінки ризику. Для показників опосередкованого впливу розрахунок можливості та ризику змінюється місцями. Таким чином, отримуємо позитивне чи негативне значення кожного показника, який інтерпретується як стимулятор або дестимулятор. Так, наприклад, показник зовнішнього боргу має вплив на фінансову безпеку держави з ймовірністю 67% можливості та 33% ризику. Аналогічно проводиться інтерпретація за кожним індикатором. Результати процедури оцінювання можливості/ризиків представлені в додатку

Б – для показників прямого впливу (табл. Б.1-Б.11) та показників опосередкованого впливу (табл. Б.12-Б.22).

Наступним етапом реалізації моделі є визначення пріоритетності індикаторів фінансової безпеки. Ранг предикторів визначається на основі експертних методів (наприклад, анкетування за допомогою якого проводиться опитування експертів у даній сфері, що дає змогу визначити, як на їхню думку показники більшою чи меншою мірою впливають на фінансову безпеку держави) або механічним шляхом. На даному етапі проведення дослідження було використано економетричний метод головних компонентів (Principal Component Analysis, PCA) – статистичний метод зменшення розмірності даних, який дозволяє згрупувати кореляційні змінні в нові змінні, названі головними компонентами. Цей метод використовується для спрощення аналізу великих наборів даних і виокремлення основних структурних компонентів, які пояснюють більшість дисперсії в даних. За допомогою програмного забезпечення Statistica 10 визначено ранги для показників прямого впливу (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Визначення рангу показників прямого впливу методом головних компонент

Змінна	Номер змінної	Міцність	Значення рангу
Податкові надходження	6	0,944342	1
Обсяг кредитування приватного сектору	7	0,934804	2
Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив	10	0,925872	3
Обсяг зовнішнього боргу	1	0,925506	4
Загальні резерви країни	3	0,919114	5
Обслуговування державного та гарантованого державою боргу	2	0,898843	6
Субсидії та інші трансферти	5	0,896882	7
Кредит монетарного сектору приватному сектору	9	0,875265	8
Сальдо поточного рахунку	4	0,843222	9
Непрацюючі кредити банків	8	0,842327	10
Прямі іноземні інвестиції, чисті відтоки	11	0,659638	11

Джерело: розраховано авторкою

Порівнюється значимість рангу з номером змінної, найбільшу пріоритетність матиме ба змінна, на другому місці – 7а, та третьому – 10а змінна (показник) і т.д. Таким чином співвідносимо відповідний номер змінної до значення рангу. Найменшу пріоритетність для розрахунку значення Фішберна та на його основі вагових коефіцієнтів прямого впливу матиме 11 змінна. Для непрямих показників опосередкованого впливу ранг не визначається, оскільки тут працює логіка однакового впливу на кінцевий результат, тому береться значення однакових пріоритетів, а саме одиниця розділена на загальну кількість індикаторів (1/11).

Приймаємо гіпотезу щодо різного ступеня впливу предикторів прямого та опосередкованого впливу на узагальнюючу оцінку фінансової безпеки держави, а саме 65% та 35% відповідно. Проводимо розрахунки та отримуємо вагові коефіцієнти показників прямого та опосередкованого впливу (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Пріоритетність показників для оцінки фінансової безпеки держави

Номер	Ранг	Значення Фішберна	Вагові коефіцієнти показників прямого впливу	Вага показників прямого впливу у загальному	Значення ваг однакової пріоритетності	Вагові коефіцієнти показників опосередкованого впливу	Вага показників опосередкованого впливу у загальному
1	2	3	4	5	6	7	8
1	4	0,12121	0,07879	0,65	0,09091	0,03182	0,35
2	6	0,09091	0,05909		0,09091	0,03182	
3	5	0,10606	0,06894		0,09091	0,03182	
4	9	0,04545	0,02955		0,09091	0,03182	
5	7	0,07576	0,04924		0,09091	0,03182	
6	1	0,16667	0,10833		0,09091	0,03182	
7	2	0,15152	0,09848		0,09091	0,03182	
8	10	0,03030	0,01970		0,09091	0,03182	
9	8	0,06061	0,03939		0,09091	0,03182	
10	3	0,13636	0,08864		0,09091	0,03182	
11	11	0,01515	0,00985		0,09091	0,03182	

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

Перед початком проведення основних розрахунків моделі необхідним є приведення значення фінансових показників до єдиного зіставного вигляду, оскільки індикатори мають різні одиниці виміру. Даний етап реалізації моделі оцінки фінансової безпеки передбачає процес перетворення числових значень атрибутів в такий спосіб, щоб їх розподіл став однорідним і масштаби призначення значень були схожими. Нормалізація є важливим кроком в підготовці даних для аналізу та моделювання, оскільки багато алгоритмів машинного навчання і статистичного аналізу чутливі до розмірності та масштабу даних. Як результат, всі дані приводяться до єдиної шкали вимірювання, що сприяє зменшенню додаткового впливу показника на результат моделі. Це досягається шляхом переходу до масштабу вимірювань, в якому найкращому значенню показника відповідає 1, а найгіршому – 0. На практиці існує багато методів нормалізації даних, як зазначалось раніше, у нашому випадку ми використали метод відносної нормалізації з корекцією від'ємних значень до мінімально можливого рівня за модулем і середньоквадратичним відхиленням. Нормалізовані значення показників прямого впливу, а також відкориговані розрахунки та нормалізація показників опосередкованого типу представлені в додатку В.

Послідовність розрахунків для оцінки загального рівня фінансової безпеки України проводиться поступово за допомогою ряду проміжних кроків, а саме:

- 1) оцінювання проміжної інтегральної оцінки рівня ризику в розрізі показників прямого впливу;
- 2) оцінювання проміжної інтегральної оцінки рівня можливості в розрізі показників прямого впливу;
- 3) оцінювання проміжної інтегральної оцінки рівня ризику в розрізі показників опосередкованого впливу;
- 4) оцінювання проміжної інтегральної оцінки рівня можливостей в розрізі показників опосередкованого впливу;

- 5) оцінювання проміжної інтегральної узагальнюючої оцінки рівня ризику;
- 6) оцінювання проміжної інтегральної узагальнюючої оцінки рівня можливості;
- 7) обчислення функції Харрінгтона в розрізі ризику;
- 8) обчислення функції Харрінгтона в розрізі можливості.

Результати розрахунків проміжних інтегральних узагальнюючих оцінок в розрізі можливостей/ризиків показників прямого та опосередкованого впливу наведено в додатку Г.

Інтерпретація результатів проводиться за допомогою шкали градації відповідного рівня. Шкалювання є необхідним для фіксації результатів вимірювання властивостей об'єкта шляхом упорядкування їх у певну числову систему, в якій відношення між окремими результатами подають відповідними числами.

Існують певні типи шкал, за допомогою яких можливо пояснити отримані результати і привести їх до якісного вигляду (рис. 3.3).

Рисунок 3.3 – Типи шкал для якісного вимірювання результатів

Для інтерпретації результатів оцінки фінансової безпеки держави за мультиплікативною моделлю нелінійної згортки показників прямого та опосередкованого впливу було обрано порядкову (рангову) шкалу, яка вимірює кількісні властивості, що характеризуються співвідношенням еквівалентності та порядку за зростанням чи спаданням кількісного прояву

властивості. У цьому випадку використовують особливий підтип порядкових шкал – вербально-числові шкали. Головна особливість вербально-числових шкал полягає в тому, що вони дають змогу виміряти ступінь інтенсивності якої-небудь властивості, що є суб’єктивною. До складу вербально-числової шкали входять змістовий (словесний) опис виділених градацій і відповідні їм числові значення.

Таблиця 3.7 – Межі інтерпретації результатів оцінки фінансової безпеки держави за мультиплікативною моделлю нелінійної згортки

Змістовний опис	Дуже низький рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Дуже високий рівень
Числове значення	[0,000–0,030]	(0,030–0,075]	(0,075–0,125]	(0,125–0,170]	(0,170–0,200]

Таблиця 3.8 – Інтегральна узагальнююча оцінка рівня фінансової безпеки України

Рік	Ризик прямого та опосередкованого впливу	Можливість прямого та опосередкованого впливу	Функція Харрінгтона в розрізі ризику	Функція Харрінгтона в розрізі можливості	Рівень фінансової безпеки держави
2002	0,771045	1,145789	0,629689	0,04307	0,164684
2003	0,865052	1,278738	0,656371	0,02754	0,134449
2004	0,937328	1,388529	0,675925	0,018152	0,110769
2005	0,994614	1,50013	0,690827	0,011308	0,088384
2006	0,916914	1,422881	0,670487	0,015779	0,102858
2007	1,010081	1,576328	0,69476	0,00793	0,074223
2008	0,95976	1,533349	0,681823	0,009719	0,081404
2009	1,095488	1,635338	0,715784	0,00591	0,065038
2010	1,059126	1,66137	0,706976	0,005162	0,060408
2011	1,062971	1,655468	0,707917	0,005324	0,061392
2012	1,011478	1,553421	0,695113	0,008848	0,078422
2013	1,11409	1,579112	0,720209	0,007823	0,075063
2014	0,987462	1,378747	0,688995	0,018875	0,114038
2015	1,069751	1,353975	0,709572	0,0208	0,121488
2016	1,194418	1,653423	0,738688	0,005381	0,063048
2017	1,161182	1,588467	0,731165	0,007475	0,073927
2018	1,139473	1,56992	0,726158	0,008178	0,077064
2019	0,991419	1,401637	0,69001	0,017217	0,108996
2020	0,75897	1,05848	0,626161	0,056023	0,187295
2021	0,931063	1,341784	0,674263	0,0218	0,121238

Джерело: власні розрахунки авторки

Результати узагальнюючої оцінки фінансової безпеки держави проведеної на основі мультиплікативної моделі нелінійної згортки показників прямого та опосередкованого впливу представлено в табл. 3.8. Візуалізація оцінки економічної безпеки держави за досліджуваний проміжок часу з 2013 по 2021 рр. представлено на рис. 3.4.

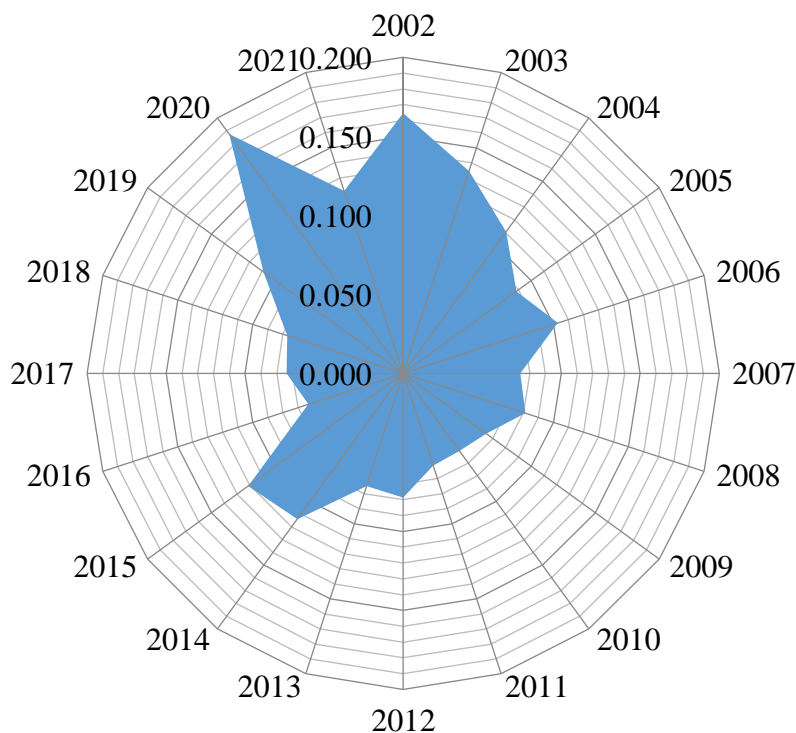

Рисунок 3.4 – Динаміка розрахованого рівня фінансової безпеки України за 2002-2021 рр.

Моделювання оцінки узагальнюючого рівня фінансової безпеки держави свідчить, що інтегральний показник безпеки України протягом 2002-2021 років має циклічний характер та постійно змінювався. Динаміка рівня безпеки відображає ситуацію в економіці держави, що пояснюється періодами фінансово-економічних потрясінь України. Досить значний спад економік держав світу спостерігається з початку світової фінансової кризи, яка еволюціонувала у США. Однак, вона поширилася і на інші країни, також до ринкових економік, що розвиваються, і отримали глобальний статус

[72]. Проте, якщо американська фінансова система реагувала рішуче, то деяким країнам вдалося відчутти зтяжний ефект. Це банківська криза, яка охарактеризувала стрімке зниження рівня безпеки національної економіки України з 2007 по 2013 роки.

У наступних двох періодах (2014-2015 рр.) значення рівень фінансової безпеки підвищився, проте політична криза, що розгорілася в Україні значно вплинула на фінансову систему та призвела до повторного зменшення загального показника фінансової безпеки до рівня 0,063 у 2016 році. Революція Гідності (Майдан) та подальший початок збройного конфлікту на Донбасі та Луганщині мали значний вплив на фінансову безпеку держави. Зокрема, Україна була змушена залучати іноземні кредити та фінансову допомогу для підтримки бюджету та реформ, що призвело до зростання державного боргу та боргового навантаження на економіку. Втрата Криму і окремих областей на сході України призвела до відтоку значної частини економічних ресурсів, включаючи важливі промислові об'єкти і природні ресурси. Спрощення, а згодом і повністю розірвання торговельних відносин з Росією та обмеження імпорту та експорту товарів вплинули на зовнішню торгівлю та валютний курс. Уряд виділяв значні ресурси на фінансування оборони та збереження безпеки країни в умовах конфлікту, що також вплинуло на бюджетні витрати та державний борг. Через втрату територій відбулися зміни в бюджетному та податковому секторах. Нестабільність та воєнний конфлікт погіршили імідж України як інвестиційної та бізнес-дружньої країни, що призвело до зменшення інвестицій та обмеження економічного розвитку.

З 2017 року Україна показує поступове зростання рівня фінансової безпеки. Проте, все ще економічні умови в державі забезпечують переважно низький та середній рівень безпеки фінансового сектору економіки. Найбільші загрози існують через зовнішній борг, неефективне використання бюджетних коштів, високу вартості банківських кредитів та значний рівень доларизації економіки. Дана динаміка засвідчує відсутність системної роботи органів виконавчої влади щодо формування системи підтримки фінансової складової

економічної безпеки, а також моніторингу найбільш впливових дестабілізуючих процесів на його динаміку.

У 2020 році Україна має найбільш високе значення фінансової безпеки. Зміни з фінансовою безпекою України при приході до влади Президента В.О. Зеленського були об'єктом уваги як внутрішніх, так і зовнішніх спостерігачів та аналітиків. Основними аспектами, що вплинули на фінансову безпеку стали спроби запровадити більш ліберальну фіскальну політику. Однією з основних ініціатив було зниження податкових ставок для підприємств та індивідуальних підприємців, що дає змогу стимулювати бізнес та інвестиції, але при цьому породжує питання про можливість недостатнього надходження коштів до бюджету. В рамках антикорупційних заходів нова влада вказала на необхідність боротьби з корупцією, що дає змогу покращити інвестиційний клімат та створити більш сприятливе економічне середовище. Проте, фактична реалізація антикорупційних реформ є складною та довготривалим процесом. Не менш вагомим залишається співпраця з Міжнародним валютним фондом (МВФ) та іншими міжнародними фінансовими організаціями. Геополітичні конфлікти та відносини з Росією, продовжують бути факторами, які впливають на фінансову безпеку України.

За допомогою методу експоненціального згладжування, який використовується для аналізу та прогнозування часових рядів, здійснено прогнозування розрахованого рівня фінансової безпеки держави. Даний метод включає в себе створення прогнозів на основі попередніх значень, приділяючи увагу сезонним змінам, що є характерними для часового ряду. Сезонна компонента показує повторення, регулярне коливання даних, які виникають внаслідок впливу сезонних чинників часу. Сезонна компонента може впливати на сприйняття загальних тенденцій та трендів у даних. Тому, для більш точного аналізу і прогнозування даних важливо виокремлювати сезонну компоненту та враховувати її в моделях. Це допомагає зрозуміти, як сезонні фактори впливають на динаміку даних та дозволяє зробити більш точні прогнози. У нашому випадку виділено три сезонні компоненти.

Прогнозування значення рівня фінансової безпеки на майбутні періоди дає змогу передбачити спадання чи зростання показника та відповідно зреагувати на ситуацію. Прогноз рівня безпеки проведено в програмному забезпеченні Statistica 10.

Exp. smoothing: Additive season (3) S0=,1416 T0=-,003 (вхідні дані) Lin.trend,add.season; Alpha= ,100 Delta=,100 Gamma=,100 VAR1	
Summary of error	Error
Mean error	0,0085806141700
Mean absolute error	0,0306601293535
Sums of squares	0,0331797935683
Mean square	0,0016589896784
Mean percentage error	1,6422987830771
Mean abs. perc. error	30,1738403554367

Exp. smoothing: Additive season (3) S0=,1416 T0=-,003 (вхідні дані) Lin.trend,add.season; Alpha= ,100 Delta=,100 Gamma=,100 VAR1				
Case	VAR1	Smoothed Series	Resids	Seasonal Factors
1	0,164684	0,146207	0,018477	0,007907
2	0,134449	0,140910	-0,006460	0,003909
3	0,110769	0,121328	-0,010559	-0,011816
4	0,088384	0,138341	-0,049957	
5	0,102858	0,123286	-0,020428	
6	0,074223	0,101129	-0,026905	
7	0,081404	0,111989	-0,030584	
8	0,065038	0,100750	-0,035712	
9	0,060408	0,075549	-0,015141	
10	0,061392	0,086440	-0,025048	
11	0,078422	0,074534	0,003888	
12	0,075063	0,054782	0,020281	
13	0,114038	0,068314	0,045724	
14	0,121488	0,066789	0,054699	
15	0,063048	0,054800	0,008248	
16	0,073927	0,070506	0,003421	
17	0,077064	0,066222	0,010842	
18	0,108996	0,045891	0,063104	
19	0,187295	0,067422	0,119873	
20	0,121238	0,077389	0,043849	
21		0,067332		
22		0,089298		
23		0,080875		
24		0,062486		
25		0,084452		

Рисунок 3.5 – Результати експоненціального згладжування часового ряду фінансової безпеки держави

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

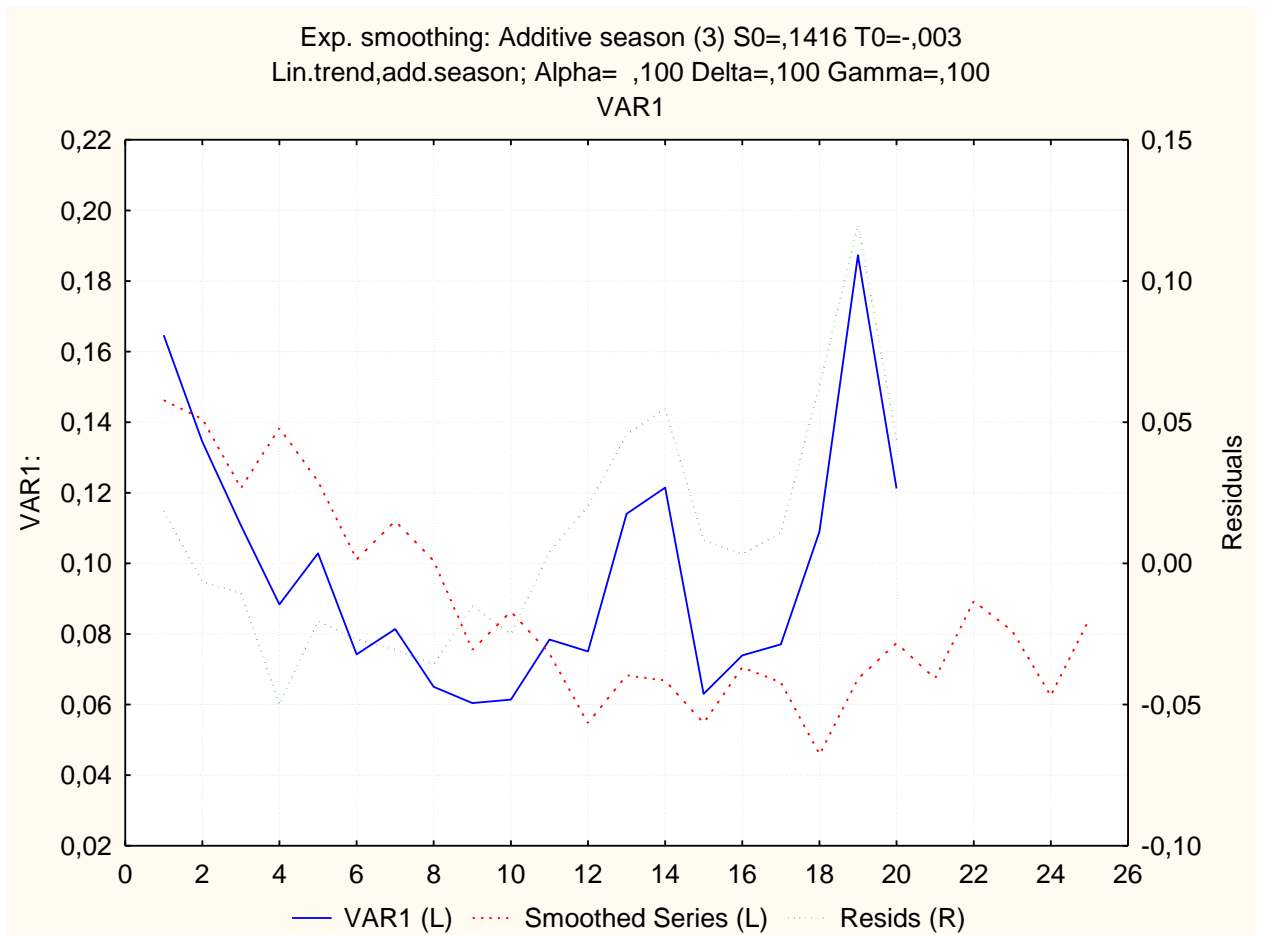

Рисунок 3.6 – Візуалізація експоненціального згладжування прогнозного рівня фінансової безпеки

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

Модельний інструментарій оцінки узагальнюючого рівня фінансової безпеки якісно відображає ситуацію в державі. За свідченням прогнозного рівня, в найближчі майбутні періоди очікується пониження загального рівня фінансової безпеки України. Прогнозні дані свідчать, що у майбутні періоди рівень безпеки фінансового сектору матиме спадаючий ефект, проте прогноз проводився на основі минулих періодів і має місце при незмінних умовах, проте не враховує вплив непередбачених колапсів, зокрема нового всесвітнього явища як криза пандемії COVID-19 та повномасштабне вторгнення на територію України, результати впливу яких ми зможемо побачити лише через декілька періодів.

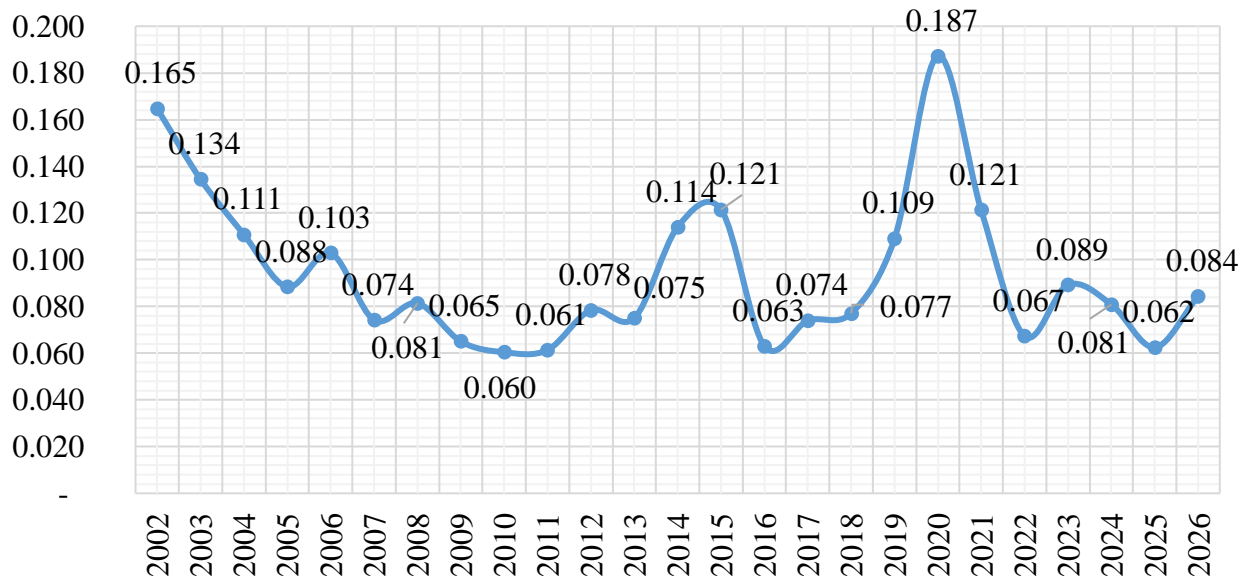

Рисунок 3.7 – Рівень фінансової безпеки України на основі розрахованої моделі та з урахуванням прогнозних значень

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

Припущенням узгодженості похибок спостережень з нормальним законом перевіримо адекватність побудованої моделі за допомогою нормального ймовірнісного графіку.

Нормальний ймовірнісний графік, також відомий як «крива Гаусса» використовується для візуальної оцінки розподілу даних і визначення, чи слід даний розподіл вважати нормальним та показує, як розподілені дані відносно середнього значення і стандартного відхилення. Якщо дані дійсно слідуєть нормальному розподілу, графік буде мати вигляд без значних великих відхилень.

Нормальний ймовірнісний графік підтверджує, що дані точно слідуєть гладкій кривій, яка характеризує нормальний розподіл, відхилення точок від загальної лінії тренду є мінімальним, що підтверджує адекватність побудованої моделі (рис. 3.8).

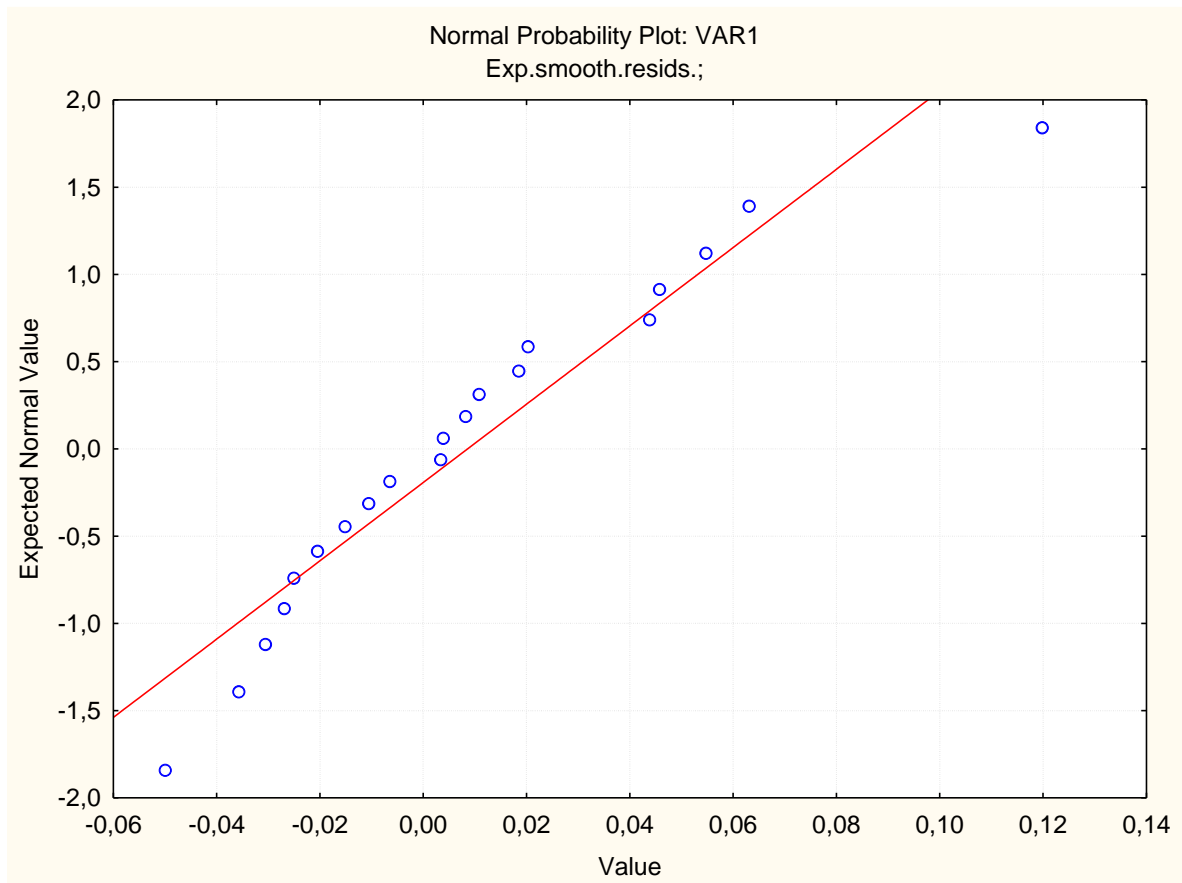

Рисунок 3.8 – Нормальний ймовірнісний графік для моделі оцінки фінансової безпеки держави

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

Необхідно зазначити, що розглядаючи першу методику від Міністерства економіки інтерпретація результатів проводиться за рівномірною градацією від 0 до 1 (або від 0% до 100%), тоді як у запропонованій другій моделі нелінійної згортки релевантних показників прямого та опосередкованого впливу в розрізі можливості та ризику амплітуда коливань самих значень менша, тому запропоновано розбиття на п'ять інтервалів з різними числовими відрізками, де напочатку і в кінці береться 30 пунктів, на другому та четвертому інтервалі – 45, та в середині 50 числових пунктів.

Порівняння існуючої методики в Україні та запропонованої альтернативної моделі нелінійної згортки (взято аналогічні періоди для аналізу 2013-2021 рр.) показало невідповідність отриманих результатів у деяких періодах. Так, у 2013 році рівень фінансової безпеки України за

урядовою Методикою характеризується як незадовільний (3-й інтервал), за власною моделлю низький (2-ий інтервал); у 2014 та 2015 роках за першою методикою отримано небезпечний рівень (2-й інтервал), натомість, за другою – середній (3-й інтервал). Дуже високий рівень фінансової безпеки отримано за власною моделлю у 2020 році.

Таблиця 3.9 – Порівняння результатів оцінки фінансової безпеки України за двома методиками

Рік	Рівень фінансової безпеки України за Методикою Міністерства економіки			Рівень фінансової безпеки України за мультиплікативною моделлю нелінійної згортки		
	Інтервал	Відношення	Категорія	Інтервал	Відношення	Категорія
2013	[0,0 – 0,2)	0,450	незадовільний	[0,000 – 0,030]	0,075	низький
2014	критичний;	0,352	небезпечний	дуже низький;	0,114	середній
2015	[0,2 – 0,4)	0,394	небезпечний	(0,030 – 0,075]	0,121	середній
2016	небезпечний;	0,447	незадовільний	низький;	0,063	низький
2017	[0,4 – 0,6)	0,420	незадовільний	(0,075 – 0,125]	0,074	низький
2018	незадовільний;	0,425	незадовільний	середній;	0,077	середній
2019	[0,6 – 0,8)	0,398	небезпечний	(0,125 – 0,170]	0,109	середній
2020	задовільний;	0,375	небезпечний	високий;	0,187	дуже високий
2021	[0,8 – 1,0]	0,447	небезпечний	(0,170 – 0,200]	0,121	середній
	оптимальний		незадовільний	дуже високий		

Тобто, дослідження показало, що запропонована власна модель краще описує результати. Якщо аналізувати рівень фінансової безпеки України за Методикою Міністерства економіки, то можна побачити, що в країні небезпечні та незадовільні фінансові умови, тоді як за мультиплікативною моделлю нелінійної згортки рівень фінансової безпеки України показує різні значення у відповідності до змін, що відбувалися в державі. В країні дійсно були не найкращі умови не лише для економічної діяльності, але й для всіх сфер життя та взагалі безпеки всього населення. Політичні колапси, Революція гідності (Євромайдан), початок громадянської війни на сході України – все це відіграло роль на показник загального рівня фінансової безпеки.

Неабияк на фінансову безпеку вплинули реформаційні процеси банківської системи у 2014 році. Національний Банк України підвищив норму мінімального розміру статутного капіталу банків до 500 млн. грн. Економіка почистилася від проблемних банків, що не витримали нові вимоги. У

результаті чого, багато неплатоспроможних банків вийшли з ринку, безпека на банківському ринку підвищилася, відповідно і загальний рівень фінансової безпеки в країні зріс, тому за другою методикою в цьому році відображається високий рівень безпеки. Далі починається поступова адаптація до нових умов функціонування, але в країні все ще існують ризики, що пов'язані з рядом економічних, політичних та соціальних проблем, тому рівень фінансової безпеки у наступних періодах характеризується як низький та середній.

Основний недолік української Методики від Міністерства економіки – це застарілий перелік вхідних показників. Перегляд індикаторів не відбувається вже десять років, можливо тому результати не відображають реальної ситуації та не показують необхідну зміну з процесами, що відбувалися в державі. Не можна вважати на сьогоднішній день актуальним те, що мало місце на початку десятиліття. Один з плюсів використання запропонованої структурно-логічної моделі є те, що вона має унікальність у визначенні найбільших підходящих предикторів (можлива варіація як їх доповнення так і заміни) із бази даних Світового Банку, який визнається всесвітньо об'єктивним аналітичним центром. Вхідні показники можна вважати неупередженими та достовірними, натомість за державною методикою вхідні показники відбираються з українських джерел (хоча Міністерство економіки надає посилання на офіційну звітність, проте в ході розрахунків було виявлено труднощі з пошуком даних показників).

Пропонуємо доповнити Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України в частині показників фінансової безпеки, які представлені як вхідні дані для структурно-логічної моделі нелінійної згортки (табл. 3.2) з метою поступового наближення їх граничних значень до значень міжнародної практики Світового Банку.

3.3 Виявлення синергетичного ефекту впливу детермінант на політику зміцнення фінансової безпеки держави

Вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року спричинило порушення державної безпеки, територіальної цілісності України та вплинуло на всі сектори економіки, враховуючи фінансову систему держави. Військові дії росіян призвели до руйнування виробничих потужностей, транспорту, інфраструктури, втрату можливості використання землі внаслідок обстрілів та мінування, зупиненню роботи підприємств, міграції трудових ресурсів за кордон тощо.

Банківський сектор покищо не знаходиться в передкризовому стані, банки показали стійкість у військовий період, але відносну стабільність можна визнати як ефект відстрочення оскільки банки ще не визнали в повних розмірах втрачений кредитний портфель. Непрацюючі кредити банків до загальної суми валових кредитів у 2022 році збільшились у порівнянні з 2021 на 6,4%.

В бюджетній сфері спостерігається зростання витрат уряду на душу населення. З початку збройного протистояння збільшуються витрати на безпеку та оборону, ремонт та відновлення інфраструктури, виплати військовим та соціальну допомогу внутрішньопереміщеним особам і постраждалим.

Боргова безпека зазнала найбільшого впливу за показником зовнішнього боргу, що спричинений відпливом іноземного капіталу з країни через інвестиційні ризики, а також необхідність позик на покриття дефіциту державного бюджету (у 2022 зовнішній борг збільшився на 79,8% від ВНД) оскільки більшість державних коштів спрямовуються на оборонні витрати.

Валютний ринок зазнав впливу на курс національної валюти. Встановлений НБУ режим фіксованого курсу не відповідає вартості реального ринкового курсу спричиняючи девальваційний ефект та інфляцію. Також

скорочення обсягів експорту та прямих іноземних інвестицій, відтік капіталу, включаючи банківський, призводить до дефіциту на ринку валюти.

Крім того, небезпечна ситуація спонукала виїзд населення з території країни. Більшість біженців з України РФ намагалися втекти до країн у безпосередній близькості. Однак, прикордонна політика, що застосовується до громадян України дозволила біженцям переміщатися. Деякі люди вибрали конкретні країни призначення, інші вирішили залишитися ближче до дому, чекаючи покращення ситуації з безпекою та по можливості повернутися до України. Згідно з даними Агенства ООН у справах біженців (УВКБ) щодо української міграційної ситуації станом на 03.10.2023 всього по всій Європі зафіксовано 5,8 млн. біженців з України, кількість біженців за межами Європи – 369,2 тис. осіб. [20]. Це одна з найбільших міграційних криз за всю історію Європи. Міграція, особливо така масштабна – це втрата працездатного населення, значна частина споживчого ринку, вагома кількість кваліфікованих фахівців, які можуть не повернутися.

Враховуючи, що військові ризики спричиняють вплив на основні складові фінансової безпеки держави, на основі канонічного аналізу кількісно оцінено силу взаємозв'язку між ринковими фінансовими показниками, що зазнали впливу після початку війни та ступенем розвитку фінансової безпеки держави.

Вхідними даними виступають 7 показників розподілені на дві групи: 1) індикатор військового захисту країни (витрати на військову оборону – Military expenditure), зміна показників банківської системи (непрацюючі банківські кредити – Bank nonperforming loans to total gross loans, та офіційний обмінний курс – Official exchange rate), зовнішні показники (міжнародні резерви країни – Total reserves, та зовнішній борг – External debt stocks); 2) розвиток фінансової безпеки держави – включає статистичні дані розрахованого (2002-2021 рр.) та прогнозованого (2022 р.) значення фінансової безпеки за мультиплікативною моделлю – Financial security (значення збільшені за

розмірністю), а також рівень ВВП країни – GDP, як основного макроекономічного показника розвитку держави.

Таблиця 3.10 – Вхідні дані для канонічного аналізу

Period	1-group Left set					2-group Right set	
	Military expenditure	Bank nonperforming loans	Official exchange rate	External debt stocks	Total reserves	Financial security	GDP
2002	0,87	47,0	5,33	56,2	4,5	164,68	43,96
2003	1,1	49,0	5,33	52,2	7,0	134,45	52,01
2004	1,32	54,0	5,32	50,0	9,7	110,77	67,22
2005	2,07	58,0	5,12	41,2	19,4	88,38	89,24
2006	2,57	59,8	5,05	51,2	22,4	102,86	111,88
2007	3,53	48,1	5,05	56,9	32,5	74,22	148,73
2008	4,14	3,9	5,27	55,8	31,5	81,40	188,11
2009	2,32	13,7	7,79	91,7	26,5	65,04	121,55
2010	2,59	15,3	7,94	91,6	34,6	60,41	141,21
2011	2,5	14,7	7,97	85,2	31,8	61,39	169,33
2012	2,84	20,4	7,99	74,1	24,6	78,42	182,59
2013	2,90	16,4	8,0	78,3	20,4	75,06	190,5
2014	3,00	23,3	11,9	96,7	7,5	114,04	133,5
2015	2,96	35,4	21,8	125,0	13,3	121,49	91,03
2016	2,94	39,0	25,6	123,2	15,5	63,05	93,36
2017	3,25	54,8	26,6	108,9	18,8	73,93	112,09
2018	4,17	54,4	27,2	92,2	20,8	77,06	130,89
2019	5,42	50,5	25,9	80,2	25,3	109,00	153,88
2020	5,92	43,5	26,96	82,7	29,1	187,30	156,62
2021	5,94	31,7	27,29	69,5	31,0	121,24	199,77
2022	44,00	38,1	32,3	149,3	28,5	67,33	160,5

Джерело: сформовано авторкою [5], [38], [76], [104]

Канонічний аналіз дає змогу з'ясувати яка група показників є причиною зміни іншої, дозволяє провести аналіз підмножин змінних та встановити факторні та результативні ознаки. Для реалізації аналізу використано статистичний пакет Statistica 10.

Root Removed	Chi-Square Tests with Successive Roots Removed (data)					
	Canonical R	Canonical R-sqr.	Chi-sqr.	df	p	Lambda Prime
0	0,893471	0,798291	35,39523	10	0,000108	0,109459
1	0,676269	0,457340	9,78036	4	0,044316	0,542660

Рисунок 3.9 – Власні значення канонічних коренів

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

Під час проведення канонічного аналізу важливо звертати увагу на власні значення канонічних коренів, для нашої моделі є 2 канонічних кореня. Відповідно до значення p критерію Chi-Square статистично значущі корені 0 та 1, проте, канонічний корінь 0 пояснює 89,347% дисперсії, а канонічний корінь 1 – 67,626%. Отже, надалі потрібно розглядати лише канонічний корінь 0.

Відповідно до рисунку 3.10, канонічна кореляція (R) між двома групами змінних складає 0,893, що свідчить про наявність сильного зв'язку між ними. Показник Chi-Square 35,39 з рівнем значущості $p < 0,05$ підтверджує статистичну значущість коефіцієнта кореляції R . Показник прийнятності – канонічний корінь R^2 становить 0,798, що підтверджує адекватність побудованої моделі.

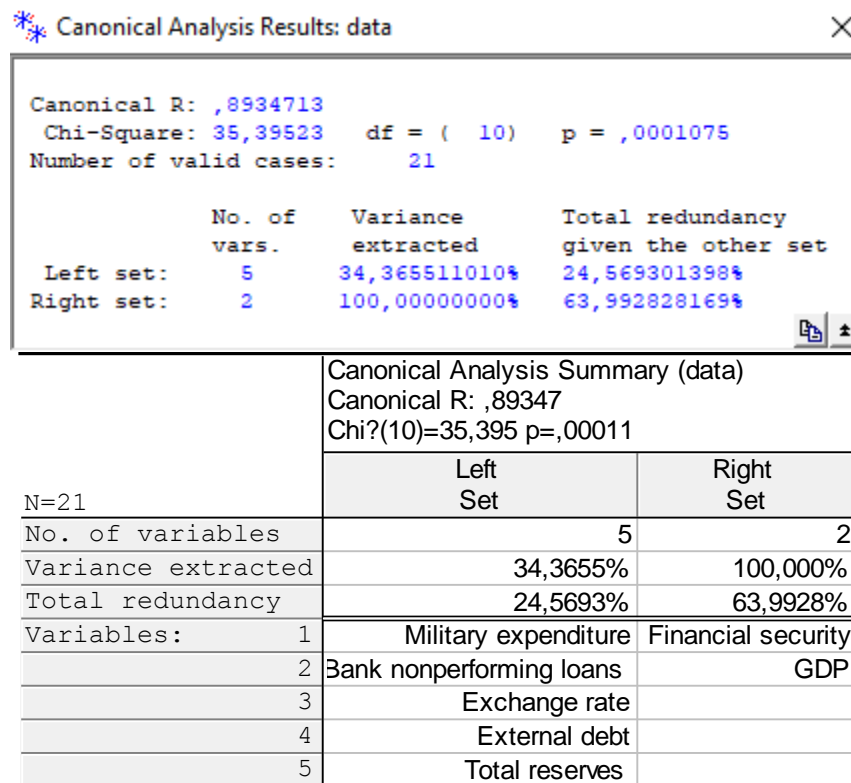

Рисунок 3.10 – Результати канонічного аналізу

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

Variance extracted показує відсоткове число дисперсій підмножин даних змінних. Бачимо, що варіація ринкових фінансових показників (Left Set)

врахована на 34,37%, а варіація показників розвитку фінансової безпеки (Right Set) на 100%. При цьому Total redundancy given the other set відображає, що права частина описується на 63,99% зміною лівої частини, права описується менше, а саме на 24,56%. Тобто, у даній моделі результативною ознакою виступає розвиток фінансової безпеки держави, варіація якої на 63,99% пояснюється зміною таких фінансових показників як військові витрати на оборону, непрацюючі банківські кредити, обмінний курс, зовнішній борг та резерви країни. Можемо зробити висновок, що фінансова безпека України значною мірою залежить від зміни даних показників.

Такий вплив від спільної дії декількох елементів системи, що призводить до зміни кількісних значень результативної ознаки називається синергетичним ефектом, який вказує на явище, коли сума результатів двох або декількох взаємодіючих факторів або елементів перевищує загальний ефект, який можна було б очікувати від кожного окремого фактора. Взаємодія між згаданими вище фінансовими показниками приводить до зростання або зменшення загального результату – розвитку фінансової безпеки держави. Тепер важливо з'ясувати як саме зміна цих компонентів впливає на рівень фінансової безпеки.

The image shows a screenshot of the SPSS Multiple Regression Results dialog box and a summary table. The dialog box displays the following statistics:

- Dependent: Financial secu
- Multiple R = ,69468649
- F = 2,798102
- R² = ,48258932
- df = 5, 15
- No. of cases: 21
- adjusted R² = ,31011909
- p = ,055851
- Standard error of estimate: 28,913416580
- Intercept: 214,48891772
- Std. Error: 49,36921
- t(15) = 4,3446
- p = ,0006

The Regression Summary table is as follows:

Regression Summary for Dependent Variable: Financial security (data)						
R= ,69468649 R ² = ,48258932 Adjusted R ² = ,31011909						
F(5,15)=2,7981 p<,05585 Std. Error of estimate: 28,913						
N=21	Beta	Std.Err. of Beta	B	Std.Err. of B	t(15)	p-level
Intercept			214,4889	49,36921	4,34459	0,000578
Var 1	0,107597	0,243181	0,4149	0,93761	0,44246	0,664472
Var 2	-0,245247	0,266449	-0,4933	0,53597	-0,92043	0,371916
Var 3	0,827639	0,335985	2,8280	1,14806	2,46332	0,026343
Var 4	-0,945122	0,356746	-1,1612	0,43831	-2,64928	0,018217
Var 5	-0,582750	0,233232	-2,2028	0,88160	-2,49859	0,024574

Рисунок 3.11 – Результати множинного регресійного аналізу

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

За допомогою множинного регресійного аналізу з'ясовано наскільки змінюється залежна змінна (рівень фінансової безпеки) при зміні окремого фактора та встановлено, які показники мають статистично значущий вплив (на рис. 3.11 виділено червоним) та в якому напрямку цей вплив відбувається (позитивний або негативний).

Коефіцієнт детермінації R^2 становить 0,48, що показує невисоку залежність, проте все ж вона наявна. Для оцінки статистичної значущості параметрів регресії використовується t-критерій Стюдента. Суть роботи t-критерію полягає в порівнянні величини t з табличним значенням t-критерію при заданому рівні значущості та ступені свободи.

Якщо значення t перевищує критичне значення з таблиці, то різниця між середніми значеннями груп вважається статистично значущою. Для ступенів свободи 19 (n-1) та рівня значимості 0,05 табличне значення t-критерію становить 2,09, тому в побудованій моделі змінні Variable 1, 2 рекомендовано не враховувати, оскільки їх значення t-критерію менше табличного. Проте, оскільки на попередньому етапі було з'ясовано, що масив цієї множини показників пояснює зміну розвитку фінансової безпеки, то приймаємо рішення залишити всі факторні змінні у моделі.

Отримуємо множинне регресійне рівняння:

$$Y = 214,48 + 0,41 \cdot \text{Var}_1 - 0,49 \cdot \text{Var}_2 + 2,82 \cdot \text{Var}_3 - 1,16 \cdot \text{Var}_4 - 2,20 \cdot \text{Var}_5 \quad (3.1)$$

де Var_1 – військові витрати на оборону;

Var_2 – непрацюючі кредити банків до загальної суми валових кредитів;

Var_3 – офіційний обмінний курс;

Var_4 – обсяг зовнішнього боргу

Var_5 – загальні резерви країни.

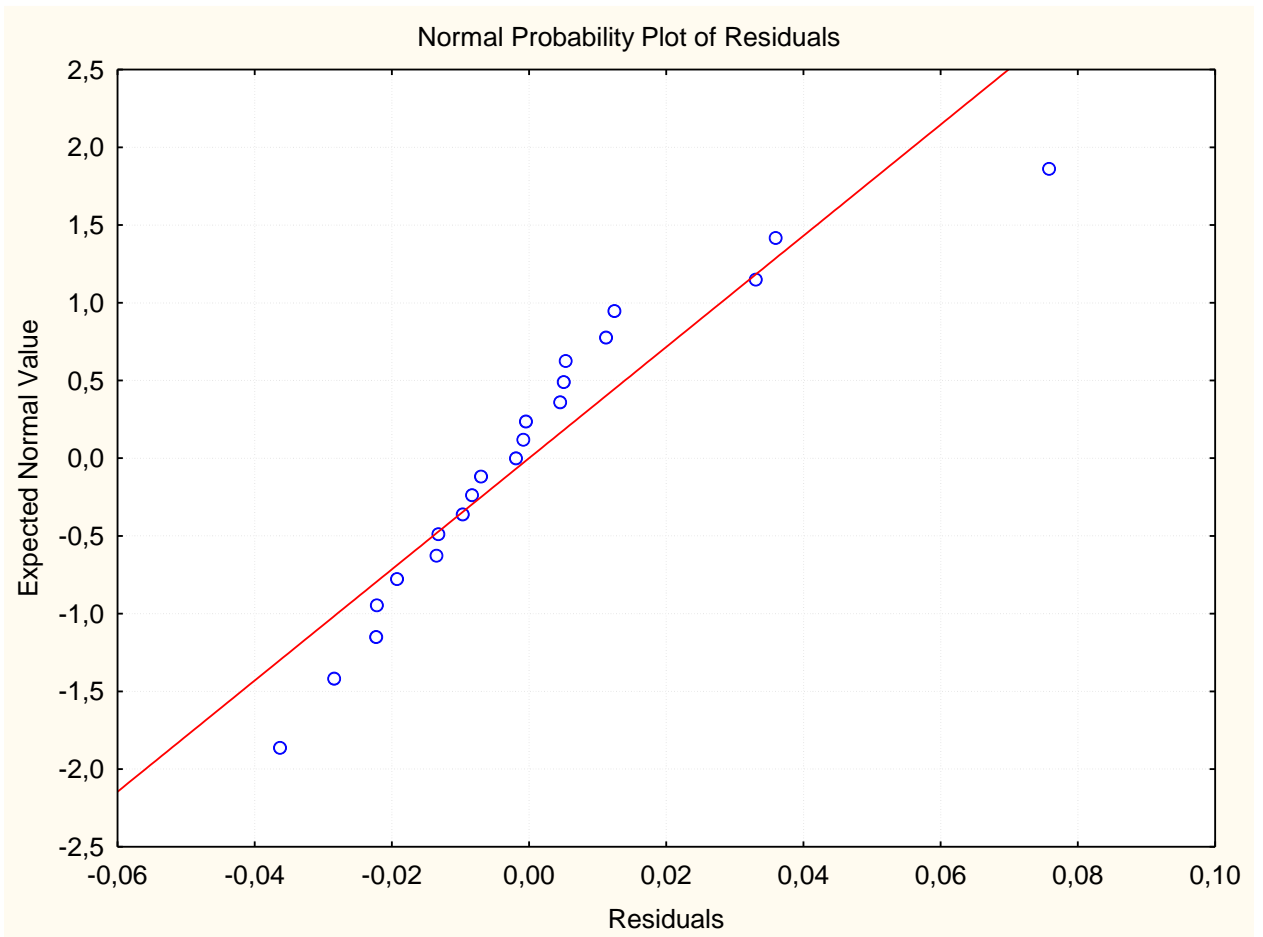

Рисунок 3.12 – Нормальний ймовірнісний графік регресійного аналізу

Джерело: розроблено авторкою за допомогою програмного комплексу Statistica 10

Графік нормального розподілу не показує значного відхилення, що підтверджує адекватність побудови моделі.

Отже, аналіз моделі (3.1) дозволяє сформулювати наступні висновки щодо впливу показників на рівень фінансової безпеки держави:

- позитивним є вплив зростання військових витрат, при збільшенні всіх поточних та капітальних витрат на Збройні Сили України міністерства оборони та інші державні установи, що займаються оборонними проектами на 1% рівень фінансової безпеки держави буде зростати на 0,41%;

- спостерігається обернений зв'язок другої факторної ознаки, при 1%-му зростанні непрацюючих кредитів банків до загальної суми валових кредитів рівень фінансової безпеки скоротиться на 0,49%;

- прямо пропорційний вплив виявлено в розрізі залежності офіційного обмінного курсу та рівня фінансової безпеки, а саме на 2,82%;
- негативний вплив на фінансову безпеку в обсязі скорочення на 1,16% спричиняє зростання обсягу зовнішнього боргу на 1%;
- при зростанні загальних резервів країни на 1% фінансова безпека скориться на 2,20%.

Щодо останнього твердження необхідно деталізувати отриманий результат. Обраний показник «Total reserves» з бази даних Світового банку вказує на загальний обсяг резервів у іноземній валюті та золоті, які має країна на своєму рахунку. Проте окрім іноземних активів та золота включає й інші види резервів, які країна може мати у своєму розпорядженні, такі як права запозичення від Міжнародного валютного фонду або спеціальні права запозичення (СПЗ), які є валютними активами, визначеними Міжнародними організаціями. Загальні резерви вказують на фінансовий буфер, який має країна для забезпечення своєї фінансової стійкості. Натомість збільшення обсягу суми загальних резервів за рахунок допомоги від МВФ, запозичень у різних кредиторів останньої інстанції (що є характерним для України) слугує сигналом для фінансової безпеки та може свідчити про проблеми в економіці країни. В світовій історії багато прикладів (Аргентина, Венесуела, Греція, Пакистан тощо) коли країна, залучаючи зовнішні кошти, які обраховуються на рахунку платіжного балансу і відображаються у загальній сумі резервів, згодом не могла виконати свої зобов'язання та прямувала до дефолту. Зважаючи на це, збільшення показника загальних резервів обернено пропорційне значенню фінансової безпеки держави.

Розглянуті причинні детермінанти фінансової безпеки були обрані з урахуванням того, що у 2022 році після початку російського вторгнення в Україну показники зазнали суттєвих змін, яких до цього не спостерігалося за всі роки незалежності. Військові витрати не перевищували більше 6 млрд. доларів, у 2022 маємо 44 млрд. доларів. Частка непрацюючих банківських кредитів все ще не визнана в повному обсязі, зазвичай банки показують

непогашені проблемні кредити через декілька періодів, тому для даного показника характерний ефект відстрочення. Обсяг зовнішнього баргу країни зріс на 79,8 % від ВНД у порівнянні з 2021 роком.

Велике вторгнення створило серйозні проблеми для розвитку та збереження людського капіталу. Серед головних викликів стало значне погіршення соціально-економічної ситуації, негативні демографічні тенденції, поява нових вразливих категорій громадян через міграційні потоки (внутрішньопереміщені особи), зростання дефіциту ресурсів, спричиненого значним пошкодженнями соціальної та цивільної інфраструктури.

Ідентифікація потенційних ризиків з високим рівнем негативного впливу, навіть якщо вони мають помірну ймовірність на момент ідентифікації, може допомогти визначити можливі тригери для зростання ризиків. Запобігання таким ризикам повинно бути ключовим принципом при визначенні пріоритетів політики, спрямованої на забезпечення фінансової безпеки держави.

Потенційні ризики включають збільшення чисельності біженців, фіскальні диспропорції (зокрема через зміну частки ПДФО місцевих громад у зв'язку з військовими частинами на їх території), зменшення здатності бюджетної системи фінансувати заплановані витрати, постійне зниження конкурентоспроможності українських виробників через тривале недоінвестування, скорочення внутрішніх виробничих потужностей, зупинка потоків іноземних інвестицій, загроза продовольчій безпеці через несприятливі процеси в аграрному секторі та зменшення ефективності інфраструктури, включаючи зберігання, первинну переробку і агропостачання.

За таких умов, ефективна державна політика та моніторинг загроз стали фундаментальними основами для політики зміцнення фінансової безпеки держави. В контексті повоєнного відновлення необхідним є підвищення якості контролю та керування управлінських рішень фінансової безпеки держави. З результатів проведеного дисертаційного дослідження визначено

рекомендаційні заходи, які має вжити уряд України для збереження та захисту фінансових інтересів держави:

– ідентифікація ризиків та розробка політики забезпечення фінансової безпеки на національному рівні, що передбачає прийняття стратегії та політики фінансової безпеки, включаючи аналіз ризиків. Державні органи повинні визначити основні фінансові загрози та розробити заходи для їх запобігання;

– превентивні заходи фінансового сектору, а саме налагодження контролю та нагляду за фінансовою системою для виявлення та запобігання фінансовим злочинам. Додаткові заходи можуть включати в себе перевірку діяльності компаній, які мають доступ до значних фінансових ресурсів;

– впровадження невідворотності покарання та підвищення відповідальності за фінансові злочини (відмивання грошей, фінансування тероризму, поширення зброї масового знищення, ухилення від оподаткування, корупція);

– встановлення чітких повноважень та відповідальності для компетентних органів – необхідно визначити, які органи відповідають за виявлення, розслідування та припинення фінансових злочинів в економічній сфері;

– збільшення прозорості та доступності інформації. Створення системи, яка дозволяє відстежувати власність, угоди, основні показники діяльності, що допоможе прозорому розрахунку рівня фінансової безпеки держави.

– сприяння міжнародній співпраці – фінансові загрози не обмежуються кордонами однієї країни, тому Україна повинна активно співпрацювати з міжнародною спільнотою для обміну інформацією та спільних дій у сфері фінансової безпеки держави.

Висновки до розділу 3

1. На сьогоднішній день критерії оцінки фінансової безпеки за вітчизняною Методикою характеризує фінансовий сектор, формуючи єдину інтегральну оцінку, але велика кількість показників не враховує потенційних загроз і не включає релевантні зовнішні чинники. Методика спрямована на кількісний аналіз та включає визначену кількість показників, ігноруючи інші, не менш вагомі індикатори та їхній вплив на рівень безпеки окремих складових і фінансової безпеки в цілому. Виявлено нагальне завдання удосконалення механізму оцінки фінансової безпеки, що може реалізуватися через розробку додаткової системи показників фінансових складових, які б дали змогу комплексно визначити рівень фінансової безпеки і реально оцінити становище в країні.

2. Провівши дослідження лише за вітчизняною Методикою не можна стверджувати, що отриманий результат є остаточним і дійсним відображенням реальної ситуації з фінансовим сектором в країні. Тому запропоновано аналітичний підхід, що базується на побудові мультиплікативної моделі нелінійної згортки релевантних показників прямого та опосередкованого впливу в розрізі можливості та ризику, який дозволяє враховувати вплив різних факторів на фінансову безпеку, враховуючи їхній характер (стимулюючий або дестимулюючий) і ступінь важливості (можливість або ризик).

3. Розрахунок інтегрального індексу фінансової безпеки України та практичне застосування запропонованої моделі дозволяє своєчасно та оперативно оцінити рівень фінансової безпеки держави в певний період часу єдиним узагальнюючим показником.

4. Модельний інструментарій оцінки узагальнюючого рівня фінансової безпеки якісно відображає ситуацію в державі. За свідченням прогностичного рівня, в найближчі майбутні періоди очікується пониження загального рівня фінансової безпеки України. Дана модель може бути застосована на практиці

для оцінки рівня безпеки інших сфер держави, зокрема для оцінювання виробничої, демографічної, енергетичної, продовольчої, екологічної, інноваційної, макроекономічної безпеки та інших сфер економіки. Це допоможе вирішити проблему обґрунтованої оцінки, мінімізувати ризики, усунути суб'єктивізм, підвищити ефективність і якість оцінки безпеки держави.

5. Запропонована мультиплікативна модель нелінійної згортки для оцінки фінансової безпеки держави є більш релевантною, включає актуальні показники на сьогоднішній день, що сортуються у відповідності до прямого та непрямого (опосередкованого) напрямку впливу, та корегує їх за можливістю чи ризиком на загальний показник рівня безпеки в державі.

6. Збройний конфлікт призвів до негативного впливу на сектори фінансової безпеки. В результаті канонічного аналізу встановлено, що розвиток фінансової безпеки держави на 63,9% пояснюється зміною ринкових фінансових показників, які відібрані за логікою спосетеження їх зміни у 2022 році після початку повномасштабного вторгнення. Регресійний аналіз підтвердив вплив факторів. Негативно на рівень фінансової безпеки держави відзначається зростання непрацюючих кредитів банків, обсяг зовнішнього боргу та загальних резервів.

Основні положення даного розділу опубліковано авторкою у наукових працях [20], [51], [91].

ВИСНОВКИ

В умовах глобальної конкуренції, торгівлі, інвестицій та геополітичних напруг економіки держав світу переповнені викликами, серед яких окреме місце відводиться фінансовим перетворенням. Необхідність адекватної оцінки фінансової безпеки стає очевидним, оскільки завчасно виявлені загрози та можливість запобігти кризовим явищам є ефективним інструментом збереження фінансових ресурсів держави, забезпечення стійкого та стабільного розвитку її фінансової системи.

Дисертаційна робота присвячена теоретичному узагальненню та вирішенню прикладної задачі, що полягає у розвитку науково-методичних засад та розробці нового підходу щодо удосконалення оцінки фінансової безпеки держави в контексті стабілізації соціально-економічного розвитку.

За результатами дослідження зроблено наступні висновки:

1. За допомогою структурно-декомпозиційного аналізу дефініції «фінансова безпека держави» визначено її економічну сутність та запропоновано власне авторське тлумачення, що розкриває фінансову безпеку держави як стан складових фінансових секторів держави щодо зменшення вразливості до економічних загроз як з внутрішніх, так і з зовнішніх джерел, який досягається за рахунок сприятливого інвестиційного середовища, в умовах законодавчої спроможності влади та функціонуючої судової системи, забезпечуючи захищеність інтересів суб'єктів фінансових відносин та ефективне використання фінансових ресурсів. Доведено, що значна кількість науковців приділяє увагу розробці ефективних методів вимірювання рівня фінансової безпеки. З'ясовано, що більшість підходів визначення фінансової безпеки держави розраховується на основі кількісних показників, враховуючи не менш вагомий якісний аспект впливу, що в комплексі забезпечує прозору та ефективну оцінку фінансової безпеки держави.

2. Розвинуто концептуальні основи системи забезпечення фінансової безпеки та визначено її мету, об'єкти, суб'єкти у відповідності до рівнів

впливу та середовища функціонування. Побудована структурно-логічна схема щодо визначення місця і ролі фінансової безпеки в системі економічної безпеки України, при цьому акцентовано увагу на факторах впливу, які необхідно враховувати для мінімізації ризиків. Запропоновано механізм забезпечення фінансової безпеки держави в основі якого лежить оцінка рівня фінансової безпеки в поєднанні з постійним моніторингом стану основних складових фінансової безпеки та діагностикою наявних і потенційних загроз. Виявлено, що основним завданням системи фінансової безпеки держави є оперативне розпізнавання та попередження як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек, що становлять загрозу фінансовим інтересам держави. Система фінансової безпеки має бути підготовлена до нейтралізації їх впливу на фінансову систему.

3. На основі бібліометричного та трендового аналізів із використанням інструментарію VOSviewer v. 1.6.14, Scopus Citation Overview tool, Web of Science Results Analysis Tool та SciVal проаналізовано теоретичні засади визначення векторів наукових досліджень із питань фінансової безпеки. На основі здійсненого аналізу вдалося: ідентифікувати етапи зосередження уваги науковців на досліджуваних ознаках; визначити географічну структуру публікаційної активності; виокремити організації, які є найбільшими замовниками наукових досліджень; виділити рейтинг найпопулярніших журналів, що публікують дослідження із питань фінансової безпеки; визначити найбільш цитовані статті з даної тематики; провести кластеризацію наукових публікацій за ключовими словами та тематичними напрямками; виокремити патерни, що виникають у соціально-економічній трансформації фінансової безпеки; виявити та формалізувати часові, структурно-змістовні, просторові закономірності розвитку фінансової безпеки та пов'язаних сфер. З'ясовано, що публікаційна діяльність щодо фінансової безпеки розпочалася з 1933 року та активізувала на початку ХХ ст. з розвитком технологій та глобалізації в інформаційному середовищі. Найбільша кількість публікацій зафіксована у 2021 році. Центром уваги серед науковців виступали

сфери, які стосувалися з соціальних наук, економіки, економетрики, електронної комерції, інформаційної безпеки, управління ризиками, соціальної захищеності та фінансів бізнесу. Результати бібліометричного аналізу засвідчили наявність 8 кластерів із даних бази Scopus та 11 кластерів за WoS. Це дозволило обґрунтувати домінантні вектори формування та трансформації страхування в умовах інноваційних соціально-економічних змін. Спрямованість наукових досліджень дозволило обґрунтувати домінантні вектори фінансової безпеки, що впливають на різні сфери економічного середовища.

4. Визначено, що транспарентність фінансової безпеки відображається через роботу державних органів влади. Прозорість управління сприяє системному підходу до забезпечення стійкості та ефективності фінансової системи країни. Бюро економічної безпеки, що є центральним органом влади та створений для боротьби з економічними злочинами, за результатами своєї діяльності не показує належне управління та контроль за фінансово-економічною безпекою держави. Тому, як показник ефективності роботи БЕБ запропоновано використовувати загальний рівень тіньової економіки – якщо діяльність Бюро допомагає зменшити розміри тіньової економіки, це може свідчити про покращення фінансової дисципліни та підвищення довіри до фінансових систем. Використання такого показника слід комбінувати з іншими методами оцінки фінансової безпеки та ефективними заходами державного управління.

5. Внаслідок секторної оцінки фінансової безпеки, проведеної згідно з «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» Міністерства економіки, виявлено, що наявні серйозні проблеми в деяких сегментах фінансової безпеки. Найменш захищеним сектором є боргова безпека, яка страждає від навантаження з боку боргових зобов'язань та незадовільної структури державного та гарантованого державою боргу. Небезпека також присутня у сегменті небанківського фінансового ринку, який характеризується низьким рівнем проникнення страхування та розвитком

фондового ринку. Зафіксовано, що бюджетна безпека знизилася у 2020 році, внаслідок зростання дефіциту державного бюджету. Найменші коливання та більша стабільність відзначаються у сегменті грошово-кредитної безпеки, проте середнє значення безпеки за аналізований період все ж не перевищує 55%. З зв'язку з цим, здоровий борговий сектор та розвиток небанківського фінансового ринку, а також поліпшення бюджетної безпеки є важливими завданнями для підвищення фінансової безпеки України.

6. Встановлено, що економіка країни зазнає серйозних фінансових загроз та показує лише мінімальний рівень фінансової безпеки. Особливо вразливими є зовнішня заборгованість, розрив між доходами і видатками державного та місцевих бюджетів, неефективне використання бюджетних ресурсів. Фінансові сектори в країні не захищені від фінансових загроз, економіка України проявляє недостатню стійкість до фінансових шоків та дисбалансів. З метою об'єктивної оцінки фінансової безпеки країни виявлено доцільність проведення порівняльного аналізу розрахованого рівня з міжнародними вимірами. Моніторинг позицій країни в рейтингах та індексах, що свідчать про конкурентоспроможність на світовій арені, підтвердили незадовільний рівень та високі ризики у сфері фінансової безпеки. Запропоновано інтерпритований рейтинг рівня фінансової безпеки у відповідності до міжнародних рейтингових оцінок.

7. Обґрунтовано науково методичний підхід щодо альтернативного модельного інструментарію оцінки фінансової безпеки держави в основі якого лежить метод побудови мультиплікативної моделі нелінійної згортки, а саме комбінації ступеневої функції та методу Харрінгтона, нормалізованих відносним методом показників різного ступеню впливу в розрізі можливості та ризику. На основі дослідження різних підходів до вимірювання фінансової безпеки, визначено систему ключових індикаторів із бази даних Світового банку, що слугують вхідними предикторами для моделі у розрізі прямого та опосередкованого напрямків впливу. Використовуючи відібрані найрелевантніші показники, розраховано стан фінансової безпеки України.

Запропонований підхід відрізняється від наявної методики тим, що дає можливість виявити основні загрози та джерела нестабільності, визначити інтегральний показник стану у відповідності до напрямків впливу, враховуючи потенційні можливості-ризиків показників та провести перспективний фінансовий прогноз майбутнього рівня фінансової безпеки держави.

8. Результати оцінювання свідчать, що рівень фінансової безпеки за аналізований період має циклічний характер, основні коливання зафіксовані у часи найбільших фінансово-економічних потрясінь, що відбувалися в Україні. Доведено, що модельний інструментарій оцінки узагальнюючого рівня фінансової безпеки якісно відображає ситуацію в державі. Так, зміни загального рівня фінансової безпеки простежується після світової фінансової кризи, Революції Гідності, окупації східних територій та політичних виборів. Розрахунок індексу фінансової безпеки України та практичне застосування запропонованої моделі дозволяє своєчасно, оперативно та ефективно оцінити рівень фінансової безпеки держави. Використовуючи метод експоненціального згладжування за допомогою програмного забезпечення Statistica зафіксовано зниження загального показника фінансової безпеки в найближчі п'ять років.

9. Для інтерпретації результатів оцінювання фінансової безпеки держави за мультиплікативною моделлю нелінійної згортки запропоновано межі граничних рівнів з широким ранжуванням, що містить п'ять діапазонів значень. Найбезпечнішим виявився 2021 році, найнижчий рівень зафіксовано у 2016 році. Проведено порівняння отриманих результатів оцінки фінансової безпеки держави за урядовою Методикою та власною моделлю, що в результаті підтвердило невідповідність отриманих результатів. В загальному у відповідних періодах рівень безпеки за першою методикою характеризується як незадовільний та небезпечний, за другою моделлю – низький, середній, дуже високий. Дослідження показало, що запропонована власна модель має певні переваги у порівнянні з існуючою методикою, оскільки може краще

описувати результати в певних періодах. Виявлені відмінності у результатах можуть пояснюватися різним підходом у розрахунках і наборами вхідних індикаторів, які використовувалися в кожній методиці, а також різною вагою та самими значеннями показників. Тим не менше, порівняльний аналіз дозволив виявити та більш комплексно оцінити рівень фінансової безпеки за різними методиками. Мультиплікативна модель більш точно відображає ситуацію в економіці країни, що є важливим в контексті прийняття рішень та аналізу ситуації. Запропоновано доповнити Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України в частині показників фінансової безпеки, які представлені як вхідні дані для структурно-логічної моделі нелінійної згортки, що підвищить якість оцінки.

10. Досліджений спільний ефект впливу основних причинних детермінант на рівень фінансової безпеки держави. За результатами канонічного аналізу, стало очевидним, що розвиток фінансової безпеки держави значною мірою (на 63,99%) обумовлений зміною ринкових фінансових показників таких як військові витрати на оборону, непрацюючі банківські кредити, обмінний курс, зовнішній борг та резерви країни. Особливий акцент було зроблено на спостереженні за даними показниками та зміною їх значень у 2022 році, після початку повномасштабного вторгнення. Це свідчить про те, що фінансові зміни в Україні, спричинені подіями цього року, суттєво вплинули на фінансову безпеку держави. Встановлено, що підвищення рівня непрацюючих кредитів банків, зростання обсягу зовнішнього боргу та збільшення загальних резервів негативно позначаються на фінансовій безпеці держави та спричиняють зниження її рівня. Ці фактори можуть призвести до загрози для стабільності фінансового сектору та загальної фінансової безпеки України. Аналіз підтверджує необхідність ефективного управління ринковими фінансовими показниками та уважного контролю за ними для підвищення рівня фінансової безпеки держави в періоди глобальних фінансових потрясінь.

11. Результати проведеного дослідження підтверджують, що ефективна державна політика та моніторинг загроз є фундаментальними складовими зміцнення фінансової безпеки держави. Вчасно виявлені ризики дозволяють відреагувати та запобігти кризовим явищам. Набули подальшого розвитку повоєнні рекомендації з підвищення якості контролю та керування управлінськими рішеннями в сфері фінансової безпеки держави. Уряд України має приділити особливу увагу зміцненню фінансової безпеки держави, реалізуючи запропоновані напрямки та приймаючи відповідні заходи для захисту фінансових інтересів країни та забезпечення стабільності економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Allen, F., Carletti, E., Gale, D. (2014). Financial Stability, Economic Growth, and the Role of Law. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jet.2013.02.002>.
2. Allen, W., Wood, G. (2006). Defining and achieving financial stability. *Journal of Financial Stability*, 2 (2), 52–57.
3. Atack, J., Neal, L. (Eds.), 2009. *The Development of Financial Institutions and Markets from the Seventeenth Century to Twenty-First Century*. Cambridge University Press, Cambridge and New York. DOI: <https://www.uv.mx/personal/clelanda/files/2013/02/Atack-Jeremy-and-NealLarry-2009-The-origins-and-development-of-financial-markets-and-institutions.pdf>.
4. *Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*, 1994. URL: www.scopus.com.
5. Bank nonperforming loans to total gross loans – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS?locations=UA&view=chart>.
6. Berger, A. N., Demsetz, R. S., Strahan, P. E. (1999). The consolidation of the financial services industry: Causes, consequences, and implications for the future. *Journal of Banking and Finance*, 23(2), 135-194. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0378-4266\(98\)00125-3](https://doi.org/10.1016/S0378-4266(98)00125-3).
7. Blakytá, G., Matusova, O., Lanovská, H., & Adamenko, V. (2017). Integral assessment of business environment security. *Problems and Perspectives in Management*, 15(4), 280-292. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(4-1\).2017.12](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(4-1).2017.12).
8. Blikhar, M., Mykhalitska, N., Vereskliá, M., Komarnytska, I., Koziar, G. (2020). Financial security of the state: international experience in the study of institutional and legal causes of crisis phenomena in the economy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(37), P. 426-437. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230333>.

9. Bordo, M., Eichengreen, B., Klingebiel, D., Martinez-Peria, M. S. (2001). Is the crisis problem growing more severe? *Economic Policy*, (32), 51-82. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-0327.00070>.
10. Bulatova, O., Marena, T., Chentukov, Yu., & Shabelnyk, T. (2020). The impact of global financial transformations on the economic security of Central and Eastern European countries. *Public and Municipal Finance*, 9(1), 1-13. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.09\(1\).2020.01](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.09(1).2020.01).
11. Business Environment Rankings. The official site of The Economist Intelligence Unit. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/business-environment-rankings-2023/>.
12. Business extent of disclosure index – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IC.BUS.DISC.XQ?locations=UA&view=chart>.
13. Calomiris, C.W., Neal, L. (2013). History of Financial Globalization, Overview. *Handbook of Key Global Financial Markets, Institutions, and Infrastructure*. Academic Press, P. 3-14. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-397873-8.00001-3>.
14. Chen, H., De, P., Hu, Y., Hwang, B. (2014). Wisdom of crowds: The value of stock opinions transmitted through social media. *Review of Financial Studies*, 27(5), 1367-1403. DOI: <https://doi.org/10.1093/rfs/hhu00>.
15. Chorna S. Basics of behavioral economics – influencing economic decisions. International Scientific and Practical OnlineConference «Business Ethics and Leadership» (November 29-30, 2021), Sumy State University, Lovely Professional University, 2021.
16. Chorna S. Ensuring financial security of the banking sector of ukraine. International Scientific and Practical Conference «Problems and Prospects for the Development of the Financial and Credit System» (November 22-24, 2021), – Sumy State University (Ukraine), Vilnius University (Lithuania), Metropolitan University Prague (Czech Republic), Norwegian University of Science and Technology (Norway), Lebanese International University (Lebanon), 2021.

17. Chorna S. Financial security in the system of national economy of Ukraine. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: VIII Всеукраїнська наукова конференція (16-17 квітня 2020 р.), Суми: Сумський державний університет, 2020. С. 192-196. Секція №4 «Іноземна мова як засіб професійного спілкування».

18. Chorna S. Financial solvency of insurers as a basis for insurance development. International Scientific and Practical Online-Conference «Financial Markets, Institutions and Risks» (November 20-22, 2021), Sumy State University, Lovely Professional University, 2021.

19. Chorna S. Strategy of Economic security of Ukraine. International Scientific and Practical Online-Conference «Socio-Economic Challenges» (March 22-23, 2021), Sumy State University, Riga Technical University, Washington State University, The London Academy of Science and Business, 2021. Scientific topics «Economic security and the fight against corruption».

20. Chorna, S. (2022). Ukrainian cross-border migration under martial law: a challenge and threat to the financial security of the state. Mechanism of Economic Regulation, 1-2(95-96), 114-120. URL: <http://mer-journal.sumy.ua/index.php/journal/article/view/87>.

21. Cihak, M., Munoz, S., Sharifuddin, S., & Tintchev, K. (2016). IMF Working Paper. Washington: International Monetary Fund, WP/12/1, 4-32.

22. Consumer price index – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL?locations=UA>.

23. Control of Corruption: Estimate (CC.EST) – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators/Type/TABLE/preview/on>.

24. Corruption Perceptions Index – Ukraine. The official site of the Transparency International. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/#/>.

25. Cory, M. (2022). New Paradigm Definition. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/n/newparadigm.asp>.

26. Country Risk Report Ukraine. The official site of the Economics Department a Company of Allianz. URL: https://www.allianz.com/en/economic_research/publications/country-risk/ukraine.html#rating.

27. Current account balance – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS?locations=UA&view=chart>.

28. Demirguc-Kunt, A., Detragiache, E., & Tressel, T. (2006) Banking on the Principles: Compliance with Basel Core Principles and Bank Soundness. World Bank Policy Research Working Paper, № 3954, 3-33. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/8405>.

29. Doing Business. Country rating. The official site of The World Bank. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/data>.

30. Doing Business. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/doing-business>.

31. Domestic credit to private sector – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.PRVT.GD.ZS?locations=UA&view=chart>.

32. D'yakonova, I., Nikitina, A., Sukhonos, V., & Zhuravka, F. (2018). Methodological bases of estimating the efficiency of economic security management of the enterprises in the global environment. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(2), 145-153. DOI: [https://doi:10.21511/imfi.15\(2\).2018.13](https://doi:10.21511/imfi.15(2).2018.13).

33. Economic studies. Ukraine. The official site of the Cofase for trade. URL: <https://www.coface.com/Economic-Studies-and-Country-Risks/Ukraine>.

34. Edwards Robert W. (2007). Financial Soundness Indicators: Experience with the Coordinated Compilation Exercise and Next Steps: Background Paper. IMF Working Paper. Washington: International Monetary Fund. WP 101807. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/02/pdf/text.pdf>.

35. Ejtutis H. D., Popova D. V. (2018). Investigation of components of economic security of Ukraine for sustainable development of the state. *Visnyk*

ekonomiky transportu i promyslovosti. Bulletin of the Economy of Transport and Industry, no. 62, pp. 29-36.

36. European Central Bank. (2009). Financial Stability and Cross-border Banking. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/fsr/financialstabilityreview200912en.pdf>.

37. Evans, C. L., Treanor, M. (2023). Shifting the Retirement Paradigm: Moving toward Lifetime Financial Security. URL: <https://milkeninstitute.org/report/shifting-retirement-paradigm-financial-security>.

38. External debt stocks – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.DECT.GN.ZS?end=2021&locations=UA&start=1992&view=chart>.

39. Financial Stability Board. (2011). Key Attributes of Effective Resolution Regimes for Financial Institutions. URL: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_111104cc.pdf.

40. Foreign direct investment, net inflows – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=UA>.

41. Foreign direct investment, net outflows – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=UA>.

42. Frolov S. M., Koz'menko O. V. and Bojko A. O. (2015). Management of financial security of economic entities, Ukrainian Academy of Banking of the NBU, Sumy, Ukraine. pp. 57-58.

43. Frolov, S., Strilec, V., & Balatskyi, I. (2017). Foresight technologies in financial provision of small business in Ukraine. Problems and Perspectives in Management, 15(1-cont.), 200-209. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.15\(1-1\).2017.07](https://doi.org/10.21511/ppm.15(1-1).2017.07).

44. GDP – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA>.

45. Gini index – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=UA>.
46. Global Equity Indices – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.INDX.ZG?locations=UA>.
47. Global Financial Development. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/global-financial-development>.
48. Global Peace Index – Ukraine. The official site of The Institute for Economics and Peace. University of Sydney. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>.
49. Goede, M. D. (2020). Finance/security infrastructures. *Review of International Political Economy*, 28(2), 351-368. DOI: <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830832>.
50. Government Effectiveness: Estimate (GE.EST) – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators/Type/TABLE/preview/on>.
51. Haber, J., Bukhtiarova, A., Chorna, S., Iastremska, O., & Bolgar, T. (2018). Forecasting the level of financial security of the country (on the example of Ukraine). *Investment Management and Financial Innovations*, 15(3), 304-317. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15\(3\).2018.25](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15(3).2018.25).
52. Hacker, J., Rehm, Ph., & Schlesinger, M. (2010). Americans' experiences with economic insecurity. Washington: The Rockefeller Foundation, 36. URL: <http://voices.washingtonpost.com/ezra-klein/ESI%20report%20embargo.pdf>.
53. Hartley, K. (2007). Defense economics: Achievements and challenges. *The Economics of Peace and Security Journal* 2(1): 45-50. DOI: <https://doi.org/10.15355/2.1.45>.
54. Heaton, J., Lucas, D.J. (1996). Evaluating the effects of incomplete markets on risk sharing and asset pricing. *Journal of political economy*. 104 (3), 443-487. DOI: <https://doi.org/10.1086/262030>.

55. Human Development Index – Ukraine. The official site of The Human Development Report. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/UKR>.

56. IMF – International Monetary Fund. (2002). Financial soundness indicators: Analytical aspects and country practices. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/nft/op/212/>.

57. Index of Financial Freedom – Ukraine. The official site of the Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine>.

58. Inflation, consumer prices – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=UA>.

59. Inglehart, R., & Abramson, P. R. (1994). Economic Security and Value Change. *American Political Science Review*, 88(2), 336-354. DOI: <https://doi.org/10.2307/2944708>.

60. Ivashko, O. (2015). Financial security of Ukraine in the conditions of crisis phenomena in economy, *Economic journal of Lesya Ukrainka East European National University*, vol. 2, pp. 61-65.

61. Jakubowska, A., Horvathova, Z. (2016). Economic Growth and Health: a Comparative Study of the EU Countries. *Economics and Sociology*, Vol. 9, №3, 158-168. URL: http://www.economics-sociology.eu/files/ES_9_3_Jakubowska_Horvathova.pdf.

62. Jarrow, R. A., Turnbull, S. M. (1995). Pricing derivatives on financial securities subject to credit risk. *The Journal of Finance*, 50(1), 53-85. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1995.tb05167.x>.

63. Jobs World Bank. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/jobs>.

64. Kolodiziev, O., Chmutova, I., & Lesik, V. (2018). Use of causal analysis to improve the monitoring of the banking system stability. *Banks and Bank Systems*, 13(2), 62-76. DOI: [https://doi.org/10.21511/bbs.13\(2\).2018.06](https://doi.org/10.21511/bbs.13(2).2018.06).

65. Koval, V., Nazarova, K., Hordopolov, V., Kopotienko, T., Miniailo, V., Diachenko, Y. (2019). Audit in the state economic security system. *Management*

Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 41(3), 419-430. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.34>.

66. Kurylo, M., Klochko, A., Zhuravlov, D., & Javadov, H. (2018). Economic and legal aspects of banking security under European integration intensification in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, № 13(1), 162-172. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13\(1\).2018.15](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13(1).2018.15).

67. Laeven, L., & Valencia, F. (2012). Systemic banking crises database: An update. *IMF Working Papers*, 12(163). URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/imfer.2013.12>.

68. Lee, M. (2009). Factors influencing the adoption of internet banking: An integration of TAM and TPB with perceived risk and perceived benefit. *Electronic Commerce Research and Applications*, 8(3), 130-141. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2008.11.006>.

69. Lehman, A. F., Ward, N. C., Linn, L. S. Chronic mental patients: The quality of life issue. *American Journal of Psychiatry*, 1982. 139(10), 1271-1276. DOI: <https://doi.org/10.1176/ajp.139.10.1271>.

70. Lepers, E. & Serrano, A. S.(2020). Decomposing financial (in)stability in emerging economies. *Research in International Business and Finance*, 51. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ribaf.2019.101068>.

71. Lewis D. Solomon. (2005). *Financial security & personal wealth*. Transaction Publishers.

72. Lewkowicz, J. (2018). What is Law & Economics and How Could It Have Contributed to Preventing the Global Crisis? *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 6(3), 89-101. <https://doi.org/10.15678/EBER.2018.060306>.

73. Marsha, L., Richins, S., Dawson. (1992). A Consumer Values Orientation for Materialism and Its Measurement – Scale Development and Validation. *Journal of Consumer Research*. 19 (3), 303-316. DOI: <https://doi.org/10.1086/209304>.

74. McGorry, P., Killackey, E., Hocking, B. (2005). Royal Australian and New Zealand College of Psychiatrists clinical practice guidelines for the treatment

of schizophrenia and related disorders. *Australian and new zealand journal of psychiatry*.39 (1-2), pp.1-30.

75. Mexmonov, S. The Ways to Ensure the Financial Stability of Agriculture under Conditions of Modernization of the Economy. *Архів наукових досліджень*, 33 (1), 2023. URL: <https://ejournal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/3258>.

76. Military expenditure – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2022&locations=UA&start=1992&view=chart>.

77. Mishkin, F. S. (2000). Financial stability and the Macroeconomics of New Economy. NBER Working Paper Series, No. 7487. URL: <https://ideas.repec.org/p/ice/wpaper/wp09.html/>.

78. Monetary Sector credit to private sector – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FM.AST.PRVT.GD.ZS?locations=UA&view=chart>.

79. Munyon, T. P., Carnes, A. M., Lyons, L. M., & Zettler, I. (2020). All about the money? Exploring antecedents and consequences for a brief measure of perceived financial security. *Journal of Occupational Health Psychology*, 25(3), 159-175. DOI: <https://doi.org/10.1037/ocp0000162>.

80. Mykolaichuk, A. B. (2012). The methodical approach to predict the level of financial state security in monitoring system. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of economy of transport and industry*, pp. 32-38.

81. Nakonechna, N. V. (2013). Methodological approaches to assessing the level of financial security of Ukraine. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, № 23.14, pp. 281-287.

82. Nicholson, N., Soane, E., Fenton-O'Creevy, M., Willman, P. (2005). Personality and domain-specific risk taking. *Journal of Risk Research*, 8(2), 157-176. DOI: <https://doi.org/10.1080/1366987032000123856>.

83. Obstfeld, M., Taylor, A.M., (2004). *Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth*. Cambridge University Press, Cambridge and New York. URL:

https://assets.cambridge.org/97805216/33178/frontmatter/9780521633178_frontmatter.pdf.

84. Ostapiuk, N., Karmaza, O., Kurylo, M., & Timchenko, G. (2017). Economic security in investment projects management: convergence of accounting mechanisms. *Investment Management and Financial Innovations*, № 14 (3), 353-360. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.14\(3-2\).2017.06](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.14(3-2).2017.06).

85. Pan S., Wei J., Hu S. (2019). *Multimed Tools Appl.* DOI: <https://doi.org/10.1007/s11042-018-7144>.

86. Piwowarski, J. Introduction to the essence of security and security strategy. *Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje*, Krakow, № 33, 2019. P. 65-80. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=768082>.

87. Political Stability and Absence of Violence/Terrorism: Estimate (PV.EST) – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators/Type/TABLE/preview/on>.

88. Poverty and Equity. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/poverty-and-equity>.

89. Poverty headcount ratio at national poverty lines – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=UA&view=chart>.

90. Public and publicly guaranteed debt service – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.TDS.DPPG.GN.ZS?locations=UA>.

91. Rekunen, I., Zhuravka, F., Nebaba, N., Levkovich, O., & Chorn, S. (2022). Assessment and forecasting of Ukraine's financial security: Choice of alternatives. *Problems and Perspectives in Management*, 20(2), 117-134. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20\(2\).2022.11](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20(2).2022.11).

92. Rule of Law: Estimate (RL.EST) – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators/Type/TABLE/preview/on>.

93. Schneider, F. (2009). Size and Development of the Shadow Economy in Germany, Austria and Other oecd-Countries. *Revue economique*. Vol. 60, no. 5. P. 1079. DOI: <https://doi.org/10.3917/reco.605.1079>.

94. Schularick, Moritz, and Alan M. Taylor. (2012). Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870-2008. *American Economic Review*, 102 (2): 1029-61. DOI: <https://doi.org/10.1257/aer.102.2.1029>.

95. Semenoh A. Yu., Khomutenko, A.V. and Barvinok, V. Yu. (2018). The essence and value of state financial safety, *Scientific Bulletin of Kherson State University, Series «Economic Sciences»*, vol. 29, ch. 2, pp. 117-120.

96. Singh-Manoux, A., Adler, N.E., Marmot, M.G. (2003). Subjective social status: its determinants and its association with measures of ill-health in the Whitehall II study. *Social science & medicine*. 56 (6), 1321-1333. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00131-4](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00131-4).

97. Sirenko, N.N., Atamanyuk, I.P., Volosyuk, Y., Poltorak, A., Melnyk, O., Fenenko, P. (2020). Paradigm Changes that Strengthen the Financial Security of the State through FINTECH Development. *IEEE 11th International Conference on Dependable Systems, Services and Technologies (DESSERT)*, 110-116.

98. Situation Ukraine Refugge. The official website of the Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

99. Social Progress Index – Ukraine. The official site of The Social Progress Imperative. URL: <https://www.socialprogress.org/?tab=2&code=UKR>.

100. Subsidies and other transfers – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/GC.XPN.TRFT.ZS?locations=UA&view=chart>.

101. Szymanski, D. M., Hise, R. T. (2000). E-satisfaction: An initial examination. *Journal of Retailing*, 76(3), 309-322. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(00\)00035-X](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(00)00035-X).

102. Tax revenue – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?locations=UA&view=chart>.

103. Tirole, J. (2002). *Financial Crises, Liquidity, and the International Monetary System*. Princeton University Press. URL: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt9qh0v8>.

104. Total reserves – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FI.RES.TOTL.CD?locations=UA&view=chart>.

105. Tsapova O. (2020). Financial security of the state: essence and approaches. *Report*, 4(332), 161-165. DOI: <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1483.105>.

106. Ukraine Refugee Situation. Operation Data Portal United Nations High Commissioner for Refugees. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

107. Unemployment, total – Ukraine. The official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=UA>.

108. United Nations. (2009). *Financial Inclusion, Poverty Eradication and Sustainable Development*. URL: <https://www.un.org/development/desa/socialperspectiveondevelopment/issues/financial-inclusion.html>.

109. Van Gelderen, M., Brand, M., Van Praag, M., Bodewes, W., Poutsma, E., Van Gils, A. (2008). Explaining entrepreneurial intentions by means of the theory of planned behaviour. *Career Development International*, 13(6), 538-559. DOI: <https://doi.org/10.1108/13620430810901688>.

110. Vasylieva, T., Bilan, Y., Starchenko, L., Wozniak, A. (2020). Green intellectual capital for sustainable business model: bibliometric analysis. In *Proceedings of the 34th International Business Information Management Association (IBIMA) conference*. URL: <https://ibima.org/conference/35th-ibima-conference/>.

111. World Bank. (2013). *Financial Sector Assessment: A Handbook*. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/financial-sector-assessment-program/publication/financial-sector-assessment-handbook>.

112. World Development Indicators. The official site of the World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/>.
113. Аналітичний ресурс SciVal. Офіційний продукт Elsevier. URL: <https://scival.com/home>.
114. Архів валютних курсів. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/bank/exch/2020-12-31/>.
115. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київський національний торговельно-економічний університет – Київ: КНТЕУ, 2004. 760 с.
116. Бойко А. О. Система протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки: дис. д-ра ек. наук: 08.00.03, 08.00.08. Суми, 2019. 488 с.
117. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
118. Валовий зовнішній борг України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/foreigndebt/>.
119. Варналій З. С., Панасюк О. В. Деретулювання економіки як чинник зміцнення економічної безпеки України. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, № 1-2, 2015. С. 32-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2015_1-2_8.
120. Василик О., Мочерний С. Фінансова безпека. Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т.3, Київ: Видавничий центр «Академія», 2002 – 952 с.
121. Васильєва Т. А., Гончаренко Т. П., Чорна С. В. Трансформаційна бизнес-модель формулювання та реалізації стратегії банку. Вісник СумДУ, 2022. №2, 166-174. URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/2_2022/20.pdf DOI: 10.21272/1817-9215.2022.2-20/.
122. Видатки держбюджету України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2020/>.

123. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку; Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. Київ, 2008. 48 с.

124. Геєць В. М. Сутність фінансової безпеки: навчальний посібник. Київський національний університет. – Київ: ЦНЛ, 2012. 225 с.

125. Гордієнко С., Калач Г. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації. Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України, 2004. Вип. 4(26). С. 115-120.

126. Гриценко Л. Л., Чорна С. В. Підходи до визначення сутності фінансової безпеки держави. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я (MicroCAD-2019): Тези доповідей XXVII Міжнародної науково-практичної конференції (15-17 травня 2019 р.), Х: НТУ«ХП», 2019. С. 135. Секція № 14 «Економіка, менеджмент та міжнародний бізнес».

127. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія. Київ, 2011. 122 с.

128. Державний борг та гарантований державою борг. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg>.

129. Державний бюджет України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.

130. Дмитренко Е. В. Проблеми правової охорони фінансової системи України. Вісник Національної академії прокуратури України, № 3, 2014. С. 49-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2014_3_10.

131. Дохідність ОВДП на первинному ринку. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.

132. Доходи держбюджету України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>.

133. Доходи зведеного бюджету України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/>.
134. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наукова монографія. Нац. академія управління. Київ: НАУ, 2010. 232 с.
135. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ: КНТЕУ, 2001. 309 с.
136. Закон України «Про бюро економічної безпеки» від 02.07.2020 № 3087-д. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20>.
137. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» від 12.09.2019 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text>.
138. Закон України «Про Кабінет міністрів України» від 10.01.2008 № 1312. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF10G00A?an=3>.
139. Заплатинський В. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека». Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини, 2012. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2012-0.%p>.
140. Зведений бюджет України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>.
141. Золотовалютні резерви України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/2021>.
142. Карлін М. І. Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки держави: навч. посібник. Видавничий дім «Кондор», 2020. 416 с.
143. Кириченко О. А. Організаційно-правове забезпечення функціонування системи економічної безпеки України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2010. № 1. С.54-59.
144. Колодізєв О. М., Середіна А. В. Державна система управління фінансовою безпекою України та правові засади її функціонування. Проблеми

і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2010. Т. 30. С. 383-398.

145. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

146. Кравчук Н. Я. Фінансова безпека держави: реальність і доцільність в умовах глобалізації. Вісник Тернопільської академії народного господарства, 2000. Вип. 9. С. 121-126.

147. Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О. Ю. Фінансова безпека: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Вектор, 2010. 277 с.

148. Кузенко О. Л. Фінансові відносини в системі фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка «Економіка і регіон». Вип. 3 (52), 2015. С. 110–115.

149. Кузенко О. Л. Формування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів господарювання макро- та мезорівнів. Розвиток конкуренції та формування конкурентного середовища в Україні: збірник тез доповідей. Х.: КНТЕУ ХТЕІ КНТЕУ, 2015. С. 116–119.

150. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами. Фінансова консультація, 2000 Т. 5. С. 34-38.

151. Кухарчук Є. Представлення української науки в наукометричній надбудові SciVal корпорації Elsevier. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 41, 2015. С. 385-395.

152. Ліпкан В. А. Безпекознавство: навчальний посібник. Київ: Видавництво Європейського університету, 2003. 208 с.

153. Макроекономічні показники. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#1>.

154. Михайлюк В. В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку. Ефективна економіка. 2014. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_9_57.

155. Місія та стратегічні напрями. Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/pro-biuro/misiia-biuro-ekonomichnoi-bezpeky-ukrainy>.

156. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. Урядовий сайт Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>.

157. Мунтіян В. І. Стан та обумовленість подолання прояву кризових процесів в Україні. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», № 10, 2013. С. 34-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2013_10_8.

158. Наглядова статистика. Активні та пасивні операції банків. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.

159. Наглядова статистика. Основні показники діяльності банків. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.

160. Олексієнко М. М. Уточнення сутнісних характеристик зовнішньоекономічної безпеки регіону та окреслення пріоритетів її зміцнення. Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект, ДонНУ, 2010. С. 298–301.

161. Оперативні дані: Огляд депозитних корпорацій (Національного банку України та банків). Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#1ms>.

162. Операції центральних органів державного управління. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/ocodu/ocodu_u_.htm.

163. Основні показники діяльності банків. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/>.

164. Основні фінансові показники громад. Урядовий сайт Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13835>.

165. Пилипів В. В. Методологічні аспекти визначення фінансового простору. Продуктивні сили України: науково-теоретичний економічний журнал, № 1, 2009. С. 44–55.

166. Питання Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України: указ Президента України від 07.05.2001 №294/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294/2001#Text>

167. Плани та звіти. Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti>.

168. Показники діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.

169. Постанова Верховної Ради України Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України від 16.01.1997 N 3/97-ВР. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/184875__642945.

170. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України 02.03.2007 N 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text>.

171. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/conv#n9>.

172. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.

173. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України: від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

174. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 № 389/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text>.

175. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>.

176. Ревак І. О. Системно-структурний підхід до формування системи економічної безпеки держави. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, серія економічна, №. 2, 2014. С. 92-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2014_2_12.

177. Рейтинг банків України НБУ. Forinsurer. URL: <https://forinsurer.com/ratings/banks>.

178. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Вплив інноваційного розвитку на фінансову безпеку національної економіки. IV Міжнародна науковопрактична конференція «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційноінвестиційних процесів в Україні» (12 березня 2021 р.), м. Вінниця, 2021. Секція № 2 «Інноваційні процеси та їх вплив на конкурентоспроможність національної економіки».

179. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Фінансова безпека України як підґрунтя національної економіки держави. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки, обліку, менеджменту та права» (16 вересня 2020 р.), Центр фінансово-економічних наукових досліджень, м. Полтава, Секція № 3 «Економіка та управління національною економікою», 2020. С. 11-14.

180. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Київської області від 12 червня 2020 р.» № 715-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2020-%D1%80#Text>.

181. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. Економічний форум, 2012. № 3. С. 17.

182. Смирнов С. М. Обґрунтування шляхів забезпечення фінансової безпеки регіонів України. Інтелект XXI, № 5-6, 2013. С. 90-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2013_5-6_10.

183. Спеціальний стандарт поширення даних. Економічні та фінансові показники України. Фондовий ринок. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sdds>.

184. Спеціальний стандарт поширення даних. Фінансовий сектор. Огляд депозитних корпорацій. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sdds>.

185. Статистика зовнішнього сектору. Офіційний курс гривні до іноземних валют та показники валютного ринку України. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.

186. Статистика індикаторів фінансової стійкості. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.

187. Статистика страхового ринку України. Forinsurer. URL: <https://forinsurer.com/stat>.

188. Статистика фінансового сектору. Грошово-кредитна статистика. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.

189. Стащук О. В. Зовнішні та внутрішні загрози фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Другі наукові читання пам'яті С.І. Юрія, Тернопіль, 2016. С. 131-135.

190. Стеценко С. П. Закономірності формування мезоекономічного рівня економічної безпеки. Ефективна економіка. 2013. №3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2495>.

191. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

192. Сухоруков А. І. Система економічної безпеки держави. Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. Київ: Стилос, 2009. 685 с.
193. Тенденції тіньової економіки. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendantsiiTinovoiEkonomiki>.
194. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. Міжнародна економічна політика, № 1. 2013. С. 101–122.
195. Урядовий портал. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-serpni-2022-roku-do-zahalnoho-fondu-derzhavnoho-biudzhetu-nadiishlo-2046-mlrd-hryven>.
196. Черевко О. В. Інноваційні підходи до забезпечення фінансової безпеки України: мікро- та макро- рівні: монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А, 2017. 365 с.
197. Чорна С. В. Аналіз векторів досліджень фінансової безпеки: бібліометричний аналіз та візуалізація. Світ фінансів, 2023. № 2-23, 125-139. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2023.02.125>.
198. Чорна С. В. Фінансова безпека банківської системи України. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів: монографія за заг. ред. д-ра екон. наук Л. Л. Гриценко. Суми: Сумський державний університет, 2021. 387 с.
199. Чорна С. В. Фінансові розслідування та регулювання економічної безпеки в Україні. I Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України» (15 березня 2021 р.), AGGR University, Міжнародна асоціація трансферу технологій, 2021. Напрямок «Право (Боротьба з економічними злочинами)».

200. Чорна С. В., Татарко А. В. Показники оцінки ймовірності участі фінансових посередників у тіньових операціях. Ефективна економіка. 2020. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.206>.

201. Чорна С.В. Оцінка фінансової безпеки України: секторальний розріз та загальний рівень. Економіка і прогнозування, 2022. №4, 125-150. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.04.125>.

202. Шевченко О. О. Оцінка рівня інтеграції країни у глобальний фінансовий простір: методологічний аспект. Вісник Хмельницького національного університету, № 2. Т. 2. 2011. С. 255–257.

203. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. – Київ: НІСД, 1997. 144 с.

204. Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси: навчальний посібник. 2-ге вид. переробл. і доповн. – Київ: Знання, 2012. 687 с.

205. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України: теоретико-методологічний підхід: Монографія. Видавництво Львівської комерційної академії, Львів, 2007. 524 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Значення індикаторів фінансової безпеки відповідно до Методичних рекомендацій урядової методики оцінки

Таблиця А.1 – Характеристика індикаторів стану фінансової безпеки за граничними значеннями та категоріями впливу (С-стимулятор, критерії лівої частини; Д-дестимулятор, критерії правої частини, З-змішаний тип, критерії лівої та правої частин)

Складові фінансової безпеки	Індикатори стану фінансової безпеки	Характеристичні значення індикатора										Значення вагового коефіцієнта	
		<i>хС крит</i>	<i>хС небезп</i>	<i>хС нездв</i>	<i>хС здв</i>	<i>хС опт</i>	<i>хД опт</i>	<i>хД здв</i>	<i>хД нездв</i>	<i>хД небезп</i>	<i>хД крит</i>	Для індикаторів стану	Для субіндексів фінансової безпеки
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Банківська безпека	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %						2	3	4	5	7	0,1510	0,1723
	Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	50	70	80	85	90	110	130	140	160	180	0,1425	
	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	10	12	15	18	20	25	30	35	40	60	0,1371	

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів						1	1,2	1,8	2,2	3	0,1487	
	Рентабельність активів, %	-1	0	0	0,5	1	1,5	2	2,5	3	3,5	0,1496	
	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	0,5	0,65	0,8	0,85	1	1,0	1,5	1,8	2	3	0,1359	
	Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %						30	35	40	50	60	0,1351	
Безпека небанківського фінансового	Відношення валових страхових премій до ВВП (рівень проникнення страхування), %	1	2	4	6	8						0,3496	0,1068
	Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП	15	30	40	50	70	90	105	120	140	150	0,3295	
	Рівень волатильності індексу Першої фондової торговельної системи, кількість критичних відхилень (- 10 %)						0	1	2	3	4	0,1278	
	Частка надходжень страхових премій (без урахування страхування життя) страхових премій 3 найбільших страхових компаній, %						10	12	15	20	30	0,1931	
Боргова безпека	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП						20	30	40	50	60	0,2195	0,1746
	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %						40	45	55	60	70	0,2214	
	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, %						4	5	7	9	11	0,1830	
	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %						20	36	41	45	50	0,1983	

Продовження табл. А.1

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Бюджетна безпека	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	-6	-5	-4	-3	-2	3	5	6	8	10	0,2671	0,2023
	Дефіцит/профіцит бюджетних фондів та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % до ВВП	-3	-2	-1	-1	0	0	1	2	3	5	0,2482	
	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	18	19	20	23	25	28	30	33	35	37	0,2203	
	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %							6	7	10	13	16	
Валютна безпека	Індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США, середній за період	90	94	95	96	97	104	106	108	112	130	0,1775	0,1686
	Валові міжнародні резерви країни, місяців імпорту	1,5	2	2,5	3	5						0,1801	
	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %						20	30	37	45	50	0,1496	
	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. доларів США	-8	-4	-3	-2	0	0	5	7	8	10	0,1657	
	Рівень доларизації грошової маси, %						15	20	24	27	30	0,1767	

Продовження табл. А.1

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Грошово-кредитна безпека	Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (М0/М3), %						20	22	25	30	35	0,1615	0,1753
	Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), %-вих пунктів	-1	0	1	2	3	4	5	6	9	11	0,1697	
	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в нац, валюті, відносно індексу споживчих цін, %-вих пунктів	-7	-3	-1	1	3	5	7	9	11	15	0,1725	
	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, в загальній структурі кредитів, наданих резидентам	1	2	3	4	5	9	12	15	18	21	0,1523	
	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %	25	30	40	50	60						0,1697	

Джерело: систематизовано автором за Методичними рекомендаціями від Міністерства економіки

Таблиця А.2 – Нормування індикаторів фінансової безпеки за типам впливу

Діапазон значень	Нормування індикатора за типом С-стимулятор	Нормування індикатора за типом Д-дестимулятор
Мінімальний [$У_0, У_{крит}$]	$y_{ij} = 0,2 \exp\left(\frac{x_{ij} - x_{крит}}{n_i}\right), \quad x_{ij} < 0, x_{ij} < x_{крит}$	$y_{ij} = 0,2 \frac{x_{крит}}{x_{ij}}, \quad x_{ij} \geq x_{крит}$
	$y_{ij} = 0,2 \frac{x_{ij}}{x_{крит}}, \quad 0 < x_{ij} < x_{крит}$	
Небезпечний [$У_{крит}, У_{небезп}$]	$y_{ij} = 0,2 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{крит})}{(x_{небезп} - x_{крит})}, \quad x_{крит} < x_{ij} < x_{небезп}$	$y_{ij} = 0,2 + 0,2 \frac{(x_{крит} - x_{ij})}{(x_{крит} - x_{небезп})}, \quad x_{небезп} < x_{ij} < x_{крит}$
Небезпечний [$У_{небезп}, У_{нездв}$]	$y_{ij} = 0,4 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{небезп})}{(x_{нездв} - x_{небезп})}, \quad x_{небезп} < x_{ij} < x_{нездв}$	$y_{ij} = 0,4 + 0,2 \frac{(x_{небезп} - x_{ij})}{(x_{небезп} - x_{нездв})}, \quad x_{нездв} < x_{ij} < x_{небезп}$
Незадовільний [$У_{нездв}, У_{здв}$]	$y_{ij} = 0,6 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{нездв})}{(x_{здв} - x_{нездв})}, \quad x_{нездв} < x_{ij} < x_{здв}$	$y_{ij} = 0,6 + 0,2 \frac{(x_{нездв} - x_{ij})}{(x_{нездв} - x_{здв})}, \quad x_{здв} < x_{ij} < x_{нездв}$
Задовільний [$У_{здв}, У_{опт}$]	$y_{ij} = 0,8 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{здв})}{(x_{опт} - x_{здв})}, \quad x_{здв} < x_{ij} < x_{опт}$	$y_{ij} = 0,8 + 0,2 \frac{(x_{здв} - x_{ij})}{(x_{здв} - x_{опт})}, \quad x_{опт} < x_{ij} < x_{здв}$
Оптимальний [$У_{опт}$]	$y_{ij} = 1, x_{опт} < x_{ij}$	$y_{ij} = 1, x_{опт} < x_{ij}$

Джерело: узагальнено автором за Методичними рекомендаціями від Міністерства економіки

Продовження табл. Б.1

Рівні впевненості		Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можли-вість	Ризик	
90	15,80	14,17	15,80	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1			
100	15,80	15,80	15,80	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	77	23	
3. «Загальні резерви країни»																											
0	4,46	4,46	4,46	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
10	7,81	4,46	7,81	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3			
20	11,15	7,81	11,15	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
30	14,50	11,15	14,50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1			
40	17,84	14,50	17,84	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1			
50	21,19	17,84	21,19	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	4			
60	24,53	21,19	24,53	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
70	27,88	24,53	27,88	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3			
80	31,22	27,88	31,22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2			
90	34,57	31,22	34,57	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4			
100	34,57	34,57	34,57	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	44,5	55,5	
4. «Сальдо поточного рахунку»																											
0	-8,70	-8,70	-8,70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
10	-6,59	-8,70	-6,59	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3			
20	-4,48	-6,59	-4,48	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2			
30	-2,37	-4,48	-2,37	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	4			
40	-0,26	-2,37	-0,26	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4			
50	1,86	-0,26	1,86	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
60	3,97	1,86	3,97	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3		
70	6,08	3,97	6,08	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2			
80	8,19	6,08	8,19	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
90	10,30	8,19	10,30	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
100	10,30	10,30	10,30	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	53	47	

Продовження табл. Б.1

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можли-вість	Ризик	
5. «Субсидії та інші трансфери»																										
0	51,30	51,30	51,30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1		
10	53,48	51,30	53,48	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1		
20	55,66	53,48	55,66	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1		
30	57,84	55,66	57,84	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
40	60,02	57,84	60,02	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2		
50	62,20	60,02	62,20	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	3		
60	64,38	62,20	64,38	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3		
70	66,56	64,38	66,56	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
80	68,74	66,56	68,74	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
90	70,92	68,74	70,92	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	7		
100	70,92	70,92	70,92	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	30	71
6. «Податкові надходження»																										
0	12,60	12,60	12,60	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	13,47	12,60	13,47	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
20	14,34	13,47	14,34	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
30	15,22	14,34	15,22	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
40	16,09	15,22	16,09	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
50	16,96	16,09	16,96	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
60	17,83	16,96	17,83	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	5		
70	18,71	17,83	18,71	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
80	19,58	18,71	19,58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3		
90	20,45	19,58	20,45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	4		
100	20,45	20,45	20,45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	39	62

Продовження табл. Б.1

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можливість	Ризик	
7. «Обсяг кредитування приватного сектору»																										
0	23,60	23,60	23,60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1		
10	30,68	23,60	30,68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3		
20	37,76	30,68	37,76	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1		
30	44,83	37,76	44,83	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1		
40	51,91	44,83	51,91	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1		
50	58,99	51,91	58,99	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2		
60	66,07	58,99	66,07	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
70	73,14	66,07	73,14	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
80	80,22	73,14	80,22	0	0	1	1	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	6		
90	87,30	80,22	87,30	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
100	87,30	87,30	87,30	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	36	64
Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можливість	Ризик	
8. «Непрацюючі кредити банків»																										
0	3,90	3,90	3,90	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	10,11	3,90	10,11	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
20	16,32	10,11	16,32	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
30	22,53	16,32	22,53	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
40	28,74	22,53	28,74	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
50	34,96	28,74	34,96	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1		
60	41,17	34,96	41,17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	2		
70	47,38	41,17	47,38	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2		
80	53,59	47,38	53,59	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3		
90	59,80	53,59	59,80	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	5		
100	59,80	59,80	59,80	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	37	64

Продовження табл. Б.1

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можливість	Ризик	
9. «Кредит монетарного сектору приватному сектору»																										
0	17,00	17,00	17,00	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	23,00	17,00	23,00	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	4		
20	29,00	23,00	29,00	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	4			
30	35,00	29,00	35,00	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2			
40	41,00	35,00	41,00	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1			
50	47,00	41,00	47,00	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2			
60	53,00	47,00	53,00	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2			
70	59,00	53,00	59,00	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3			
80	65,00	59,00	65,00	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2			
90	71,00	65,00	71,00	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2			
100	71,00	71,00	71,00	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	41	60	
Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можливість	Ризик	
10. «Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив»																										
0	-0,21	-0,21	-0,21	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1			
10	0,78	-0,21	0,78	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	3			
20	1,77	0,78	1,77	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
30	2,76	1,77	2,76	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3			
40	3,75	2,76	3,75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1			
50	4,74	3,75	4,74	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	8			
60	5,73	4,74	5,73	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2			
70	6,72	5,73	6,72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
80	7,71	6,72	7,71	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
90	8,70	7,71	8,70	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
100	8,70	8,70	8,70	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	52	49	

Продовження табл. Б.1

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можли-вість	Ризик	
11. «Прямі іноземні інвестиції, чисті відтоки»																										
0	-0,10	-0,10	-0,10	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	-0,01	-0,10	-0,01	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
20	0,08	-0,01	0,08	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
30	0,17	0,08	0,17	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	4		
40	0,26	0,17	0,26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	1	5		
50	0,34	0,26	0,34	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
60	0,43	0,34	0,43	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	4		
70	0,52	0,43	0,52	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
80	0,61	0,52	0,61	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
90	0,70	0,61	0,70	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
100	0,70	0,70	0,70	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	52	49

Таблиця Б.2 – Процедура визначення можливості та ризику показників опосередкованого впливу фінансової безпеки держави

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можли-вість	Ризик	
1. «Індекс споживчих цін»																										
0	39,30	39,30	39,30	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	70,09	39,30	70,09	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6		
20	100,88	70,09	100,88	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
30	131,67	100,88	131,67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	4		
40	162,46	131,67	162,46	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
50	193,24	162,46	193,24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1		
60	224,03	193,24	224,03	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1		
70	254,82	224,03	254,82	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1		
80	285,61	254,82	285,61	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	2		
90	316,40	285,61	316,40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2		
100	316,40	316,40	316,40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	57	43
2. «Рівень інфляції»																										
0	-0,24	-0,24	-0,24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	5,20	-0,24	5,20	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	5		
20	10,64	5,20	10,64	0	1	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	7		
30	16,07	10,64	16,07	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	7		
40	21,51	16,07	21,51	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
50	26,95	21,51	26,95	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
60	32,39	26,95	32,39	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
70	37,82	32,39	37,82	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
80	43,26	37,82	43,26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
90	48,70	43,26	48,70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1		
100	48,70	48,70	48,70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	68	32

Продовження табл. Б.2

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можли-вість	Ризик	
3. «Рівень безробіття»																										
0	6,30	6,30	6,30	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	6,72	6,30	6,72	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
20	7,14	6,72	7,14	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
30	7,57	7,14	7,57	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
40	7,99	7,57	7,99	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
50	8,41	7,99	8,41	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2		
60	8,83	8,41	8,83	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
70	9,26	8,83	9,26	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	3		
80	9,68	9,26	9,68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	4		
90	10,10	9,68	10,10	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2		
100	10,10	10,10	10,10	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	40	60
4. «Глобальний індекс капіталу»																										
0	-82,20	-82,20	-82,20	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	-54,14	-82,20	-54,14	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
20	-26,09	-54,14	-26,09	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2		
30	1,97	-26,09	1,97	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	5		
40	30,02	1,97	30,02	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	4		
50	58,08	30,02	58,08	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	6		
60	86,13	58,08	86,13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
70	114,19	86,13	114,19	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
80	142,24	114,19	142,24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
90	170,30	142,24	170,30	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
100	170,30	170,30	170,30	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	54	46

Продовження табл. Б.2

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можливість	Ризик	
5. «Коефіцієнт бідності за національними рівнями бідності»																										
0	0,04	0,04	0,04	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	0,99	0,04	0,99	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9		
20	1,94	0,99	1,94	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	5		
30	2,89	1,94	2,89	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2		
40	3,84	2,89	3,84	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1		
50	4,80	3,84	4,80	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
60	5,75	4,80	5,75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
70	6,70	5,75	6,70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1		
80	7,65	6,70	7,65	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
90	8,60	7,65	8,60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2		
100	8,60	8,60	8,60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	68	32
6. «Індекс розкриття інформації про бізнес»																										
0	1,00	1,00	1,00	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7		
10	1,89	1,00	1,89	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7		
20	2,78	1,89	2,78	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
30	3,67	2,78	3,67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
40	4,56	3,67	4,56	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	7		
50	5,44	4,56	5,44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
60	6,33	5,44	6,33	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1		
70	7,22	6,33	7,22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1		
80	8,11	7,22	8,11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	2		
90	9,00	8,11	9,00	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2		
100	9,00	9,00	9,00	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	49	51

Продовження табл. Б.2

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можли-вість	Ризик	
7. «Індекс GINI»																										
0	20,50	20,50	20,50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1		
10	21,53	20,50	21,53	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1		
20	22,57	21,53	22,57	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
30	23,60	22,57	23,60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1		
40	24,63	23,60	24,63	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
50	25,67	24,63	25,67	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	5		
60	26,70	25,67	26,70	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	4			
70	27,73	26,70	27,73	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
80	28,77	27,73	28,77	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
90	29,80	28,77	29,80	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4			
100	29,80	29,80	29,80	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	37	63	
8. «Контроль корупції»																										
0	-1,20	-1,20	-1,20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	-1,14	-1,20	-1,14	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
20	-1,09	-1,14	-1,09	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3			
30	-1,03	-1,09	-1,03	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
40	-0,98	-1,03	-0,98	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	5			
50	-0,92	-0,98	-0,92	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
60	-0,87	-0,92	-0,87	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	3			
70	-0,81	-0,87	-0,81	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
80	-0,76	-0,81	-0,76	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	6			
90	-0,70	-0,76	-0,70	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
100	-0,70	-0,70	-0,70	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	44	57	

Продовження табл. Б.2

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можли-вість	Ризик	
9. «Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму»																										
0	-2,00	-2,00	-2,00	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	2		
10	-1,76	-2,00	-1,76	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	5		
20	-1,51	-1,76	-1,51	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
30	-1,27	-1,51	-1,27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	
40	-1,02	-1,27	-1,02	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3		
50	-0,78	-1,02	-0,78	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
60	-0,53	-0,78	-0,53	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
70	-0,29	-0,53	-0,29	1	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4		
80	-0,04	-0,29	-0,04	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5		
90	0,20	-0,04	0,20	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
100	0,20	0,20	0,20	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	44	56
10. «Верховенство права»																										
0	-0,90	-0,90	-0,90	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2		
10	-0,72	-0,90	-0,72	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	15		
20	-0,54	-0,72	-0,54	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3		
30	-0,37	-0,54	-0,37	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
40	-0,19	-0,37	-0,19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
50	-0,01	-0,19	-0,01	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
60	0,17	-0,01	0,17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
70	0,34	0,17	0,34	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
80	0,52	0,34	0,52	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
90	0,70	0,52	0,70	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		
100	0,70	0,70	0,70	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	71	30

Продовження табл. Б.2

Рівні впевненості	Інтервал min	Інтервал max	t ₁	t ₂	t ₃	t ₄	t ₅	t ₆	t ₇	t ₈	t ₉	t ₁₀	t ₁₁	t ₁₂	t ₁₃	t ₁₄	t ₁₅	t ₁₆	t ₁₇	t ₁₈	t ₁₉	t ₂₀	Сума	Можли-вість	Ризик	
11. «Ефективність уряду»																										
0	-0,90	-0,90	-0,90	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
10	-0,83	-0,90	-0,83	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		
20	-0,77	-0,83	-0,77	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3		
30	-0,70	-0,77	-0,70	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	6		
40	-0,63	-0,70	-0,63	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	6		
50	-0,57	-0,63	-0,57	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	3		
60	-0,50	-0,57	-0,50	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	3		
70	-0,43	-0,50	-0,43	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	3		
80	-0,37	-0,43	-0,37	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	3		
90	-0,30	-0,37	-0,30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1		
100	-0,30	-0,30	-0,30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	27	73

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 – Нормалізовані показники прямого впливу в розрізі оцінювання фінансової безпеки держави

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Обсяг зовнішнього боргу	0,45	0,42	0,40	0,33	0,41	0,46	0,45	0,73	0,73	0,68	0,59	0,63	0,77	1,00	0,99	0,87	0,74	0,64	0,66	0,56
2	Обслуговування державного та гарантованого державою боргу	0,17	0,17	0,15	0,13	0,11	0,08	0,07	0,16	0,09	0,09	0,12	0,26	0,19	1,00	0,23	0,28	0,25	0,20	0,27	0,16
3	Загальні резерви країни	0,13	0,20	0,28	0,56	0,65	0,94	0,91	0,77	1,00	0,92	0,71	0,59	0,22	0,38	0,45	0,54	0,60	0,73	0,84	0,90
4	Сальдо поточного рахунку	0,70	0,54	1,00	0,27	0,14	0,34	0,66	0,14	0,20	0,58	0,77	0,84	0,33	0,54	0,19	0,30	0,48	0,26	0,33	0,18
5	Субсидії та інші трансферти	0,88	0,85	0,88	0,96	0,97	0,95	0,97	0,99	0,97	0,95	0,97	0,98	1,00	0,91	0,86	0,86	0,84	0,82	0,76	0,72
6	Податкові надходження	0,62	0,65	0,63	0,81	0,84	0,77	0,73	0,87	0,86	0,83	0,85	0,83	0,85	1,00	0,96	0,98	0,99	0,94	0,94	0,93
7	Обсяг кредитування приватного сектору	0,67	0,80	0,86	0,87	0,90	0,94	0,97	1,00	0,87	0,78	0,77	0,84	0,86	0,65	0,54	0,44	0,40	0,34	0,32	0,27
8	Непрацюючі кредити банків	0,79	0,82	0,90	0,97	1,00	0,80	0,07	0,23	0,26	0,25	0,34	0,27	0,39	0,59	0,65	0,92	0,91	0,84	0,73	0,53
9	Кредит монетарного сектору приватному сектору	0,24	0,34	0,34	0,44	0,61	0,79	1,00	1,00	0,85	0,77	0,73	0,80	0,85	0,66	0,55	0,44	0,39	0,32	0,30	0,25
10	Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив	0,18	0,31	0,30	1,00	0,57	0,79	0,66	0,45	0,53	0,49	0,52	0,28	0,07	0,02	0,51	0,38	0,44	0,44	0,02	0,46
11	Прямі іноземні інвестиції, чисті відтоки	0,01	0,09	0,13	0,43	0,14	1,00	0,57	0,14	0,71	0,14	0,71	0,34	0,59	0,06	0,26	0,30	0,13	0,58	0,29	0,29

Таблиця В.2 – Відкориговані показники опосередкованого впливу в розрізі оцінювання фінансової безпеки держави (проміжні розрахунки для нормалізації)

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Індекс споживчих цін	92,9	94,9	98,7	104,8	109,4	116,6	132,5	145,0	153,6	161,6	162,2	161,9	175,0	234,1	259,2	288,9	314,7	335,3	343,0	370,0
2	Рівень інфляції	11,2	15,6	19,4	24,0	19,5	23,2	35,6	26,3	19,8	18,4	11,0	10,6	22,4	59,1	24,3	24,8	21,3	18,2	13,1	19,8
3	Рівень безробіття	5,0	4,0	3,5	2,1	1,7	1,2	1,3	3,7	3,0	2,7	2,4	2,0	4,1	4,0	4,2	4,4	3,7	3,0	4,4	4,7
4	Глобальний індекс капіталу	65,1	78,7	208,7	91,2	87,0	150,6	120,6	69,5	92,2	74,7	42,5	59,7	89,9	39,9	66,2	69,6	55,2	50,5	64,1	51,5
5	Коефіцієнт бідності за національними рівнями бідності	5,4	3,8	3,6	3,1	2,9	2,8	2,7	2,8	2,7	2,7	2,8	11,0	11,3	9,1	6,5	5,1	4,0	3,8	4,3	4,1
6	Індекс розкриття інформації про бізнес	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9	7,9	8,9	9,9	10,9	10,9	9,9
7	Індекс GINI	10,8	10,5	10,7	10,8	11,6	8,8	8,4	7,1	6,6	6,4	6,5	6,4	5,8	7,3	6,8	7,8	7,9	8,4	2,3	5,3
8	Контроль корупції	0,5	0,4	0,4	0,1	0,2	0,2	0,3	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2
9	Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму	1,1	1,2	1,3	1,1	0,8	1,0	0,8	1,1	0,8	0,9	0,9	1,6	2,8	2,8	2,7	2,7	2,7	2,2	2,0	1,9
10	Верховенство права	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
11	Ефективність уряду	0,6	0,6	0,6	0,6	0,4	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,5	0,6	0,3	0,5	0,5	0,4	0,4	0,2	0,3	0,3

Таблиця В.3 – Нормалізовані показники опосередкованого впливу в розрізі оцінювання фінансової безпеки держави

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Індекс споживчих цін	0,25	0,26	0,27	0,28	0,30	0,32	0,36	0,39	0,42	0,44	0,44	0,44	0,47	0,63	0,70	0,78	0,85	0,91	0,93	1,00
2	Рівень інфляції	0,19	0,26	0,33	0,41	0,33	0,39	0,60	0,44	0,33	0,31	0,19	0,18	0,38	1,00	0,41	0,42	0,36	0,31	0,22	0,33
3	Рівень безробіття	1,00	0,80	0,70	0,42	0,33	0,23	0,25	0,74	0,60	0,54	0,48	0,41	0,83	0,81	0,85	0,88	0,74	0,61	0,88	0,94
4	Глобальний індекс капіталу	0,31	0,38	1,00	0,44	0,42	0,72	0,58	0,33	0,44	0,36	0,20	0,29	0,43	0,19	0,32	0,33	0,26	0,24	0,31	0,25
5	Коефіцієнт бідності за національними рівнями бідності	0,48	0,33	0,32	0,27	0,25	0,24	0,24	0,24	0,24	0,24	0,24	0,97	1,00	0,80	0,57	0,45	0,35	0,33	0,38	0,36
6	Індекс розкриття інформації про бізнес	0,26	0,26	0,26	0,26	0,26	0,26	0,26	0,54	0,54	0,54	0,54	0,54	0,54	0,54	0,72	0,82	0,91	1,00	1,00	0,91
7	Індекс GINI	0,93	0,91	0,92	0,93	1,00	0,76	0,72	0,61	0,57	0,55	0,56	0,55	0,50	0,63	0,59	0,67	0,68	0,72	0,20	0,46
8	Контроль корупції	0,84	0,69	0,69	0,22	0,37	0,37	0,53	0,84	0,69	0,84	0,84	1,00	0,69	0,69	0,53	0,37	0,53	0,37	0,37	0,37
9	Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму	0,39	0,42	0,46	0,39	0,28	0,35	0,28	0,39	0,28	0,31	0,31	0,57	1,00	1,00	0,96	0,96	0,96	0,78	0,71	0,68
10	Верховенство права	0,61	0,61	0,61	0,61	0,61	0,23	0,23	0,61	0,61	1,00	0,61	0,61	0,61	1,00	0,61	0,61	0,61	0,23	0,23	0,23
11	Ефективність уряду	0,74	0,74	0,74	0,74	0,48	0,74	0,87	0,87	0,87	1,00	0,61	0,74	0,34	0,61	0,61	0,48	0,48	0,21	0,34	0,34

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1 – Оцінювання проміжної інтегральної оцінки рівня ризику в розрізі предикторів прямого впливу

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1	Обсяг зовнішнього боргу	0,89	0,88	0,88	0,87	0,88	0,89	0,89	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,93	0,95	0,95	0,94	0,92	0,91	0,92	0,90	
2	Обслуговування державного та гарантованого державою боргу	0,83	0,83	0,82	0,81	0,81	0,79	0,78	0,82	0,80	0,80	0,81	0,85	0,83	0,92	0,84	0,85	0,84	0,83	0,85	0,82	
3	Загальні резерви країни	0,83	0,86	0,88	0,92	0,93	0,96	0,95	0,94	0,96	0,95	0,94	0,93	0,86	0,90	0,91	0,92	0,93	0,94	0,95	0,95	
4	Сальдо поточного рахунку	1,11	1,10	1,12	1,08	1,06	1,09	1,11	1,06	1,07	1,10	1,11	1,11	1,08	1,10	1,07	1,08	1,10	1,08	1,08	1,07	
5	Субсидії та інші трансферти	0,98	0,97	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,97	0,97	0,97	0,97
6	Податкові надходження	0,90	0,90	0,90	0,93	0,93	0,92	0,92	0,93	0,93	0,93	0,93	0,93	0,93	0,95	0,94	0,95	0,95	0,94	0,94	0,94	
7	Обсяг кредитування приватного сектору	1,45	1,47	1,48	1,49	1,49	1,50	1,50	1,51	1,49	1,47	1,47	1,48	1,48	1,44	1,42	1,39	1,37	1,36	1,35	1,32	
8	Непрацюючі кредити банків	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,94	0,96	0,96	0,96	0,97	0,97	0,97	0,98	0,98	0,99	0,99	0,99	0,98	0,98	
9	Кредит монетарного сектору приватному сектору	0,93	0,94	0,94	0,95	0,96	0,97	0,98	0,98	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,96	0,96	0,95	0,94	0,94	0,93	0,93	
10	Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив	0,81	0,85	0,84	0,94	0,89	0,92	0,90	0,87	0,89	0,88	0,88	0,84	0,74	0,67	0,88	0,86	0,87	0,87	0,67	0,88	
11	Прямі іноземні інвестиції, чисті відтоки	0,95	0,97	0,97	0,98	0,97	0,99	0,99	0,97	0,99	0,97	0,99	0,98	0,99	0,97	0,98	0,98	0,97	0,99	0,98	0,98	

Таблиця Г.2 – Оцінювання проміжної інтегральної оцінки рівня можливості в розрізі предикторів прямого впливу

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1	Обсяг зовнішнього боргу	0,89	0,88	0,88	0,87	0,88	0,89	0,89	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,93	0,95	0,95	0,94	0,93	0,92	0,92	0,90	
2	Обслуговування державного та гарантованого державою боргу	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	
3	Загальні резерви країни	1,13	1,16	1,19	1,25	1,26	1,29	1,29	1,28	1,30	1,29	1,27	1,25	1,17	1,22	1,23	1,25	1,25	1,27	1,28	1,29	
4	Сальдо поточного рахунку	1,11	1,10	1,12	1,08	1,06	1,09	1,11	1,06	1,07	1,11	1,12	1,12	1,09	1,10	1,07	1,09	1,10	1,08	1,09	1,07	
5	Субсидії та інші трансферти	1,17	1,17	1,17	1,18	1,18	1,18	1,18	1,18	1,18	1,18	1,18	1,18	1,18	1,18	1,17	1,17	1,17	1,17	1,17	1,17	1,16
6	Податкові надходження	0,86	0,86	0,86	0,88	0,88	0,88	0,87	0,89	0,89	0,88	0,89	0,88	0,89	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90
7	Обсяг кредитування приватного сектору	1,37	1,39	1,40	1,40	1,41	1,41	1,42	1,42	1,40	1,39	1,39	1,40	1,40	1,36	1,34	1,31	1,30	1,28	1,27	1,25	
8	Непрацюючі кредити банків	1,07	1,07	1,07	1,07	1,07	1,07	1,02	1,04	1,04	1,04	1,05	1,05	1,05	1,06	1,06	1,07	1,07	1,07	1,07	1,07	1,06
9	Кредит монетарного сектору приватному сектору	1,09	1,11	1,11	1,12	1,13	1,15	1,16	1,16	1,15	1,15	1,14	1,15	1,15	1,14	1,13	1,12	1,12	1,11	1,10	1,10	
10	Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив	1,22	1,28	1,27	1,42	1,35	1,39	1,37	1,32	1,34	1,33	1,34	1,27	1,12	1,02	1,34	1,30	1,32	1,32	1,02	1,32	
11	Прямі іноземні інвестиції, чисті відтоки	1,00	1,01	1,02	1,03	1,02	1,04	1,03	1,02	1,04	1,02	1,04	1,03	1,03	1,01	1,03	1,03	1,02	1,03	1,03	1,03	1,03

Таблиця Г.3 – Оцінювання проміжної інтегральної оцінки рівня ризику в розрізі предикторів опосередкованого впливу

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1	Індекс споживчих цін	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,95	0,95	0,95	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,97	0,97	0,97	0,98	0,98	0,98	0,98	
2	Рівень інфляції	1,08	1,10	1,10	1,11	1,10	1,11	1,13	1,11	1,10	1,10	1,08	1,08	1,11	1,14	1,11	1,11	1,11	1,10	1,09	1,10	
3	Рівень безробіття	0,97	0,96	0,96	0,94	0,94	0,93	0,93	0,96	0,96	0,95	0,95	0,94	0,97	0,96	0,97	0,97	0,96	0,96	0,97	0,97	
4	Глобальний індекс капіталу	0,94	0,95	0,98	0,96	0,95	0,97	0,96	0,95	0,96	0,95	0,93	0,94	0,95	0,93	0,95	0,95	0,94	0,94	0,94	0,94	
5	Коефіцієнт бідності за національними рівнями бідності	0,96	0,95	0,95	0,95	0,95	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,99	0,99	0,98	0,97	0,96	0,96	0,95	0,96	0,96	
6	Індекс розкриття інформації про бізнес	1,26	1,26	1,26	1,26	1,26	1,26	1,26	1,29	1,29	1,29	1,29	1,29	1,29	1,29	1,30	1,30	1,31	1,31	1,31	1,31	
7	Індекс GINI	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,96	0,96	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,96	0,96	0,96	0,92	0,94	
8	Контроль корупції	0,97	0,96	0,96	0,93	0,94	0,94	0,95	0,97	0,96	0,97	0,97	0,97	0,96	0,96	0,95	0,94	0,95	0,94	0,94	0,94	
9	Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму	1,29	1,30	1,31	1,29	1,26	1,28	1,26	1,29	1,26	1,27	1,27	1,34	1,41	1,41	1,41	1,41	1,41	1,41	1,38	1,37	1,36
10	Верховенство права	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,94	0,94	0,97	0,97	0,99	0,97	0,97	0,97	0,99	0,97	0,97	0,97	0,94	0,94	0,94	
11	Ефективність уряду	0,95	0,95	0,95	0,95	0,94	0,95	0,95	0,95	0,95	0,96	0,94	0,95	0,93	0,94	0,94	0,94	0,94	0,91	0,93	0,93	

Таблиця Г.4 – Оцінювання проміжної інтегральної оцінки рівня можливості в розрізі предикторів опосередкованого впливу

№	Індикатор	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Індекс споживчих цін	0,93	0,93	0,93	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,96	0,96	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97
2	Рівень інфляції	0,91	0,92	0,93	0,94	0,93	0,94	0,95	0,94	0,93	0,93	0,91	0,91	0,94	0,96	0,94	0,94	0,93	0,93	0,92	0,93
3	Рівень безробіття	0,98	0,98	0,97	0,96	0,95	0,94	0,94	0,97	0,97	0,96	0,96	0,96	0,98	0,98	0,98	0,98	0,97	0,97	0,98	0,98
4	Глобальний індекс капіталу	0,94	0,95	0,98	0,95	0,95	0,97	0,96	0,94	0,95	0,94	0,93	0,94	0,95	0,93	0,94	0,94	0,94	0,93	0,94	0,93
5	Коефіцієнт бідності за національними рівнями бідності	0,94	0,93	0,93	0,93	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,96	0,96	0,96	0,95	0,94	0,93	0,93	0,94	0,93
6	Індекс розкриття інформації про бізнес	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,97	0,97	0,98	0,98	0,98	0,98
7	Індекс GINI	0,98	0,98	0,98	0,98	0,99	0,98	0,98	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,96	0,97	0,97	0,97	0,97	0,98	0,94	0,96
8	Контроль корупції	0,98	0,97	0,97	0,94	0,95	0,95	0,96	0,98	0,97	0,98	0,98	0,98	0,97	0,97	0,96	0,95	0,96	0,95	0,95	0,95
9	Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму	0,95	0,96	0,96	0,95	0,94	0,95	0,94	0,95	0,94	0,95	0,95	0,96	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,97	0,97	0,97
10	Верховенство права	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,92	0,92	0,95	0,95	0,96	0,95	0,95	0,95	0,96	0,95	0,95	0,95	0,92	0,92	0,92
11	Ефективність уряду	0,98	0,98	0,98	0,98	0,97	0,98	0,99	0,99	0,99	0,99	0,97	0,98	0,96	0,97	0,97	0,97	0,97	0,94	0,96	0,96

ДОДАТОК Д

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Чорна С. В. Фінансова безпека банківської системи України. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів: монографія за заг. ред. д-ра екон. наук Л. Л. Гриценко. Суми: Сумський державний університет, 2021. 387 с. (0,92 друк. арк.) *Особистий внесок: проведено комплексний теоретичний аналіз щодо трактування сутності поняття фінансової безпеки банківського сегменту та здійснено оцінку безпеки банківської системи України (0,92 друк. арк.).*

Публікації в наукових фахових виданнях України

2. Чорна С.В. Аналіз векторів досліджень фінансової безпеки: бібліометричний аналіз та візуалізація. Світ фінансів, 2023. № 2-23, 125-139. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2023.02.125>. (0,99 друк. арк.) *Особистий внесок: проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій та визначено вектори наукових досліджень із питань фінансової безпеки (0,99 друк. арк.).*

3. Чорна С.В. Оцінка фінансової безпеки України: секторальний розріз та загальний рівень. Економіка і прогнозування, 2022. №4, 125-150. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.04.125>. (1,58 друк. арк.) *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід щодо визначення рівня основних складових та загального стану фінансової безпеки України, розроблено рекомендації стосовно поліпшення існуючої методики розрахунку фінансової безпеки держави (1,58 друк. арк.).*

4. Chorna, S. (2022). Ukrainian cross-border migration under martial law: a challenge and threat to the financial security of the state. Mechanism of Economic Regulation, 1-2(95-96), 114-120. (0,6 друк. арк.) URL: <http://mer-journal.sumy.ua/index.php/journal/article/view/87>. *Особистий внесок: досліджено транскордонні міграційні процеси України, що активно розпочалися внаслідок війни та проаналізовано взаємозв'язки зумовлених викликів та загроз на фінансову безпеку (0,6 друк. арк.).*

5. Васильєва Т. А., Гончаренко Т. П., Чорна С. В. Трансформаційна бизнес-модель формування та реалізації стратегії банку. Вісник СумДУ, 2022. №2, 166-174. URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/2_2022/20.pdf DOI: 10.21272/1817-9215.2022.2-20/. (0,78 друк. арк.) *Особистий внесок: досліджено та узагальнено теоретико-методологічних засади формування і реалізації стратегії банку (0,2 друк. арк.).*

6. Чорна С. В., Татарко А. В. Показники оцінки ймовірності участі фінансових посередників у тіньових операціях. Ефективна економіка. 2020. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.206>. (0,71 друк. арк.) *Особистий внесок:*

виявлено та систематизовано найбільш релевантні показники, що можуть застосовуватись для оцінки ймовірності участі фінансових посередників у тінювих операціях на основі опрацювання основних міжнародних та вітчизняних баз даних економічного спрямування (0,6 друк. арк.).

7. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Особливості інвестиційної діяльності страхових компаній. Економіка і суспільство, 2017. № 8. С. 666-672. (0,53 друк. арк.) *Особистий внесок: визначено специфіку формування структури активів та резервів страхових компаній як важливого чинника інвестиційної діяльності страхового ринку (0,4 друк. арк.).*

Публікації в зарубіжних виданнях

8. Ihor Rekunenکو, Fedir Zhuravka, Natalia Nebaba, Oksana Levkovych and Svitlana Chorna (2022). Assessment and forecasting of Ukraine's financial security: Choice of alternatives. Problems and Perspectives in Management, 20(2), 117-134. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20\(2\).2022.11](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20(2).2022.11). (Scopus) (1,48 друк. арк.) *Особистий внесок: розроблено метод оцінки фінансової безпеки державі на основі мультиплікативної моделі нелінійної згортки індикаторів прямого та опосередкованого впливу з урахуванням можливості та ризику обраних показників (1,2 друк. арк.).*

9. Jozef Antoni Haber, Alina Bukhtiarova, Svitlana Chorna, Olesia Iastremska and Tetiana Bolgar (2018). Forecasting the level of financial security of the country (on the example of Ukraine). Investment Management and Financial Innovations, 15(3), 304-317. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15\(3\).2018.25](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15(3).2018.25). (Scopus) (1,28 друк. арк.) *Особистий внесок: здійснено прогнозування рівня фінансової безпеки України (1,15 друк. арк.).*

Тези доповідей на наукових конференціях

10. Chorna S. Basics of behavioral economics – influencing economic decisions. International Scientific and Practical OnlineConference «Business Ethics and Leadership» (November 29-30, 2021), Sumy State University, Lovely Professional University, 2021. (0,1 друк. арк.)

11. Chorna S. Ensuring financial security of the banking sector of ukraine. International Scientific and Practical Conference «Problems and Prospects for the Development of the Financial and Credit System» (November 22-24, 2021), – Sumy State University (Ukraine), Vilnius University (Lithuania), Metropolitan University Prague (Czech Republic), Norwegian University of Science and Technology (Norway), Lebanese International University (Lebanon), 2021. (0,11 друк. арк.)

12. Chorna S. Financial solvency of insurers as a basis for insurance development. International Scientific and Practical Online-Conference «Financial Markets, Institutions and

Risks» (November 20-22, 2021), Sumy State University, Lovely Professional University, 2021. (0,18 друк. арк.)

13. Chorna S. Strategy of Economic security of Ukraine. International Scientific and Practical Online-Conference «Socio-Economic Challenges» (March 22-23, 2021), Sumy State University, Riga Technical University, Washington State University, The London Academy of Science and Business, 2021. Scientific topics «Economic security and the fight against corruption». (0,06 друк. арк.)

14. Чорна С. В. Фінансові розслідування та регулювання економічної безпеки в Україні. I Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України» (15 березня 2021 р.), AGGR University, Міжнародна асоціація трансферу технологій, 2021. Напрямок «Право (Боротьба з економічними злочинами)». (0,11 друк. арк.)

15. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Вплив інноваційного розвитку на фінансову безпеку національної економіки. IV Міжнародна науковопрактична конференція «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційноінвестиційних процесів в Україні» (12 березня 2021 р.), м. Вінниця, 2021. Секція № 2 «Інноваційні процеси та їх вплив на конкурентоспроможність національної економіки». (0,28 друк. арк.)

16. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Фінансова безпека України як підґрунтя національної економіки держави. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки, обліку, менеджменту та права» (16 вересня 2020 р.), Центр фінансово-економічних наукових досліджень, м. Полтава, Секція № 3 «Економіка та управління національною економікою», 2020. С. 11-14. (0,13 друк. арк.)

17. Chorna S. Financial security in the system of national economy of Ukraine. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: VIII Всеукраїнська наукова конференція (16-17 квітня 2020 р.), Суми: Сумський державний університет, 2020. С. 192-196. Секція №4 «Іноземна мова як засіб професійного спілкування». (0,21 друк. арк.)

18. Гриценко Л. Л., Чорна С. В. Підходи до визначення сутності фінансової безпеки держави. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я (MicroCAD-2019): Тези доповідей XXVII Міжнародної науково-практичної конференції (15-17 травня 2019 р.), Х: НТУ«ХП», 2019. С. 135. Секція № 14 «Економіка, менеджмент та міжнародний бізнес». (0,07 друк. арк.)

19. Рекуненко І. І., Чорна С. В. Основні загрози фінансової безпеки держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. Сучасні тенденції розвитку світової економіки: Тези доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2018 р.), – Х: ХНАДУ, 2018. С. 59-60. Серія «Управління міжнародною фінансовою та банківською діяльністю». (0,21 друк. арк.)

ДОДАТОК Е

ЗАТВЕРДЖУЮ

проректор з науково-педагогічної роботи

 Інна ШКОЛЬНИК

«29» серпня 2023 р.

АКТ

впровадження (використання) результатів дисертаційної роботи у навчальний процес

Дисертаційна робота Чорної Світлани Вікторівни, на тему: «Оцінка рівня фінансової безпеки держави в контексті стабілізації соціально-економічного розвитку»

яка виконана в період з 01 жовтня 2019 р. по 30 вересня 2023 р.

розроблено науково-методичний підхід до оцінювання фінансової безпеки держави на основі мультиплікативної моделі нелінійної згортки релевантних показників впливу в розрізі можливості та ризику складових системи фінансової безпеки.

Здобувач наукового ступеня (доктора філософії)

Чорна Світлана Вікторівна

Комісія в складі:

Голова комісії: голова ради з якості інституту/факультету _____ доцент _____ Олексій ЗАХАРКІН

Члени комісії²⁾:

_____ доцент _____	Надія ДЕХТЯР
_____ доцент _____	Ольга ЛЮТА
_____ доцент _____	Тетяна КУБАХ

Встановила, що результати науково-дослідної роботи використовуються в навчальному процесі за:

- освітніми програмами «Фінанси», «Банківська справа» освітнього ступеня бакалавр спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, з дисципліни «Публічні фінанси» шляхом реалізації наступного³⁾: оновлення лекційного матеріалу щодо теоретичної бази сутності фінансової безпеки, структури рівнів та механізму забезпечення фінансової безпеки держави до теми 9 «Фінансова безпека держави»;

Примітки:

- 1) Акт затверджується проректором відповідно до напрямку діяльності у якому впроваджені результати НДР.
- 2) До складу комісії окрім гаранта освітньої програми можуть входити завідувач кафедри, якщо він не є гарантом освітньої програми, а також члени робочої проектної групи освітньої програми з числа науково-педагогічних працівників.
- 3) Зазначати із переліку можливих результатів: оновлення змісту дисципліни (зазначити назву) за темами (вказати теми); використання методів навчання, заснованих на дослідженнях; розробки електронних засобів навчання (вказати, яких саме); видання підручника / навчального посібника / конспекта лекцій; виконання курсових робіт, проектів, кваліфікаційних робіт здобувачами освітнього ступеня бакалавр / магістр, які залучені до виконання НДР. Цей перелік не є вичерпним.

- освітньою програмою «Державні та місцеві фінанси» освітнього ступеня бакалавр спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, з дисципліни «Фінансова безпека держави», шляхом реалізації наступного³⁾: науково-методичні положення та практична методика оцінки фінансової безпеки держави впроваджені як розділи до Теми 1 «Теоретичні основи фінансової безпеки держави», Теми 2 «Безпека банківської сфери», Теми 3 «Безпека небанківського фінансового сектору», Теми 4 «Бюджетна безпека», Теми 5 «Боргова безпека», Теми 6 «Безпека валютного ринку», Теми 7 «Грошово-кредитна безпека», Теми 8 «Оцінка та регулювання рівня фінансової безпеки», а також до виконання індивідуального розрахунково-аналітичного завдання.

«29» серпня 2023 р.

Голова комісії:

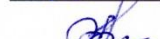

Олексій ЗАХАРКІН

Члени комісії:

Надія ДЕХТЯР

Ольга ЛЮТА

Тетяна КУБАХ

Примітки:

- 1) Акт затверджується проректором відповідно до напрямку діяльності у якому впроваджені результати НДР.
- 2) До складу комісії окрім гаранта освітньої програми можуть входити завідувач кафедри, якщо він не є гарантом освітньої програми, а також члени робочої проектної групи освітньої програми з числа науково-педагогічних працівників.
- 3) Зазначати із переліку можливих результатів: оновлення змісту дисципліни (зазначити назву) за темами (вказати теми); використання методів навчання, заснованих на дослідженнях; розробки електронних засобів навчання (вказати, яких саме); видання підручника / навчального посібника / конспекта лекцій; виконання курсових робіт, проектів, кваліфікаційних робіт здобувачами освітнього ступеня бакалавр / магістр, які залучені до виконання НДР. Цей перелік не є вичерпним.